

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

Гевчук Н.С.

Савель І.С.

СОЦІАЛЬНЕ ПРОЕКТУВАННЯ

Навчально-методичний посібник
для студентів вищих навчальних закладів

м. Кам'янець-Подільський

2018 рік

УДК 378.147.227
ББК 74.00 я73
Г 27

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(протокол №10 від 29 листопада 2018 року).*

Рецензенти:

Вайнола Р.Х., доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова;
Сабат Н.В., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Жиляк Н.В., кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри загальної та практичної психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Гевчук Н.С., Савель І.С. Соціальне проектування : навч.-метод. посібник / Автор-упоряд. Н.С. Гевчук, І.С. Савель. – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2018. – 153 с.

У навчально-методичному посібнику подано зміст нормативної навчальної дисципліни «Соціальне проектування» (навчальна та робоча програми), зміст теоретичної та практичної підготовки, приклади реалізованих соціальних проектів.

Посібник рекомендовано для підготовки студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр», спеціальностей: 231 Соціальна робота, 232 Соціальне забезпечення.

Навчальний посібник адресовано студентам, фахівцям соціальної сфери, соціальним педагогам, психологам, соціальним працівникам, викладачам, членам громадських організацій.

УДК 378.147.227
ББК 74.00 я73

ЗМІСТ

Вступ.....	4
1. Навчальна програма дисципліни «Соціальне проектування».....	4
2. Робоча програма дисципліни «Соціальне проектування».....	7
3. Зміст теоретичної підготовки.....	28
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО ПРОЕКТУВАННЯ.....	28
Тема 1. Сучасні підходи до соціального проектування.....	28
Тема 2. Наукове забезпечення етапу розробки соціальних проектів.....	34
Тема 3. Теорії і моделі соціальної роботи, які найбільше використовуються в практиці реалізації соціальних проектів.....	52
Тема 4. Технологія розробки соціального проекту	62
Тема 5. Менеджмент соціального проектування, орієнтований на результат...67	
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ПРОЕКТУ.....	72
Тема 6. Характеристика SMART-моделі соціального проекту	72
Тема 7. Текстове оформлення соціального проекту	77
Тема 8. Характеристика процесу управління проектом	79
Тема 9. Моніторинг соціальних проектів.....	83
Тема 10. Оцінювання соціальних проектів.....	88
4. Зміст практичної підготовки.....	99
ДОДАТКИ.....	105
Додаток А. Положення про проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для реалізації яких надається фінансова підтримка.....	106
Додаток Б. Форма заявки на участь у конкурсі проектів, програм, розроблених інститутами громадянського суспільства.....	113
Додаток В. Форма проекту програми та кошторису витрат для його реалізації.....	114
Додаток Г. Опис діяльності за проектом «Програма підтримки освітніх реформ в Україні».....	119
Додаток Д. Соціальний проект «Додай світлих кольорів у життя дітей вулиці».....	122
Додаток Е. Соціальний проект «Школа успіху «Долонька».....	131
Додаток Є. Соціальний проект «Інтерактивний театр як засіб організації дозвілля школярів».....	138
Додаток Ж. Соціальний проект «Фокус на дитину».....	151

ВСТУП

1. Навчальна програма дисципліни «Соціальне проектування»

Програма вивчення варіативної навчальної дисципліни «Соціальне проектування» укладена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалавра, спеціальностей 231 «Соціальна робота», 232 «Соціальне забезпечення».

Тип дисципліни – цикл професійної підготовки (нормативна).

Предметом вивчення навчальної дисципліни є: професійна діяльність фахівця соціальної сфери, що полягає у пошуці нестандартних рішень для розв'язання різноманітних соціальних проблем. Проте, кожна ідея, ініціатива потребують обґрунтування, підтримки певних організацій чи впливових осіб, пошук коштів на реалізацію тощо. Все це є складовими проектної діяльності як невід'ємної частини реалізації соціальних ініціатив на різних рівнях (державному, регіональному, локальному). Тому фахівці соціальної сфери повинні володіти навичками проектування, прогнозування та моделювання як базовим інструментарієм проектної діяльності на всіх рівнях. Цей інструментарій динамічно розвивається і є системою знань, що використовується у світовій практиці розробки та впровадження ефективних соціальних проектів та програм.

Міждисциплінарні зв'язки: курс «Соціальне проектування» ґрунтується на знаннях теорії і методології соціальної роботи, соціальної допомоги, соціології, управління людськими ресурсами, технологіями соціальної роботи та соціальної допомоги, а також інших загально-професійних дисциплін, якими вже оволоділи студенти.

Програма навчальної дисципліни складається з таких **змістових модулів:**

1. Теоретико-методичні засади соціального проектування.
2. Процесуальні аспекти реалізації соціального проекту.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. **Метою** викладання навчальної дисципліни «Соціальне проектування» є оволодіння студентами основами соціального проектування як інструменту професійної діяльності, формування практичних навичок використання проектного підходу до розв'язання соціальних проблем.

1.2. Основними **завданнями** вивчення дисципліни «Соціальне проектування» є: ознайомлення з потенціалом проектної діяльності у вирішенні соціальних проблем; опанування теоретико-методичними основами соціального проектування; відпрацювання навичок розробки соціальних проектів, програм.

1.3. Заплановані результати навчання відповідно до освітньої (освітньо-професійної / освітньо - наукової) програми:

знання:

- ✓ системи основних понять і категорій;
- ✓ принципів організації проектної діяльності;
- ✓ видів проектів;
- ✓ сучасних моделей та технологій проектування;
- ✓ моніторингу, оцінки та управління проектами;
- ✓ технології розробки соціальної програми;

уміння:

- ✓ розробляти й застосовувати на практиці соціальні проекти;
- ✓ проектувати програми соціального супроводу та підтримки дітей підлітків;
- ✓ здійснювати моніторинг і оцінювання стану проекту, програми, що реалізуються;
- ✓ брати участь у розробці та реалізації соціально цінної діяльності, розвитку соціальних ініціатив, соціальних проектів;
- ✓ готовність рефлексувати свій рівень володіння системою технологій проектної діяльності.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться *120 годин / 4 кредити ECTS*.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Теоретико-методичні засади соціального проектування.

Сучасні підходи до соціального проектування. Характеристика проектного підходу у соціально-педагогічній діяльності. Поняття соціального проектування, його особливості. Поняття «проект». Класифікація типів проектів. Підходи до визначення соціального проекту. Ознаки соціального проекту. Життєвий цикл проекту. Визначення задуму (ідеї) проекту. Соціальне діагностування в процесі розробки проекту. Методи соціальної діагностики. Концепція проекту та обґрунтування його актуальності. Мета проекту, вимоги до її формулювання. Визначення завдань проекту. Проблемно-цільовий ромб. Очікувані результати. Фінансування, кошторис і бюджет проекту. Змістове наповнення (планування) проекту. Проектні ризики. Текстове оформлення проекту. Методи колективної роботи над проектом.

Змістовий модуль 2. Процесуальні аспекти реалізації соціального проекту.

Поняття моніторингу. Функції моніторингу. Необхідні умови для проведення моніторингу. Критерії моніторингу. Поняття індикаторів. Інструментарій моніторингу. Поняття оцінки. Види оцінки. Поняття проектного менеджменту (управління проектом). Функціональна структура управління. Матрична структура управління. Проектне управління. Принципи проектного управління. Етапи управління проектом. Функції менеджера проекту. Звіт по результатах проекту.

3. Рекомендована література

1. Балакірева О.М. Моніторинг соціальних проектів і програм // Соціальна робота в Україні на початку ХХІ століття: проблеми теорії і практики: матеріали доповідей на Міжнародній науково-практичній конференції 29-31 жовтня 2002 р. Частина 2. – К.: ДЦССМ, 2002. – С. 241-246.
2. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді. Навч. посіб. – К., 2004. – 186 с.
3. Безпалько О.В. Соціальне проектування. Навч. посіб. – К., 2010. – 127 с.
4. Богоявленська Ю.В. Проектний аналіз. Навч. посіб. – К., 2004. – 336 с.
5. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. проф. І.Д. Звереві. – Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. – 536 с.

6. Киричук О.В. Психолого-педагогічне проектування в системі вихованого процесу загальноосвітньої школи // Практична психологія та соціальна робота . – 2002. – №8. – С. 4-12.– 200 с.
7. Кобиляцький Л.С. Управління проектами: навч. посіб. – К. : МАУП, 2002.
8. Колесникова И. А. Педагогическое проектирование: учеб. пособие для высш. учеб. заведений / И.А. Колесникова, М.П. Горчакова-Сибирская; Под ред. И.А. Колесниковой. – М. : Издательский центр «Академия», 2005. – 288 с.
9. Курбатов В.И., Курбатова О.В. Социальное проектирование. – Учебное пособие. – Ростов н/Д., 2001. – 416 с.
10. Луков В.А. Социальное проектирование: учеб. пособие. – 3-е изд. – М. : Флинта, 2003. – 240 с.
11. Науковий супровід, моніторинг та оцінка ефективності соціальних проектів / О.О. Яременко, О.Р. Артюх, О.М. Балакірева та ін. – К.: ДЦССМ, 2002. – 132 с.
12. Плышевский В.Г. Прогнозирование, проектирование и моделирование в социальной работе. – М. : Социально-технологический институт МГУС, 2001. – 95 с.
13. Прутченков А. Социальное проектирование в воспитательной работе школы // Воспитание школьников. – 2002. – № 1. – С. 26-30.
14. Соціальна педагогіка. Мала енциклопедія. – К., 2008. – 346 с.
15. Соціальна педагогіка. Теорія і технології. Підручник / За ред. І.Д. Звереві. – К., 2006. – 316 с.
16. Соціальне планування у місцевих громадах: теорія і практика. / За заг. ред. О.В. Безпалько. – К.: Видавничий дім «Калита», 2008. – 134 с.
17. Тянь Р.Б., Холод Б.І., Ткаченко В.А. Управління проектами: підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 224 с.
18. Шендеровський К. Моніторинг в соціальній роботі. – К. : Главник, 2006. – 144 с.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання

Екзамен

5. Засоби діагностики успішності навчання

- поточне оцінювання відповідей та виконання завдань на практичному занятті;
- оцінка за ІНДЗ (реферат);
- підсумковий модульний контроль;
- оцінка за індивідуальні домашні завдання;
- підсумковий тестовий контроль.

2. Робоча програма дисципліни «Соціальне проектування»

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Загальна характеристика	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4	<i>Рівень вищої освіти</i> перший (бакалаврський)	Тип дисципліни: Нормативна	
Загальна кількість годин – 120	<i>Ступінь вищої освіти</i> бакалавр	Рік підготовки:	
		3-й	2-й
Змістових модулів – 2	Назва галузі знань 23 Соціальна робота	Семестр	
		5-й	3-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4 самостійної роботи здобувача вищої освіти – 6	<i>Спеціальність</i> 231 Соціальна робота 232 Соціальне забезпечення	Лекції	
		20 год.	6 год.
		Семінарські	
		0 год.	0 год.
		Практичні	
		28 год.	6 год.
		Лабораторні	
		0 год.	0 год.
		Самостійна робота	
		72 год.	108 год.
Модульні контрольні роботи			
4 год	4 год		
Вид підсумкового контролю: екзамен			

2. МЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ – оволодіння студентами основами соціального проектування як інструменту професійної діяльності, формування практичних навичок використання проектного підходу до розв’язання соціальних проблем.

3. ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ – ознайомлення з потенціалом проектної діяльності у вирішенні соціальних проблем; опанування теоретико-методичними основами соціального проектування; відпрацювання навичок розробки соціальних проектів, програм.

4. ЗАПЛАНОВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ:

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен мати

знання:

- ✓ системи основних понять і категорій;
- ✓ принципів організації проектної діяльності;
- ✓ видів проектів;
- ✓ сучасних моделей та технологій проектування;
- ✓ моніторингу, оцінки та управління проектами;
- ✓ технології розробки соціальної програми;

уміння:

- ✓ розробляти й застосовувати на практиці соціальні проекти;
- ✓ проектувати програми соціального супроводу та підтримки дітей підлітків;
- ✓ здійснювати моніторинг і оцінювання стану проекту, програми, що реалізуються;
- ✓ брати участь у розробці та реалізації соціально цінної діяльності, розвитку соціальних ініціатив, соціальних проектів;
- ✓ готовність рефлексувати свій рівень володіння системою технологій проектної діяльності.

5. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин									
	Денна форма					Заочна форма				
	разом	у тому числі				разом	у тому числі			
		лекції	сем. / практ.	лабораторні заняття	самостійна робота		лекції	сем. / практ.	лабораторні заняття	самостійна робота
Змістовий модуль (розділ) 1. Теоретико-методичні засади соціального проектування.										
Тема 1. Сучасні підходи до соціального проектування	11	2	2		7	12	2			10
Тема 2. Наукове забезпечення етапу розробки соціальних проектів	12	2	2		8	12				12
Тема 3. Теорії і моделі соціальної роботи, які найбільше використовуються в практиці реалізації	11	2	2		7	12		2		10

соціальних проєктів									
Тема 4. Технологія розробки соціального проєкту	13	2	4		7	12		2	10
Тема 5. Менеджмент соціального проєктування, орієнтований на результат	11	2	2		7	12			12
Разом за змістовим модулем 1	58	10	12		36	60	2	4	54
Змістовий модуль (розділ) 2. Процесуальні аспекти реалізації соціального проєкту.									
Тема 1. Характеристика SMART-моделі соціального проєкту	11	2	2		7	12			12
Тема 2. Текстове оформлення соціального проєкту	12	2	2		8	12	2		10
Тема 3. Характеристика процесу управління проєктом	13	2	4		7	12	2		10
Тема 4. Моніторинг соціальних проєктів	13	2	4		7	12			12
Тема 5. Оцінювання соціальних проєктів	13	2	4		7	12		2	10
Разом за змістовим модулем 2	62	10	16		36	60			54
Разом годин	120	20	28		72	120	6	6	108

**6. ПРОГРАМА ТЕОРЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ (зміст лекційного курсу)
для здобувачів вищої освіти денної форми навчання
5 семестр**

№ з/п	Назва змістового модуля. Теми і підтеми	К-сть годин	Література	Наочні посібники, ТЗН
Змістовий модуль 1. Теоретико-методичні засади соціального проєктування				
1.	Тема 1. Сучасні підходи до соціального проєктування 1. Характеристика проєктування 2. Поняття проєкту 3. Види проєктів 4. Особливості соціального проєкту	2	Основна: 2, 8, 9 Допоміжна : 8, 13	Виставка навчальної та методичної літератури з дисципліни
2.	Тема 2. Наукове забезпечення етапу розробки соціальних проєктів	2	Основна: 2, 9	Роздатковий матеріал

	<ol style="list-style-type: none"> 1. Обґрунтування вибору об'єкта соціального проекту 2. Визначення цілей і завдань соціального проекту 3. Теорії змін у соціальних проектах 4. Застосування наукового підходу при розробці конкретного соціального проекту 		Допоміжна : 1, 8	
3	<p>Тема 3. Теорії і моделі соціальної роботи, які найбільше використовуються в практиці реалізації соціальних проектів</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Теорії і моделі психолого-орієнтованого підходу 2. Теорії і моделі соціолого-орієнтованого підходу 3. Теорії і моделі комплексно-орієнтованого підходу 	2	Основна: 5 Допоміжна : 3,4	Діагностичний інструментарій
4	<p>Тема 4. Технологія розробки соціального проекту</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Життєвий цикл проекту 2. Принципи та види соціальної діагностики 3. Вимоги до формулювання мети і завдань проекту 4. Фінансове забезпечення проекту 5. Загальна логіка соціального проекту 	2	Основна: 4, 9 Допоміжна : 7, 8, 9	Презентація
5	<p>Тема 5. Менеджмент соціального проектування, орієнтований на результат</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Мета МОР у соціальному проектуванні 2. Характеристика МОР у соціальному проектуванні 3. Припущення та ризику у менеджменті, орієнтованому на результат 4. Критерії вибору індикаторів 	2	Основна: 2, 8 Допоміжна : 7, 8	Роздатковий матеріал
Змістовий модуль 2. Процесуальні аспекти реалізації соціального проекту				
1	<p>Тема 1. Характеристика SMART-моделі соціального проекту</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Критерії SMART моделі соціального проекту 2. Огляд актуального ринку соціального проектування 3. Опис грантового проекту 	2	Основна: 3, 6 Допоміжна : 2, 10	Презентаційні відеоролики

2	Тема 2. Текстове оформлення соціального проекту. 1. Поняття апікаційної форми соціального проекту 2. Компоненти текстового оформлення соціального проекту 3. Види текстового оформлення соціального проекту	2	Основна: 4 Допоміжна: 10	Наочні таблиці
3	Тема 3. Характеристика процесу управління проектом. 1. Поняття управління проектом (проектний менеджмент). 2. Середовище реалізації проекту. 3. Складові системи управління соціальними проектами	2	Основна: 1, 6 Допоміжна: 1, 13	Роздатковий матеріал
4	Тема 4. Моніторинг соціальних проектів. 1. Поняття моніторингу 2. Процедура моніторингу соціальних проектів 3. Сутність та види моніторингу соціальних проектів	2	Основна: 3, 6, 8 Допоміжна: 2, 9	Презентація
5	Тема 5. Оцінювання соціальних проектів 1. Завдання і види оцінювання соціальних проектів 2. Внутрішнє і зовнішнє оцінювання, послідовність процедур і методи збору інформації	2	Основна: 4 Допоміжна: 10	
Разом за семестр		20 год		

**ПРОГРАМА ТЕОРЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ (зміст лекційного курсу)
для здобувачів вищої освіти заочної форми навчання
3 семестр**

№ з/п	Назва змістового модуля. Теми і підтеми	К-сть годин	Література	Наочні посібники, ТЗН
Змістовий модуль 1. Теоретико-методичні засади соціального проектування				
1.	Тема 1. Сучасні підходи до соціального проектування 1. Характеристика проектування 2. Поняття проекту 3. Види проектів 4. Особливості соціального проекту	2	Основна: 2, 8, 9 Допоміжна: 8, 13	Виставка навчальної та методичної літератури з дисципліни
Змістовий модуль 2. Процесуальні аспекти реалізації соціального проекту				

1	Тема 2. Тексто́ве оформле́ння соціально́го проєкту. 1. Поняття аплікаційної форми соціально́го проєкту 2. Компоненти текстового оформле́ння соціально́го проєкту 3. Види текстового оформле́ння соціально́го проєкту	2	Основна: 4 Допоміжна : 10	Наочні таблиці
2	Тема 3. Характеристика процесу управлі́ння проєктом. 1. Поняття управлі́ння проєктом (проєктний менеджмент). 2. Середовище реаліза́ції проєкту. 3. Складові системи управлі́ння соціально́ми проєктами	2	Основна: 1, 6 Допоміжна : 1, 13	Роздатковий матеріал
Разом за семестр		6 год		

7. ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ, СЕМІНАРСЬКИХ, ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТЬ

Для здобувачів вищої освіти денної форми навчання

5 семестр

Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Аналіз різних типів проєктів	2
2	Загальна типологія проєктів	2
3	Методи соціального діагностування	2
4	Розробка мети та завдань проєкту	2
5	Розробка критеріїв та індикаторів моніторингу проєкту	2
6	Форми та засоби реалізації проєкту	2
7	Бенефіціари соціального проєкту	2
8	Кошторис соціального проєкту	2
9	Підготовчий етап розробки соціального проєкту	2
10	Етап реалізації соціального проєкту	2
11	Заклучний етап реалізації соціального проєкту	2
12	Моніторинг та оцінка власного проєкту	2
13	Оформле́ння соціально́го проєкту	2
14	Презента́ція соціально́х проєктів	2
Разом:		28 год

3 семестр

Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Аналіз різних типів проектів	2
2	Етапи реалізації соціального проекту	2
3	Презентація соціальних проектів	2
Разом:		6 год

8. САМОСТІЙНА РОБОТА

№ з/п	Питання	Кількість годин	Форми контролю	Література
1.	Охарактеризувати проект відповідно класифікаційної таблиці проектів	7	Презентація	Основна: 1, 6 Додаткова: 13
2.	Виокремити структурні компоненти в проектній пропозиції	8	Конспект	Основна: 7 Додаткова: 12
3.	Здійснити аналіз завдань проекту за критеріями SMART	7	Письмова робота	Основна: 4 Додаткова: 5
4.	Підготувати повідомлення на тему: «Престиж-проекти і псевдо проекти як неефективні способи проектування»	7	Доповідь	Основна: 2 Додаткова: 8
5.	Написати анотації до 10 публікацій з питання розвитку соціального проектування в Україні	7	Письмова робота	Основна: 2 Додаткова: 8
6.	Здійснити контент-аналіз реалізованих соціальних проектів. Подати результати у вигляді таблиці.	8	Таблиця	Основна: 2 Додаткова: 8
7.	Розробка соціальної програми, яка може бути реалізована в рамках освітніх установах.	7	Письмова робота	Основна: 7 Додаткова: 12
8.	Побудувати логіко-структурну схему соціального проекту	7	Опитування на практичному занятті	Основна: 3, 4 Додаткова: 6, 8
9.	Визначте критерії для оцінки доцільності обраного інструментарію соціального проекту.	7	Письмова робота	Основна: 1, 6 Додаткова: 13

10.	Що необхідно врахувати при доборі та оцінці діагностичного інструментарію для різних типів проектів.	7	Письмова робота	Основна: 7 Додаткова: 12
	Всього:	72 год		

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Для самостійної роботи студентам пропонується кілька завдань, що мають підсумовувати знання, отримані при вивченні поточних тем курсу.

Теми, що виносяться для самостійної роботи студентів, безпосередньо пов'язані з матеріалом, який вивчається на поточних заняттях. Виконання завдань самостійної роботи вимагає від студента глибокого володіння матеріалом, отриманим під час поточних занять, розвиває вміння самостійно досліджувати проблему шляхом пошуку і аналізу спеціальної літератури з різних галузей знань, розвиває вміння викладати та відстоювати власну точку зору.

Всі завдання самостійної роботи виконуються письмово та захищаються у формі співбесіди. Самостійна робота вважається зарахованою, якщо студент виконає поставлені завдання, своєчасно подасть звітні матеріали та під час співбесіди з викладачем підтвердить вміння самостійного критичного аналізу власних професійних дій.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

З навчальної дисципліни «Соціальне проектування», окрім аудиторних занять передбачається самостійна робота студентів, яка має на меті формування пізнавальної активності студентів, засвоєння ними основних вмінь та навичок роботи з навчальними матеріалами, поглиблення та розширення вже здобутих знань, підвищення рівня організованості студентів тощо.

У процесі самостійної роботи студенти мають оволодіти знаннями та навичками:

- організації самостійної навчальної діяльності;
- самостійної роботи в бібліотеці з каталогами;
- праці з навчальною, навчально-методичною, науковою, науково-популярною літературою;
- конспектування літературних джерел;
- роботи з довідковою літературою;
- опрацювання статистичної інформації;
- написання реферату з курсу «Соціальне проектування».

Кожний студент повинен вміти раціонально організувати свою навчальну діяльність. Важливим є вміння скласти план своєї роботи, чітко визначити її послідовність. Необхідно, щоб план самостійного навчання був реальним і його виконання призводило до плідних наслідків у навчальному процесі.

Для успішної самостійної роботи значну частину часу студент виділяє для роботи в бібліотеці. Треба розуміти сутність складання алфавітного й

тематичного каталогів, вміти швидко знаходити в них необхідну літературу, знати особливості бібліографічного шифрування. Відібрана для самостійного опрацювання література може бути різною як за обсягом наукових даних, так і за характером їхнього викладу. Потрібно відібрати необхідний для опрацювання матеріал (глави, розділи, підрозділи тощо), а також розсортувати його за важливістю (що для детального вивчення, а що для ознайомчого читання).

Процес читання має відбуватися повільно, вдумливо, до незрозумілих питань слід обов'язково повертатися, наводити додаткові довідки, щоб зрозуміти сутність думки автора. Знання незнайомих термінів слід одразу ж з'ясувати за тлумачними словниками, енциклопедіями або спеціалізованими довідниками. У процесі роботи з літературою корисно робити виписки найважливіших думок, формулювань, окремих висловів на окремих аркушах паперу із зазначенням автора, джерела, сторінок і абзаців. Для кращого засвоєння матеріалу, розвитку творчого мислення основний зміст прочитаного доцільно формулювати у вигляді тез.

Конспект є стислим викладом основної сутності опрацьованого літературного матеріалу. Конспект має бути стислим, змістовним і записаним своїми словами і формулюваннями. Класичні визначення, оригінальні думки, вислови слід записувати до конспекту повністю з посиланням на автора джерело і сторінку.

У процесі конспектування важливо дотримувати логічний зв'язок окремих складових тексту. У тексті конспект корисно підкреслювати найважливіші теоретичні положення, визначення, висновки і робити помітки на полях. Систематичне конспектування опрацьованого матеріалу дисциплінує розум, відпрацьовує вміння формулювати свої думки в короткій змістовній формі, сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу.

Для цілісного уявлення про навчальну дисципліну *«Соціальне проектування»* студентів необхідно користуватися довідковою літературою: енциклопедіями, енциклопедичними словниками, галузевими довідниками тощо.

Майбутній спеціаліст повинен достатньо вправно користуватися персональним комп'ютером. Робота з матеріалами "Інтернету" надає можливість отримувати найновішу інформацію з різних сфер життя нашої держави.

9. ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЕКТ (Індивідуальне навчально-дослідне завдання)

Індивідуальна навчально-дослідна робота є видом позааудиторної індивідуальної діяльності студента, результати якої використовуються у процесі вивчення програмового матеріалу навчальної дисципліни. Завершується виконання ІНЗД прилюдним захистом навчального проекту.

Індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ) з курсу «Соціальне проектування» – це вид навчально-дослідної роботи магістра, яка містить результати дослідницького пошуку, відображає певний рівень його навчальної компетентності.

Мета ІНДЗ: самостійне вивчення частини програмового матеріалу, систематизація, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань із навчального курсу, удосконалення навичок самостійної навчально-пізнавальної діяльності.

Зміст ІНДЗ: завершена теоретична або практична робота у межах навчальної програми курсу, яка виконується на основі знань, умінь та навичок, отриманих під час лекційних, семінарських занять і охоплює декілька тем або весь зміст навчального курсу.

Розробка авторського соціального проекту.

Студенти об'єднуються у робочі групи та розробляють власний проект, спрямований на вирішення визначеної ними соціальної проблеми. У проекті мають бути такі складові:

- концепція проекту (обґрунтування актуальності, обраної для проекту соціальної проблеми, мета, завдання проекту, цільова група, місце реалізації проекту, можливі партнери):

- план реалізації проекту (перелік заходів та термінів проведення):

- кошторис проекту.

Критерії оцінювання ІНДЗ.

№ з/п	Критерії оцінювання роботи	Максимальна оцінка у балах
1.	Обґрунтування актуальності	5
2.	Формулювання завдань відповідно вимогам	5
3.	Визначення мети відповідно вимогам	5
4.	План реалізації проекту	5
5.	Складання кошторису	5
6.	Якість оформлення роботи	5
7.	Презентація проекту	5

Шкала оцінювання ІНДЗ

Рівень виконання	Кількість балів, що відповідають рівню	Оцінка за традиційною системою
Високий	26-35	Відмінно
Достатній	20-25	Добре
Середній	10-19	Задовільно
Низький	0-9	Незадовільно

10. Методи контролю

- поточне оцінювання відповідей та виконання завдань на практичному занятті;
- оцінка за ІНДЗ (проект);
- підсумковий модульний контроль;
- оцінка за індивідуальні домашні завдання;
- підсумковий тестовий контроль.

Тестовий контроль

1. Що не є методологічним принципом концепції прогнозування та моделювання соціальних процесів?
 - А. Визнання об'єктивного характеру соціальних процесів;
 - Б. Необхідність об'єктивного аналізу минулого
 - В. Виявлення ймовірності наступу найбільш ранніх та найбільш пізніх строків прогнозованих подій
 - Г. Визнання превалюючої ролі у соціальному розвитку суб'єктивного фактору
 - Д. Необхідність інтегрованого системного аналізу суспільного розвитку
 2. Як називається наука про майбутнє, про способи та методи дослідження майбутнього?
 - А. Прогностика
 - Б. Прогнозування
 - В. Проектування
 - Г. Логіка
 3. Що не є етапом циклу прогнозного дослідження:/Визначте послідовність
 - А. Вивчення проблемної ситуації в теорії і на практиці;
 - Б. Аналіз передпрогнозного та прогнозного фону;
 - В. Визначення цілі та задач;
 - Г. Визначення об'єкту та предмету
 - Д. Висунення гіпотез;
 - Е. Вибір методів та прийомів дослідження, що володіють необхідним прогностичним потенціалом;
 - Ж. Проведення дослідно-експериментальної перевірки гіпотез та верифікації результатів дослідження; формулювання висновків та пропозицій.
3. Все є етапами циклу прогнозного дослідження

4. Як називається багатоваріантна гіпотеза про можливі результати та шляхи розвитку досліджуваного об'єкта (сфери, галузі, виду діяльності тощо)
- А. Проект
 - Б. Прогноз
 - В. Модель
 - Г. Припущення
5. Прогностичні рекомендації носять:
- А. Обов'язковий характер
 - Б. Нормативний характер
 - В. Суб'єктивний характер
 - Г. Варіативний характер
6. Прогнозування – це:
- А. Метод наукового дослідження
 - Б. Соціальна технологія
 - В. Наука, вчення
 - Г. Система заходів
8. У чому полягає сутність методу екстраполяції?
- А. У розповсюдженні висновків, що стосуються частини якогось явища, на іншу частину, на явище в цілому, на майбутнє.
 - Б. У оцінці явища (процесу) висококваліфікованими спеціалістами
 - В. У використанні обчислювальної техніки та розробці спеціальних алгоритмів та програм
9. Що не є різновидом методу екстраполяції?
- А. Аналіз стану явища в одному регіоні, виявлені тенденції «накладаються» на інший регіон.
 - Б. Динамічний ряд даних продовжується по певним формулам; по даним минулого здійснюється проєкція росту населення у майбутньому; по тенденціям у минулому прогноуються перспективи у майбутньому
 - В. По спостереженням за окремими представниками робиться висновок про рівень розвитку якоїсь соціальної групи
 - Г. Оцінка діяльності соціальних служб здійснюється за їх рейтингом у громадській думці
10. В якості основи методів екстраполяції та експертизи виступають:
- А. Судження спеціалістів та фахівців
 - Б. Часові та параметричні ряди
 - В. Багатоваріантні гіпотези
 - Г. Інформаційний масив, використання обчислювальної техніки
11. Що передбачає нормативний прогноз?
- А. Рух від наявних засобів до вибору найкращого варіанти, до можливої мети і реального результату

Б. Рух від цілі до засобів

В. Формування проекту плану або програми, а також початкове моделювання образів об'єкта планування та його елементів.

12. Дайте визначення моделювання:

А. Це метод дослідження, один зі шляхів пізнання, що ставить за мету відтворення на основі схожості з існуючим об'єктом іншого об'єкту, що заміняє існуючий

Б. Це метод наукового дослідження, що ставить за мету передбачити можливі варіанти тих процесів та явищ, які обрані в якості предмета аналізу

В. це метод, що передбачає розповсюдження висновків, що стосуються одної частини якогось явища на другу частину, на явище в цілому, на майбутнє

Г. Багатоваріантна гіпотеза про можливі результати та шляхи розвитку досліджуваного об'єкта

13. Що не є видами (типами) моделей?

А. Моделі пізнавальні, евристичні;

Б. Моделі майбутнього – прогностичні;

В. Моделі бажаного, заданого стану

Г. Моделі реальні і нереальні

14. Визначте взаємозв'язок моделювання і прогнозування

А. Моделювання виступає складовою частиною прогнозування

Б. Прогнозування виступає складовою частиною моделювання

В. Прогнозування і моделювання незалежні друг від друга, прогнозування може здійснюватися і без моделювання і навпаки

15. У чому не полягають цілі моделювання?

А. Відбити стан проблеми на даний момент, виявити найбільш гострі «критичні» моменти

Б. Визначити тенденції розвитку та ті фактори, вплив яких може скоректувати небажаний розвиток

В. Активізувати діяльність державних, громадських та інших організацій та осіб в пошуках оптимальних варіантів розв'язання соціальних завдань

Г. Втілення у практику оптимальних варіантів розв'язання соціальних завдань

16. З яким визначенням соціального проектування ви не згодні?

А. Наука про загальні принципи, методи, прийоми та правила побудови концептуальних об'єктів типу методик, планів, проектів, програм, призначених для розв'язання складних соціальних завдань

Б. Обґрунтоване конструювання організації соціальних зв'язків в різних сферах та на різних рівнях сумісної життєдіяльності, що відповідає заданим вимогам та намічається до побудови у близькому або віддаленому майбутньому

В. Метод наукового дослідження, мета якого – передбачити можливі варіанти процесів та явищ, що обрані в якості предмета аналізу та визначення та мотивування цілі розвитку, а також засобів, способів, шляхів досягнення цілей

- 17.**Визначте взаємозв'язок соціального проектування і соціального прогнозування:
- А. Проектування виступає складовою частиною прогнозування
 - Б. Прогнозування виступає складовою частиною проектування
 - В. Прогнозування і проектування незалежні друг від друга, прогнозування здійснюється без проектування і навпаки
- 18.**Суб'єктом соціального проектування є:
- А. Системи, проекти, процеси організації соціальних зв'язків, взаємодій, що включені у проектну діяльність, підлягають впливам та виступають основою для цього впливу.
 - Б. Система соціальних явищ та процесів, що здійснюють певний вплив на проектну діяльність.
 - В. Різні носії управлінської діяльності
- 19.**Проектування соціальних процесів спрямоване на внесення змін у:
- А. психологію людини
 - Б. соціальне середовище людини
 - В. взаємовідносини між людьми
 - Г. відповідне законодавство
- 20.**В якій формі не може бути представлений результат соціального проектування?
- А. Методика
 - Б. План
 - В. Звіт
 - Г. Проект
 - Д. Програма
- 21.**Суб'єктом соціального проектування є:
- А. Державні службовці, народні депутати, працівники органів місцевого самоврядування
 - Б. Вчені, творча діяльність яких орієнтована на розробку прикладних соціальних проектів
 - В. Різні носії управлінської діяльності, що ставлять за мету організоване, цілеспрямоване перетворення соціальної діяльності
 - Г. Спеціалізовані організації та фірми, які професійно займаються виключно розробкою та впровадженням соціальних проектів
- 22.**Зміст проектування полягає у:
- А узгодженні цілей, засобів, строків та темпів розв'язання поставлених завдань

Б конструюванні сукупності засобів, що дають можливість розв'язати поставлені завдання та проблеми
В створенні ідеального уявлення про результат майбутньої діяльності учасників

23.Оберіть ознаки соціального проекту:

- А. зображення за допомогою знакових повідомлень
 - Б. характеристика майбутнього бажаного стану системи, вираження кінцевих результатів через систему певних параметрів
 - В. обмеження витрат засобів та ресурсів: фінансових, трудових, матеріальних, інтелектуальних, паливно-енергетичних та інших
 - Г. взаємозв'язки задач, операцій, ресурсів
 - Д. специфічна організація
 - Е. обмеженість у часі, певні строки початку та кінця
 - Ж. унікальність цілей та умов здійснення
- З. наукова обґрунтованість

24.Встановіть відповідність

Результат проектування Зміст результату

- 1. Модель
- 2. Програма
- 3. Методика
- 4. План

- А. документ, що відбиває зміст та план діяльності, тобто вибір та обґрунтування цілей, а також способів їх досягнення за допомогою певних дій на основі використання ресурсів;
- Б. логіко-схематична або математична модель бажаного майбутнього та методів його досягнення;
- В. формальний документ, що зв'язує цілі, час, ресурси, дії, результат діяльності та передбачає хід розвитку соціального об'єкта;
- Г. нормативний документ, що регламентує соціальну діяльність;
- Д. формалізований виклад сукупності системних характеристик соціального об'єкта;
- Е. детальний опис порядку та послідовності дій, направлених на досягнення бажаного стану соціального об'єкта;
- Ж. сукупність технічних прийомів та методів доцільного здійснення якоїсь діяльності;
- З. деяка логічна, схематична або математична система відбиття об'єкта або процесу з певною структурою та механізмами функціонування

25.Чи згодні ви з тим, що соціальне проектування є різновидом соціального конструювання?

- А. Так
- Б. Ні

26.Обов'язковою складовою якої соціальної технології є необхідність втілення в життя розробленої моделі?

- А. Прогнозування
- Б. Проектування
- В. Моделювання
- Г. Планування

27. У чому полягає сутність розгалуженої проектної стратегії?

- А. Технологія взаємопов'язаних послідовних дій, у яких кожне з них залежить від результату попереднього, але не залежить від результатів наступних.
- Б. Багатоваріантна та альтернативна діяльність, що включає в себе поетапне зіставлення варіантів, що можуть розвиватися незалежно друг від друга, проектів, що дозволяє взаємодоповнювати проектні моделі декількох проектувальників.
- В. Можливість повертатися, безпосередньо у процесі проектної діяльності, до одного з попередніх етапів конструювання.
- Г. Передбачає лише початкову проектну дію, тоді як вибір наступних залежить від результатів попередніх дій

28. Лінійна, розгалужена, циклічна, адаптивна – це:

- А. Види проектних стратегій
- Б. Види моделей
- В. Ситуація прогнозування
- Г. Експертна оцінка

29. Що не є етапною метою соціального проектування: Визначте послідовність

- А. Визначення проектної проблеми;
- Б. Проведення проектних досліджень;
- В. Розробка соціального замовлення
- Г. Розробка проектної програми;
- Д. Формування проектного цілого;
- Е. Реалізація проектного зразка.

30. Планування – це:

- А. Форма передбачення, що виражається у ціле покладанні, програмуванні та управлінні планованим процесом явища на основі виявлених параметрів його виникнення, існування, стійких форм та тенденцій розвитку
- Б. Інтелектуальна діяльність, що полягає у цілеспрямованій побудові та ідеальній формі якого-небудь об'єкта, який не є спланованим відтворенням іншого об'єкту, що здійснюється шляхом мисленнєвого комбінування різних факторів, їх підбору та зв'язування у новий об'єкт.
- В. Система визначених на науковій основі параметрів, факторів, комплексно характеризують об'єкт проектування.
- Г. Науково та практично обґрунтоване визначення цілей, виявлення задач, строків, темпів та пропорцій розвитку того або іншого явища, його реалізації та перетворення в інтересах суспільства.

31.Науково обґрунтована система періодичного збору, узагальнення та аналізу соціальної інформації та представлення отриманих даних для прийняття стратегічних та тактичних рішень на державному, регіональному та місцевому рівнях управління називається

- А. Соціальна паспортизація
- Б. Соціальний моніторинг
- В. Інформаційний масив
- Г. Соціальне проектування

32.Який метод соціального проектування пов'язаний з генерацією ідей, з їх рівноправною конкуренцією, з можливістю зіставлення, здійснення шляхом комунікативної взаємодії, у якому обговорюється різні проекти, здійснюються оцінки, експертиза фактів, полеміка думок

- А. Метод Делфі
- Б. Метод екстраполяції
- В. Метод мозкового штурму
- Г. Метод аналогії
- Д. Метод синектики

11. Розподіл балів за змістовими модулями

Навчальні досягнення студентів із дисципліни «Соціальне проектування» оцінюються за модульно-рейтинговою системою, в основу якої покладено принцип поопераційної звітності, обов'язковості модульного контролю, накопичувальної системи оцінювання рівня знань, умінь та навичок.

Контроль успішності студентів з урахуванням поточного і підсумкового контролю. Сума отриманих студентом балів в інтервалі від 1 до 60. Якщо студент набрав менше 35 балів він не допускається до складання іспиту.

Кожний модуль включає бали за поточну роботу студента на практичних заняттях, лабораторних заняттях, виконання самостійної роботи, модульну контрольну роботу. Реферативні дослідження та есе, які виконує студент за визначеною тематикою перевіряються викладачем. Модульний контроль знань здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу модуля.

Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом, на практичних заняттях, під час виконання самостійної роботи залежить від дотримання таких вимог:

- своєчасність виконання навчальних завдань;
- повний обсяг їх виконання;
- якість виконання навчальних завдань;
- самостійність виконання;
- творчий підхід у виконанні завдань.

Розподіл балів за змістовими модулями

Поточний і модульний контроль (60 балів)				Іспит	Сума
Змістовий модуль 1 (30 балів)		Змістовий модуль 2 (30 балів)		40	100
Поточний контроль	МКР	Поточний контроль	МКР		
15 балів	15 балів	15 балів	15 балів		

Підсумковий рейтинг

Рейтингова оцінка з кредитного модуля	Оцінка за шкалою ЄКТС	Рекомендовані системою ЄКТС статистичні значення (у %)	Екзаменаційна оцінка за національною шкалою	Національна залікова оцінка
90-100 і більше	A (відмінно)	10	відмінно	зараховано
82-89	B (дуже добре)	25	добре	
75-81	C (добре)	30	задовільно	
67-74	D (задовільно)	25		
60-66	E (достатньо)	10		
35-59	FX (незадовільно з можливістю повторного складання)		незадовільно	не зараховано
34 і менше	F (незадовільно з обов'язковим проведенням додаткової роботи)			

12.Перелік питань до екзамену з курсу: «Соціальне проектування»

1. Назвіть принципи соціального прогнозування.
2. Назвіть вимоги до результатів прогнозів.
3. Назвіть цілі та завдання прогностичних досліджень у соціальній сфері.
4. Позначте проблематику прогностичних досліджень.
5. Розкрийте зміст методу експертних оцінок.
6. Наведіть приклади прогнозів в соціальній роботі.
7. Наведіть приклади моделей в соціальній роботі.
8. У чому сутність соціального проектування.
9. Що спільного і відмінного між соціальним проектуванням і соціальним прогнозуванням?
- 10.Що спільного і відмінного між соціальним проектуванням і соціальним моделюванням?
- 11.Наведіть приклади проектів в соціальній роботі.

12. Поняття і сутність соціального проектування.
13. Особливості соціального проектування.
14. Етапи соціального проектування.
15. Умови організації та ефективності соціального проектування.
16. Класифікація типів проектів.
17. Технологія розробки соціального проекту.
18. Принципи та види соціальної діагностики.
19. Вимоги до формулювання мети і завдань проекту.
20. Поняття, принципи, рівні соціальної діагностики.
21. Інструментарій соціальної діагностики.
22. Сутність життєвого циклу проекту.
23. Специфіка проектної діяльності в сфері соціальної роботи.
24. Види соціальних програм. Відмінність програми від проекту.
25. Зміст соціальних програм.
26. Складові текстового оформлення соціального проекту.
27. Концепція проекту та обґрунтування його актуальності.
28. Умови планування бюджету проекту. Характеристика проектних ризиків.
29. Процедура моніторингу соціальних проектів.
30. Поняття та види оцінки соціальних проектів.
31. Види індикаторів оцінювання соціальних проектів.
32. Класифікація видів оцінок рівня ефективності соціального проекту.
33. Види та логіка побудови презентації соціальних проектів.
34. Організаційні умови управління соціальним проектом.
35. Характеристика чинників реалізації соціального проекту.
36. Принципи проектного управління.
37. Функції менеджера соціального проекту.
38. Етапи управління проектом.
39. Вимоги до оформлення звіту по результатах соціального проекту.
40. Проектна культура соціального працівника.
41. Соціальна діяльність як управління соціальним розвитком особистості.
42. Особливості соціального проектування розвитку особистості.
43. Зміст методу експертних оцінок.
44. Встановити спільність і відмінність між соціальним проектуванням і соціальним прогнозуванням.
45. Цілі та завдання прогнозних досліджень у соціальній сфері.
46. Принципи соціального прогнозування.
47. Особливості моніторингу соціальних проектів.
48. Основні складові аплікаційної форми соціального проекту.
49. Критерії оцінювання проектної пропозиції.
50. Складові менеджменту соціальних проектів.
51. Призначення фандрейзингу у соціальному проектуванні.
52. Сутність концептуальної стадії проектування.
53. Складові типової структури цільових програм.
54. Складові типової структури проектів.
55. Базові ознаки соціальних проектів.
56. Критерії оцінки ефективності соціальних проектів.
57. Умови впровадження соціальних проектів.

58. Проектне мислення, його складові та шляхи формування.

59. Класифікація типів проектного мислення.

60. Функції моніторингу соціального проекту.

12. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ:

1. Конспекти лекцій
2. Плани практичних
3. Методичні рекомендації до самостійної роботи здобувачів вищої освіти
4. Методичні рекомендації до виконання індивідуальних завдань
5. Контрольні завдання для проведення проміжного модульного контролю

13. Рекомендована література

Основна

1. Балакірева О.М. Моніторинг соціальних проектів і програм // Соціальна робота в Україні на початку ХХІ століття: проблеми теорії і практики: матеріали доповідей на Міжнародній науково-практичній конференції 29-31 жовтня 2002 р. Частина 2. – К.: ДЦССМ, 2002. – С. 241-246.
2. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді. Навч. посіб. – К., 2004. – 186 с.
3. Безпалько О.В. Соціальне проектування. Навч. посіб. – К., 2010. – 127 с.
4. Богоявленська Ю.В. Проектний аналіз. Навч. посіб. – К., 2004. – 336 с.
5. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої. – Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. – 536 с.
6. Киричук О.В. Психолого-педагогічне проектування в системі вихованого процесу загальноосвітньої школи // Практична психологія та соціальна робота . – 2002. – №8. – С. 4-12.– 200 с.
7. Кобиляцький Л.С. Управління проектами: навч. посіб. – К. : МАУП, 2002.
8. Колесникова И. А. Педагогическое проектирование: учеб. пособие для высш. учеб. заведений / И.А. Колесникова, М.П. Горчакова-Сибирская; Под ред. И.А. Колесниковой. – М. : Издательский центр «Академия», 2005. – 288 с.
9. Курбатов В.И., Курбатова О.В. Социальное проектирование. – Учебное пособие. – Ростов н/Д., 2001. – 416 с.
10. Луков В.А. Социальное проектирование: учеб. пособие. – 3-е изд. – М. : Флинта, 2003. – 240 с.
11. Науковий супровід, моніторинг та оцінка ефективності соціальних проектів / О.О. Яременко, О.Р. Артюх, О.М. Балакірева та ін. – К.: ДЦССМ, 2002. – 132 с.
12. Плышевский В.Г. Прогнозирование, проектирование и моделирование в социальной работе. – М. : Социально-технологический институт МГУС, 2001. – 95 с.
13. Прутченков А. Социальное проектирование в воспитательной работе школы // Воспитание школьников. – 2002. – № 1. – С. 26-30.
14. Соціальна педагогіка. Мала енциклопедія. – К., 2008. – 346 с.
15. Соціальна педагогіка. Теорія і технології. Підручник / За ред. І.Д. Зверєвої. – К., 2006. – 316 с.

16. Соціальне планування у місцевих громадах: теорія і практика. / За заг. ред. О.В. Безпалько. – К.: Видавничий дім «Калита», 2008. – 134 с.
17. Тянь Р.Б, Холод Б.І., Ткаченко В.А. Управління проектами: підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 224 с.
18. Шендеровський К. Моніторинг в соціальній роботі. – К. : Главник, 2006. – 144 с.

Допоміжна література:

1. Введение в социально-педагогическое проектирование : Учеб. пособие к спецкурсу / Е. А. Крюкова. М.: 2002. – 207с.
2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. Ред. проф. І.Д. Звереві. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. – 536 с.
3. Колесникова И. А. Педагогическое проектирование : учеб. пособ. для высш. учеб. заведений / И.А. Колесникова, М.П. Горчакова-Сибирская; Под ред. И.А. Колесниковой. — М: Издательский центр «Академия», 2005. — 288 с.
4. Курбатов В.И., Курбатова О.В. Социальное проектирование: Учебное пособие. – Ростов н/Д: "Феникс", 2001. – 416с.
5. Марков А.П. Основы социально-культурного проектирования. Учебное пособие / А. П. Марков, Г. М. Бирженюк. – СПб, 1997. – 342 с.
6. Мудрик, А.В. Социальная педагогика: учеб для студ. пед. учеб. заведений. 3-е изд., испр. и доп. М.: Академия, 2000. –192 с.
7. Овчарова, Р.В. Справочная книга социального педагога. М.: Сфера, 2001.– 480 с.
8. Селевко, Г.К., Селевко, А.Г. Социально-воспитательные технологии. М.: Народное образование, 2002. –176 с.
9. Соціальна педагогіка. Мала енциклопедія. – К., 2008. – 346 с.
10. Соціальна педагогіка. Теорія і технології. Підручник./ За ред. І. Д. Звереві. – К., 2006. –316 с.
11. Никончук А.С. Социально-педагогический проект: просто осложном // Социально-педагогическая работа. Часопис. - №1. –2000. – С.45–54.
12. Прутченков А. Социальное проектирование в воспитательной работе школы // Воспитание школьников. – 2002. – № 1. – С. 26.

15.ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2615/1/O_Bezpalko_SP_IL_KUBG.pdf
2. <https://buklib.net/books/27971/>
3. <http://www.info-library.com.ua/books-text-8338.html>
4. http://ua-referat.com/Сутність_соціального_проекткування
5. http://ua-referat.com/Технологія_соціального_проекткування
6. http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7759/Tyuptya_Proektuvannya_v_sotsial'niy_roboti.pdf

3.Зміст теоретичної підготовки

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО ПРОЕКТУВАННЯ

Тема 1. Сучасні підходи до соціального проектування

План

1. Характеристика проектування.
2. Поняття проекту.
3. Види проектів.
4. Особливості соціального проекту.

Основні поняття: *проектування, соціальне проектування, проект, типологія проектів, соціальний проект.*

1. Характеристика проектування.

Термін «проектування» наразі широко використовується у різних сферах суспільного життя. Це процес створення прообразу можливого об'єкту чи стану. Різні варіації цієї категорії можна знайти у діяльності, пов'язаній насамперед з конструюванням, архітектурою, технічних галузях.

У другій половині ХХ століття проектування починає використовуватися і в гуманітарній сфері. Метою проектування є таке перетворення дійсності, коли створюються (чи передбачається створення) об'єктів, явищ чи процесів, які б відповідали бажаним властивостям.

Серед найбільш поширених дефініцій проектування у вітчизняній та зарубіжній літературі можна виокремити визначення, що проектування – це:

- визначення версій чи варіантів розвитку або зміни певного явища чи об'єкту;
- конструювання варіантів оптимального майбутнього стану об'єкту;
- форма випереджального відображення і перетворення дійсності, спрямована на конструювання системи параметрів майбутнього матеріального об'єкту чи якісно нового його стану;
- прийняття рішень в умовах невизначеності.

Розглядаючи проектування як процес, дослідники роблять спроби його алгоритмізації. Так, І.Є. Єрмаков зазначає, що проектування містить концептуальну основу (оцінка новизни, можливі актуальні результати) та системно-організаційну частину (опис конкретних етапів реалізації проекту) [1].

Класичним є положення Дж. К. Джонса про те, що процес проектування складається з трьох етапів: дивергенції (розширення меж проектної ситуації з метою забезпечення простору для пошуку рішень), трансформації (створення принципів та концепцій), конвергенції (вибір оптимального варіанту рішення із множини альтернатив) [9]. Отже, узагальнюючи вищенаведені визначення проектування соціальне проектування можна розглядати як конструювання соціальної дійсності.

Соціальне проектування – це науково-теоретична і одночасно практична діяльність по створенню проектів розвитку соціальних систем, інститутів, об'єктів на основі соціального передбачення, прогнозування та

планування їх соціальних якостей і властивостей. Це дає можливості керувати соціальними процесами і є вираженням того нового, що характеризує тенденції соціального розвитку. Тому соціальне проектування пов'язане з інноваційною діяльністю і впровадженням соціальних інновацій [3].

Соціальне проектування – це проектування соціальних об'єктів, якостей, процесів і відношень. В основу соціального проектування мають бути закладені такі параметри:

- суперечливість соціального об'єкту;
- багатовекторність розвитку соціального об'єкту;
- множинність факторів його буття;
- суб'єктивні складові формування соціального очікування та прогнозу;
- фактори, що визначають різні критерії оцінки соціального об'єкту [3].

2. Поняття проекту.

Закономірним результатом проектної діяльності є проект. За останніх сто років вони стали неодмінною складовою суспільного прогресу, підтвердженням чого є впровадження численних економічних, політичних, соціальних, педагогічних, культурологічних, екологічних та інших видів проектів.

Слово „проект” походить від латинського *proiectus*, що означає „кинутий уперед”. Коріння цього поняття можна знайти у древньогрецькій культурі, де воно означало „перепону, задачу, питання”. Перепона на шляху того, хто йде змушує зупинитися, замислитися та вжити певні заходи. Як у житті, так і в думках, перепони на шляху пробуджують нові ідеї та рішення.

Сучасне поняття „проект” зберегло ознаки давнього значення цього слова. Так, у тлумачних словниках проект визначається як:

- сукупність документів (розрахунків, креслень, макетів тощо) для зведення споруд, виготовлення машин, приладів;
- попередній текст якого-небудь документа, що виноситься на обговорення, затвердження;
- задуманий план дій, намір;
- образ наміченого до створення об'єкту, поданий у вигляді його опису, обґрунтувань, схем, кількісних показників;
- окремий захід із певними завданнями, які обмежені вимогами щодо часу, витрат, результатів.

На думку В.А. Лукова, коли говорять про проект, то мають на увазі мисленеву конструкцію яких-небудь змін, котрі зарані сплановані та можуть бути реалізовані. Така конструкція може бути подана у вигляді моделі, прообразу, і в ній є обов'язковий вольовий компонент – налаштованість здійснити задум [5].

Проект розглядається також як сукупність взаємопов'язаних дій з чітко визначеними датами початку та завершення роботи, які потребують залучення спеціалістів та ресурсів з метою досягнення певних цілей організації.

Проект містить концептуальну основу (опис ініціативи, її культурно-історичного смислу, гіпотези, оцінку їх новизни і можливих актуальних наслідків) і системно-організаційну частину (опис конкретних механізмів й етапів реалізації проекту).

Проект – сукупність скоординованих дій із певними точками відліку та закінчення з метою досягнення певних цілей із встановленими строками, витратами та параметрами виконання.

Тобто проект дозволяє рухатися від ідей до дії, певним чином структуруючи етапи цього процесу. Він завжди реалізується в певному соціальному, територіальному та часовому просторах, тому сприяє змінам у соціальному середовищі як результату колективної діяльності.

Проект може існувати у двох різновидах:

- як складова частина програми економічного та соціального розвитку, яка визначає основні цілі та завдання, що належать до соціальної сфери, та мають бути виконані в запланований період, а також головні засоби та шляхи їх здійснення;

- як самостійний варіант вирішення локальної проблеми конкретної цільової групи певного соціального середовища.

Програма – це сукупність проектів і/або різних заходів, об'єднаних спільною метою і умовами їх виконання. Проект – це сукупність завдань і заходів, спрямованих на досягнення запланованої мети.

В обох випадках проект – це своєрідний локальний план дій, орієнтований на подолання чи профілактику різних проблем шляхом отримання змістовних та структурних змін в соціокультурному середовищі та основних сферах життєдіяльності особистості.

Отже, проект можна характеризувати як систему сформульованих завдань, фізичних об'єктів, технологічних процесів, відповідної документації, що створюються й упроваджуються для реалізації цих завдань, а також сукупність ресурсів та управлінських рішень щодо досягнення проектної мети. Проект – це унікальне починання, яке інтегрує в собі як певну ідею, задум, так і дії щодо втілення цього задуму в життя.

Принципами розробки програм, проектів є принципи комплексності, обґрунтованості, реальності, оптимальності, спадкоємності (наступності) (враховується вихідний (початковий) стан та тенденції розвитку), завершеності, зорієнтованості на кінцевий позитивний результат.

3. Види проектів.

Наразі не існує уніфікованої класифікації проектів, тому доцільно використовувати багатомірний підхід, базуючись на різних типологіях проектів.

За характером запланованих змін проекти поділяють на інноваційні та підтримуючі. Інноваційні проекти розглядають як систему взаємообумовлених та взаємопов'язаних заходів, спрямованих на досягнення інноваційних результатів, які мають соціально-культурне, народногосподарське, політичне значення. Виокремлюють два види інноваційних результатів: „інновація – процес” (процес внесення нового у систему; він розвивається за певними етапами – створення, реалізація, поширення нововведення) та „інновація – продукт” (окремий засіб, технологія, методика, програма, конструкція тощо).

Підтримуючі проекти, їх ще називають реанімаційними або реставраційними, спрямовані на зміцнення, збереження чи підтримку окремих культурних пам'яток, традицій, вирішення екологічних проблем тощо.

За *особливостями фінансування* виокремлюють інвестиційні, спонсорські, бюджетні, благодійні та змішані проекти.

Відповідно *масштабів реалізації* проекти поділяють на монопроекти, мультипроекти, мегапроекти, мікропроекти. Оцінка масштабності проекту здійснюється на основі таких показників: кількість осіб (організацій), які можуть скористатися послугами чи результатами проекту; кількість фахівців, яких необхідно долучити до участі в проекті; сукупні фінансові витрати на реалізацію проекту; тривалість та територіальне охоплення проектними заходами.

Глобальні реформи в державі чи суспільстві найбільш доцільно проводити на базі концепції мегапроекту, який включає програми з багатьма взаємопов'язаними проектами, об'єднані загальними цілями. Менш масштабні проблеми можуть вирішуватися в рамках мультипроектів. Монопроекти не передбачають охоплення великої кількості людей, нескладні в аспекті організаційного менеджменту, здебільшого реалізуються на території одного чи кількох населених пунктів та не потребують значного фінансування. Мікропроекти найчастіше є формою прояву ініціативи окремої особи чи групи людей. Він реалізується переважно для обмеженої кількості осіб, може не вимагати зовнішнього фінансування, спеціального обладнання, реалізовуватися за рахунок наявних ресурсів. В їх основі – взаємостосунки людей, які хочуть реалізувати свою ініціативу.

За наступною класифікаційною ознакою – *терміном реалізації* – проекти поділяють на короткотривалі (1-2 роки реалізації), середньотривалі (3-5 років), довготривалі (більше 5 років).

Жоден проект не може відбутися без відповідного фінансування. Джерела фінансування можуть бути досить різноманітні, тому відповідно визначають інвестиційні, бюджетні, донорські, благодійні та змішані проекти.

За *територіальною* ознакою виокремлюють національні, міжрегіональні, регіональні та місцеві проекти. Переважно національні та міжрегіональні проекти фінансуються за рахунок державних коштів, а регіональні та місцеві за рахунок коштів донорських організацій, спонсорів та коштів місцевого бюджету.

Ще однією класифікаційною ознакою, яку пропонують окремі автори є *ступінь складності*. Згідно неї виокремлюють прості, складні та дуже складні проекти. Міра складності проекту обумовлюється його метою та завданнями, масштабністю і тривалістю, кількістю та різновидами проектних заходів тощо.

За *видами* розрізняють проекти комерційні і некомерційні залежно від мети проекту: одержати прибуток або соціальний ефект.

За *характером і сферою діяльності* виокремлюють: економічні, дослідницькі, екологічні, культурологічні, політичні, соціальні проекти.

Варто зауважити, що кожен проект можна характеризувати за сукупністю вищевикористаних класифікаційних ознак.

4. Особливості соціального проекту.

Соціальний проект – сконструйоване соціальне нововведення, метою якого є створення, модернізація чи підтримка в середовищі матеріальної або

духовної цінності, яка має просторово-часові та ресурсні обмеження і вплив якої на людей визнається позитивним за своїм соціальним значенням [8].

На думку М.С. Коган, соціальний проект – це опис конкретної ситуації, котра може бути поліпшена засобами реалізації певної системи методів та послідовних кроків їх використання.

У контексті підготовки молоді до реалізації соціальних проектів, О. І. Пометун, визначає їх як сукупність практичних дій, спрямованих на розв'язання конкретної соціальної проблеми місцевої громади, а участь молоді в таких проектах сприяє розвитку у неї емоційно-ціннісного ставлення до громадського життя, активності особистості, прагненню до громадянських дій та ефективного спілкування [11].

Розглядаючи проектну діяльність як один із засобів соціальної ініціативності підлітка, С.Г Леснікова, зазначає, що соціальний проект – це індивідуальна чи групова діяльність підлітків, спрямована на позитивне перетворення соціального середовища та умов життєдіяльності підлітків доступними для них методами. З позицій культурологічного підходу Є.П. Воронова визначає соціальний проект як засіб збереження, відтворення чи розвитку соціальних явищ і культурних феноменів, що відповідають (як кількісно, так і якісно, змістовно) певним нормам [4].

На відміну від соціальних проектів, які спрямовані на перетворення та вдосконалення соціуму, суспільних відносин і процесів, педагогічний проектсфокусований на вирішенні завдань освіти та виховання. Підтвердженням цього є наукові позиції М.С. Коган, яка обґрунтовує педагогічний проект як вмотивований, цілеспрямований спосіб змін у педагогічній діяльності та впорядкування професійної діяльності з метою оптимального вирішення завдань навчання, розвитку, виховання [2].

Об'єктами соціально-педагогічного проектування є: соціально-культурне середовище (створення сприятливого соціокультурного простору та оптимізація умов саморозвитку особистості; соціальної групи, території в цілому); спосіб життя (підтримка окремих видів та напрямів діяльності особистості, які сприяють зростанню якісних показників життя); сфери життєдіяльності особистості (освітня, дозвілєва, навчальна, виробнича, спортивна, інформаційна тощо).

Тому соціально-педагогічний проект – це сконструйоване соціальне нововведення метою якого є вдосконалення педагогічних процесів (розвитку, освіти, виховання, соціального становлення особистості) у певних соціокультурних умовах.

Соціальні проекти можуть бути спрямовані на: створення умов для розвитку соціальності суб'єкта (особистості, групи); самореалізації особистості в основних сферах її життєдіяльності; забезпечення сприятливих умов для соціалізації особистості в різних сферах соціального середовища; вирішення чи мінімізацію несприятливих умов соціалізації особистості.

Означені підходи до класифікації проектів дозволяють визначити базові ознаки проектів соціальних. До таких ознак зараховують:

1. Цілепокладання (відображення міркування розробників проекту щодо того, яким в ідеалі мав би бути результат діяльності);

2. Соціально-детерміновану (наявність у суспільному житті ситуації, яка потребує вирішення шляхом нововведень та окремих змін);

3. Часову (кожний соціальний проект має свій початок та закінчення, яке може бути стартом для для продовження наступного етапу проекту чи його фінішем);

4. Територіальну (чітко визначені регіони та населені пункти, у яких проводяться проектні заходи);

5. Соціально-інституційну (заклади, організації, установи, в яких проводяться проектні заходи);

6. Інноваційну (наявність нових ідей, підходів, технологій вирішення соціальної проблеми на певному рівні);

7. Ресурсну (затверджена специфікація та графік використання ресурсів (фінанси, люди, обладнання тощо);

8. Організаційну (наявність певної організаційної структури з урахуванням масштабності проекту).

9. Соціально-інформаційну (кожний соціальний проект містить компонент інформування громадськості про проектні заходи та їх вплив на зміну ситуації).

Таким чином соціальний проект можна розглядати як сукупність технологічних, управлінських та організаційних рішень, спрямованих на вирішення соціальних проблем, поліпшення соціокультурних умов життєдіяльності особистості, проведення необхідних соціальних змін.

Література

1. Безпалько О.В. Соціальне проектування. Навч. посіб. – К., 2010. – 127 с.

2. Єрмаков І.Г. На шляху до школи життєвої компетентності: проектний підхід // Метод проектів: традиції, життєві результати. – К.: Департамент, 2003. – С. 15-16.

3. Коган М.С. Метод проектов и условия его эффективного применения в воспитательной работе. – доступно з [www.websib.ru/vospitanie/04-05/metod 1/htm](http://www.websib.ru/vospitanie/04-05/metod%201/htm).

4. Курбатов В.И., Курбатова О.В. Социальное проектирование. – Учебное пособие. – Ростов н/Д.: Фенікс, 2001. – 416 с.

5. Лесникова С.Г. Проектная деятельность как средство развития социальной инициативности подростка в условиях детской общественной организации: Дис. канд. пед. наук: 13.00.01. – М., 2005. – 185 с.

6. Луков В.А. Социальное проектирование: учеб. пособие. – 3-е изд. – М.: Флинта, 2003. – 240 с.

7. Науковий супровід, моніторинг та оцінка ефективності соціальних проектів / О.О. Яременко, О.Р. Артюх, О.М. Балакірева та ін. – К.: ДЦССМ, 2002. – 132 с.

8. Никончук А.С. Социально-педагогический проект: просто о сложном. // Сациально-педагогическая работа. Часопис. – №1. – 2000. – С.45-54.

9. Плышевский В.Г. Прогнозирование, проектирование и моделирование в социальной работе. – М.: Социально-технологический институт МГУС, 2001. – 95 с.

10. Подобедова Т.Ю. Подготовка будущих учителей гуманитарного профиля к педагогическому проектированию: Дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – Ялта, 2005. – 241 с.

11. Полат Е., Петров А., Бухаркина М., Моисеева М. Что такое проект. Типология проектов // Відкритий урок. Розробки. Технології. Досвід. – 2004. – №5-6. – С. 10-17.

12. Пометун О.І. Молодь обирає дію: Соціальне проектування – новий підхід до виховання молоді // Метод

13. проектів: традиції, перспективи, життєві результати: Практико зорієнтований збірник. – К.: Департамент, 2003. – С. 327-333.

14. Соціальна робота: технологічний аспект: навчальний посібник / За ред. А.Й. Капської. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 352 с.

Тема 2. Наукове забезпечення етапу розробки соціальних проектів

План

1. Обґрунтування вибору об'єкта соціального проекту
2. Визначення цілей і завдань соціального проекту
3. Теорії змін у соціальних проектах
4. Застосування наукового підходу при розробці конкретного соціального проекту

1. Обґрунтування вибору об'єкта соціального проекту.

Вибір об'єкта становить важливу частину розробки і наукового обґрунтування соціального проекту. Відсутність обґрунтованого вибору зумовлює неуспіх проекту ще до початку його впровадження, незалежно від мети, задіяних ресурсів, кваліфікації персоналу тощо, а інколи веде до абсурдних витрат і вкрай негативних соціальних наслідків. Наприклад, в одній з південних областей України кілька років тому на виконання директиви відкрити притулок для бездоглядних дітей закрили районний Будинок дитячої творчості, тому що не знайшлося іншого приміщення. За перший рік роботи в притулку було надано соціальні послуги декільком дітям. При цьому багатьох дітей районного центру було позбавлено організованого дозвілля та можливості розвивати свої творчі здібності через відсутність приміщення.

Загальновідомо, що за умов обмеженого фінансування, найбільш ефективним вважається впровадження адресних соціальних проектів, спрямованих на конкретні цільові групи населення. Тому чітке визначення об'єктів адресних проектів набуває особливого значення, до того ж воно підсилюється наявною вітчизняною ситуацією, коли фінансування соціальної сфери менше, а кількість тих, хто потребує соціальних послуг, значно більше, ніж у минулому.

Визначення однієї або кількох цільових груп, які мають бути об'єктом соціальної роботи в межах певного соціального проекту, є непростим процесом, заснованим на дослідженні конкретної ситуації. Необхідне детальне

вивчення соціальних умов і обставин життя майбутніх клієнтів, яке в більшості потребує досліджень не лише на регіональному чи обласному рівні, а й на рівні кожного міста і району, де впроваджуватиметься проект.

Дослідження мають визначити, яка соціальна проблема (кілька проблем) є найбільш актуальною для певного населеного пункту.

Теоретично, дослідження може бути здійснено двома способами: шляхом аналізу існуючої статистики або соціологічними методами. Стосовно статистичного аналізу існують значні труднощі, пов'язані з двома основними чинниками. По-перше, це певна недосконалість системи збору і обрахунків даних для офіційної державної і відомчої статистики. Державна статистика досить часто пропонує вельми узагальнені показники, на підставі яких важко визначити характеристики окремих цільових груп; відомча, – в багатьох випадках занадто специфічна, визначає параметри, цікаві й потрібні лише певному відомству, нерідко не узгоджується з даними інших відомств. По-друге, істотні характеристики певних цільових груп взагалі коректно не обраховуються в статистичній практиці або важко піддаються обліку з об'єктивних причин. Наприклад, ближчу до реальної, а не ту, що обмежується фактами зареєстрованих затримань чи звертань, кількість “дітей вулиці”, наркоманів, вагітних неповнолітніх, жінок секс-бізнесу, поширеність деяких захворювань, що передаються статевим шляхом, тощо, часто-густо визначають за оцінками експертів або екстраполяційними методиками. Однак вони також дозволяють вийти на показники, які є досить приблизними або й не відображають реального стану явища.

Через це в більшості випадків обґрунтоване визначення суті й масштабів соціальних проблем, а виходячи з них – і об'єктів соціальної роботи на потребу конкретних соціальних проектів, можна забезпечити лише зверненням до соціологічних методів, які надають єдину можливість вийти на коректну оцінку ситуації.

При цьому слід мати на увазі, що дані соціологічних опитувань, отримані на національному і регіональному рівнях, зовсім не обов'язково віддзеркалюватимуть ситуацію в окремо взятому місті, селищі тощо. Загальнонаціональні репрезентативні вибірки не орієнтовані на виявлення ситуації на місцевому рівні, вони вирішують інші завдання. Але ж і соціальні проекти реалізуються здебільшого в конкретних місцях, тому наукове забезпечення соціальної роботи передбачає проведення соціологічних досліджень, націлених на виявлення саме в конкретно окресленому середовищі актуальних проблем і вразливих груп клієнтів, тобто конкретних об'єктів соціальної роботи.

Такий підхід, на жаль, поки що не став звичним у практиці соціальної роботи, зокрема стосовно різних цільових груп молоді. В містах і районах та й часто-густо на обласному рівні якісне соціологічне дослідження цільових груп молоді поки що не передуює розробці і впровадженню конкретних соціальних проектів. Натомість численні аматорські опитування здатні не тільки не принести користі, а й заплутати ситуацію. Наприклад, в одній із центральних областей України проводилося опитування щодо патріотичного виховання молоді одного з районів. Запитальник складався всього з декількох запитань такого змісту: “Чи хочеш ти йти в армію?”, “Якщо не хочеш, то чому?”, “Чи

знаєш ти слова гімну?”. За результатами цього опитування було зроблено висновок, що в районі вкрай низький рівень патріотичного виховання, і рекомендувалося розробити програму щодо його поліпшення. Судячи з того, що готували цю програму ті ж працівники, які склали запитальник і проводили дослідження, очікувати суттєвих зрушень у патріотичному вихованні молоді цього району, очевидно, було б зайве оптимістичним.

Доречно зауважити, що з'ясуванню важливих питань життя молоді у багатьох країнах надається важливе значення і відповідні дослідження виконуються на високо-професійному рівні. Наприклад, “Система вивчення поведінки молоді”, що застосовується в США, включає чотири рівні соціологічних опитувань (опитування старшокласників на рівні міст і штатів; національне опитування старшокласників і студентів молодших курсів; опитування тінейджерів віком 11–19 років за місцем проживання; національне поштове дослідження студентів 2–4 курсів коледжів). Тобто, різні проблеми молоді і їх різна актуальність досліджуються в широкому віковому діапазоні і на всіх рівнях – національному, штату, міста, в різних умовах – за місцем проживання, в школі, коледжі, університеті.

Ефективність подібних систем, коли соціологічні опитування дають інформацію не лише по країні та регіонах, але й окремих містах та районах, зумовлена їх прикладним значенням. На підставі таких опитувань можливе визначення дійсно найбільш актуальних проблем, наприклад, в яких містах потрібні програми підтримки лише дітей з родин безробітних, а де необхідна підтримка більшості дитячого населення; де варто запровадити спеціальні програми для дітей з родин трудових мігрантів; де за умов пристойної матеріальної забезпеченості діти не мають належної батьківської опіки; де потрібний притулок для “дітей вулиці”, а де достатньо організувати кілька прийомних родин, орієнтованих на тимчасове перебування дитини, що потрапила у важку життєву ситуацію тощо.

Опитування допомагає визначити масштабність явищ, рівень актуальності проблем, з якими пов'язані відповідні об'єкти соціальної роботи. Наприклад, аналіз статистичних даних навряд чи допоможе достовірно встановити, чи є торгівля жінками в певному місті актуальною проблемою, чи то постановка цієї проблеми місцевими ініціаторами слугує лише приводом привернути суспільну увагу, продемонструвати активність, розуміння сучасних тенденцій, отримати фінансування “модного” проекту. Або чи насправді кількість ін'єкційних наркоманів у місті така, що загрожує інтенсифікацією епідемії ВІЛ\СНІДу, відвернути яку може відкриття пунктів з обміну шприців, чи, може, такий пункт не лише непотрібний, а й принесе шкоду, перетворивши безкоштовне постачання шприцями на чинник сприяння поширенню наркоманії. Скоріше, достовірно встановити ці факти допоможе соціологічне дослідження. Отже дані локальних цілеспрямованих соціологічних опитувань можуть служити надійною базою для чіткого окреслення найбільш актуальних проблем певної території і, відповідно, головних об'єктів соціальної роботи при розробці соціальних проектів. Саме тому однією із основних складових наукового забезпечення цих проектів на етапі розробки є неодмінне і якнайширше залучення соціологічних методів оцінки різноманітних явищ і процесів.

2. Визначення цілей і завдань соціального проекту

Вивчення цілей і завдань проекту зазвичай слугує логічним початком аналізу його інших складових і проекту в цілому. Цілі, в цьому випадку, розуміються як головні результати, що мають бути досягнуті в ході реалізації та за підсумками проекту, а завдання визначають головні напрями діяльності, що дозволять досягти цілей.

Аналіз проектних цілей і завдань має значно більше прикладне значення, ніж інколи вважають організатори і практикуючі соціальні працівники, адже часто соціальні проекти мають складні для формулювання, незрозумілі, нечітко визначені або взагалі невизначені цілі та завдання. Кожному спеціалісту не раз доводилося знайомитися з довгим переліком банальних формулювань, “загальних місць”, що презентувалися як офіційні цілі соціальних проектів (на кшталт “поліпшити стан освіти...”, “підвищити обізнаність...”, “сприяти розвитку...” тощо).

Трапляється, що й завдання проекту не в змозі конкретизувати такі надто узагальнені цілі. Інколи сформульовані завдання, певною мірою, суперечать одне одному або взагалі є взаємовиключними. Буває, що висувуються нереальні завдання, такі, що не узгоджуються із можливостями і функціональними обов’язками персоналу, задіяного в проекті. В усіх вищезгаданих випадках аналіз завдань засвідчить: необхідна корекція відповідно до спрямованості проекту, його ресурсів, умов впровадження, врешті-решт – здорового глузду. Наприклад, один із соціальних проектів*, розрахованих на покращення становища бездоглядних дітей в одному з українських міст завдяки соціальній роботі, переважно на громадських засадах, висунув такі завдання:

- сформувати систему надання волонтерами консультативної та соціально-педагогічної допомоги бездоглядним дітям з перспективою мотивації зміни їхнього способу життя на більш безпечний;
 - формувати у “дітей вулиці” стереотипи соціально позитивної поведінки;
 - надавати юридичну, психологічну, правову, матеріальну та інформаційну допомогу дітям та підліткам, які знаходяться на роздоріжжі невирішених проблем;
 - проводити профілактичні заходи з метою запобігання проблемам, які призводять до бездоглядності дітей;
 - здійснювати ресоціалізацію дітей з проблемних сімей;
 - з’ясувати причини та мотивації поведінки дітей, які пішли з дому, інтернату;
 - з’ясувати потреби та можливості надання соціальної підтримки;
 - створити систему впливу на дітей, які більшість свого часу перебувають на вулиці, шляхом створення альтернативних моделей для позитивної зміни ними свого життя та становища.
-

Розробники передбачали досягнути цілей проекту за допомогою таких процесів:

- волонтери консультують “дітей вулиці”;
- волонтери надають “дітям вулиці” соціально-педагогічну допомогу;
- консультації та соціально-педагогічна допомога волонтерів утверджують у дітей мотивацію щодо зміни їхнього способу життя на більш безпечний;
- діти змінюють свій спосіб життя на більш безпечний;
- у дітей формуються стереотипи соціально-позитивної поведінки;
- волонтери надають юридичну, психологічну, правову, матеріальну та інформаційну допомогу дітям та підліткам, які знаходяться на роздоріжжі невирішених проблем, тобто тим, які поки що не стали “дітьми вулиці”;
- волонтери проводять профілактичні заходи з метою запобігання проблемам, які призводять до бездоглядності дітей;
- волонтери здійснюють ресоціалізацію дітей з проблемних сімей;
- волонтери з’ясовують причини та мотивації поведінки дітей, які пішли з дому, інтернату;
- волонтери з’ясовують потреби та можливості надання соціальної підтримки;
- створюється система впливу на дітей, які більшість свого часу перебувають на вулиці, шляхом пропозиції альтернативних моделей для позитивної зміни ними свого життя та становища.

Вивчення завдань проекту, їх зіставлення із запланованою діяльністю (процесами) одразу викликає низку запитань. Так, якщо перші два процеси (консультування і надання соціально-педагогічної допомоги) цілком реально здійснити силами волонтерів, реальність досягнення результативності третього процесу внаслідок двох перших (зміна мотивації дітей щодо звичного способу життя) викликає певний сумнів. Адже зміна мотивації стосовно поведінки є складним психологічним процесом, підпорядкованим багатьом впливам, деякі з яких ще й досі не повністю вивчені психологією розвитку людини. Методики втручання передбачають у цих випадках складний, професійно організований вплив досвідченого соціального працівника або психолога, що володіє широким арсеналом методів і засобів різних типів терапії, опанувати якими вкрай проблематично без належної фахової підготовки*. Очевидно, що досягти такої ефективності втручання, щоб діти змінили свій спосіб життя на більш безпечний і, тим більше, щоб у них сформувалися сталі стереотипи соціально-позитивної поведінки (четвертий і п’ятий процеси) досить складно силами самих волонтерів. Тобто здійснення другого з переліку завдань (формування у “дітей вулиці” стереотипи соціально-позитивної поведінки) стає проблематичним, якщо не залучити до роботи фахівців. Якщо ж будуть залучені фахівці, які працюватимуть на платній основі, то не буде дотриманий один з наріжних принципів виконання проекту – діяльність на громадських засадах. Таким чином, аналіз відповідності завдань і процесів вказує, в даному випадку, на необхідність зміни або завдань і цілей, або умов і методів

виконання проекту, залучення додаткових ресурсів тощо. Якщо цього не зробити, весь проект значною мірою втрачає реалістичність.

Незрозуміло також, в який спосіб передбачалося готувати волонтерів до роботи і оцінювати результати діяльності – в переліку процесів не передбачено вивчення думок і мотивів поведінки клієнтів. Очевидно, що базове дослідження прояснило б доцільну тематику та конкретні питання консультування і соціально-педагогічної допомоги, а проміжне дослідження виявило б зміни в поведінці (якщо вони сталися) і особливості психології клієнтів: мотивації, стереотипів поведінки тощо, вказавши напрям подальшої роботи. Адже чинники, що детермінують поведінку (готовність до дій, усвідомлення, ставлення, знання тощо), завжди перебувають у складній взаємодії і в залежності від нової ситуації, може виникати потреба в зміні методів і засобів втручання.

Взагалі, функції, які розробники проекту вирішили покласти на волонтерів, здаються надто складними. Для реального здійснення низки запланованих процесів і, відповідно, досягнення цілей проекту були потрібні, скоріше, зусилля потужної соціальної інституції, фахівці якої допомагали б волонтерам, навчали б їх і самі виконували найбільш складні завдання.

Природно, що результати реалізації проекту за підсумками року були викладені переважно в якісно-оціночному, а не кількісному вимірі. Наприклад, твердження щодо зменшення кількості бездоглядних дітей; створення “банку одягу” та пунктів підтримки бездоглядних дітей; надання допомоги дітям, які звернулися за допомогою, не справляли переконливого враження з причин відсутності конкретики і перенасичення загальними фразами (забезпечення основних потреб багатьох бездоглядних дітей та їх адаптація у суспільстві шляхом надання психологічної, інформаційної допомоги; залучення дітей до суспільної діяльності, проведення громадських заходів; налагодження зв’язків дитини з родиною, школою, оточенням та залучення дитини до вирішення конфлікту, який виник у неї з ними; підвищення освітнього рівня “дітей вулиці” та запобігання поширенню даного явища в суспільстві тощо). Успіхи часом стосувалися не стільки зміни становища клієнтів, скільки змін, що сталися з персоналом проекту та самим проектом (наприклад, підвищення рівня організаційної роботи волонтерів; освоєння нових форм та методик вуличної соціальної роботи з підлітками та молоддю груп ризику, охоплення віддалених мікрорайонів консультативною допомогою).

Зіставлення отриманих результатів із завданнями, висунутими проектом, викликає запитання стосовно їх відповідності. Слід зауважити, що практична соціальна робота, виконана волонтерами протягом року реалізації проекту, була безумовно корисною, мала цілу низку позитивних наслідків і конкретних результатів, хоча й не всі вони були чітко сформульовані й передбачені в проекті. Крім того, при визначенні деяких завдань проекту не були передбачені відповідні показники (очікувані результати), за якими мав би оцінюватися хід виконання цих завдань.

Наведений приклад наочно демонструє, що відсутність наукового забезпечення ще на етапі розробки проекту потягнула певні неточності у визначенні і формулюванні завдань, певну неузгодженість з ними процесів, що були заплановані, унеможливила переконливість демонстрації результатів після

року роботи*. Останнє неприємне тим, що впливові структури і члени суспільства (преса, політики, посадовці, що приймають рішення) можуть відчувати розчарування від невиправданих очікувань стосовно змін поведінки цільової групи клієнтів, на яку був спрямований проект, хоча насправді результати проекту можуть бути загалом задовільними. За умов наукового обґрунтування такого не може статися, адже об'єктивні показники і процедури оцінки ефективності проекту в цілому та окремих його етапів закладаються в ході розробки одночасно з відповідними цілями і передбачаються відповідні процеси щодо їх досягнення.

У практиці зустрічаються випадки, коли соціальні проекти діють досить тривалий час, забезпечуються ресурсами, відбувається конкретна робота з клієнтами, але внаслідок відсутності або нечіткого формулювання цілей, персонал зосереджений на процесах проекту, а не на результатах. Виконавці в такій ситуації характеризують проект і визначають його цілі показниками і описами кількості клієнтів, що мають бути охоплені діяльністю, видами послуг та методиками їх надання тощо. Тобто для безпосередніх виконавців цілями стають самі процеси проведення заходів, а показники якісних змін становища конкретних клієнтів втрачають значення головних орієнтирів і критеріїв.

Наприклад, в одному з міст країни кілька років тому був профінансований проект, основною частиною ресурсного забезпечення якого була оплата праці вуличних соціальних педагогів, які мали проводити соціально-профілактичну роботу серед підлітків, молоді на вулицях міста. Ця узагальнена мета не була деталізована, відповідно – не були передбачені очікувані результати і технології. Тому соціальні педагоги, які здійснювали практичну вуличну роботу, добре знали, скільки дітей перебуває під їхньою “опікою”, як потрібно працювати з цими дітьми, але не могли сформулювати цілі своєї праці в проекті. В більшості вони розуміли ціль як наявність зайнятості дітей суспільно прийнятною діяльністю, тобто як процес. Ці вуличні соціальні педагоги виконували великий обсяг корисної роботи, але були зосереджені, в першу чергу, на конкретних питаннях розпорядку, методів і ресурсів діяльності, не підпорядковуючи її визначеним профілактичним цілям. Не чітко уявляючи до яких результатів слід прагнути, вони вимушені були застосовувати інтуїтивний, а не аналітичний підхід до реалізації проекту, приділяти увагу передовсім формулюванню видів діяльності, а не визначенню її завдань. Працівники забезпечили зайнятість дітей (тобто ціль проекту в їхньому розумінні), але важливіші цілі, яких можливо було б досягти шляхом забезпечення зайнятості, залишилися неусвідомленими і поза увагою персоналу. За умов наукового обґрунтування цього проекту, такими цілями могли б бути визначені ті, що ведуть до стійкого профілактичного ефекту, в тому числі й після припинення роботи з клієнтами (наприклад, сформувані потяги, потреби, стійку мотивацію, сталий стереотип зайнятості улюбленою справою у вільний час самостійно або в малих групах). Якщо були б конкретизовані такі цілі (очікувані результати, система оцінки), вони, відповідно, зумовили б і методику роботи, і найбільш доцільні місця концентрації зусиль і ресурсів і, головне, окреслили б напрям і перспективу

розвитку проекту. Тобто персонал діяв би не інтуїтивно, а планував й аналізував діяльність, маючи на увазі потребу досягти визначеного результату, який можна оцінити об'єктивними вимірюваннями.

За відсутності наукового супроводу соціальний проект може містити кілька цілей, начебто близьких за змістом, але таких, що стосуються різних об'єктів соціальної роботи. Якщо цілі ще й нечітко сформульовані або визначені у вельми узагальненому вигляді, зусилля персоналу можуть не досягати ні цих цілей, ні об'єктів проекту. Наприклад, метою проекту “Ігротеки на вулицях” було вирішення проблем організації змістовного дозвілля підлітків та молоді, які більшу частину свого часу проводять на вулиці, та попередження негативних явищ серед дітей та молоді. Очікування розробників проекту стосувалися також збільшення кількості й активізації діяльності волонтерських загонів, організації ігрових майданчиків, налагодження системи роботи з “дітьми вулиці”. Наявність кількох аспектів, яких стосувалися визначені завдань (організація дозвілля, попередження негативних проявів, розвиток волонтерства, робота з “дітьми вулиці”) та кількох об'єктів соціальної роботи (підлітки та молодь, які більшу частину свого часу проводять на вулиці, діти та молодь, “діти вулиці”) зумовили невизначеність пріоритетів проекту. Зусилля персоналу в цих умовах розподілилися так, що основним об'єктом проекту (як показала оцінка) виявилися звичайні діти, а основною ціллю, яка була досягнута – певне поліпшення їхнього дозвілля. У цьому випадку отриманий результат не повністю виправдав очікування розробників проекту з причин невизначеності пріоритетів стосовно цілей і об'єктів діяльності.

Викладене свідчить, що починати наукове забезпечення соціального проекту потрібно з чіткого визначення цілей, конкретизації завдань, очікуваних результатів, передбачення системи оцінки, тобто багатобічного аналізу та осмислення змісту окремих етапів діяльності і проекту в цілому.

3. Теорії змін у соціальних проектах

Визначення цілей соціального проекту і об'єктів, на які спрямовуватиметься соціальна робота в межах цього проекту, є обов'язковими, але ще недостатніми умовами успіху. Потрібно уявляти і передбачати, чому саме цілі проекту будуть досягнуті. Тобто завдяки яким видам людської діяльності виникатиме такий вплив на об'єкт, який приведе до досягнення визначених цілей. Розробники повинні мати абсолютно чітке усвідомлення, що дії, які здійснюватимуться в межах проекту, теоретично обґрунтовані, тобто існує велика імовірність того, що саме ці дії приведуть до бажаного результату (досягнення цілей). Це означає, що поміж цілями, діями і результатами має існувати стійкий причинно-наслідковий зв'язок. Звідки розробники можуть довідатись про існування такого зв'язку? З узагальнень попереднього людського досвіду, його теоретичного осмислення наукою. Отже теоретичною основою будь-якого соціального проекту виступають ідеї і припущення стосовно існування причинно-наслідкового зв'язку між цілями, певними діями, які заплановані проектом, і результатами, що очікуються. Сукупність ідей, припущень, передбачень, закономірностей і наукових підходів, застосованих у певному соціальному проекті для обґрунтування того, що заплановані дії матимуть причинно-наслідковий зв'язок з результатами, визначається як теорія

проекту. На думку К. Вайс, теорія в цьому випадку розуміється не як щось високо наукове і складне для розуміння, а як сукупність уявлень, що лежать в основі всіх дій, добірка гіпотез, на підставі яких планується проект [8]. Теорія проекту, це перша з двох теорій змін, без знання яких не-можливе наукове забезпечення і закономірний (не випадковий) успіх проекту.

Приклад теорії проекту. Працівники міського центру ССМ вирішили покласти край бешкетуванню школярів, які, гуртуючись в неформальні групи, в позаурочний час псували квіти, дерева, садове обладнання і споруди на території міського парку. Для вирішення проблеми на території парку відкрили тир для стрільби із спортивних арбалетів.

Теорію цього проекту становлять добірка таких гіпотез, ідей, припущень:

- більшість молоді, як правило, прагне гуртуватися в неформальні групи, які виникають на основі спільних інтересів (про це свідчать висновки соціології, педагогіки, психології тощо, і спостереження мешканців також підтвердили існування цього явища в місті, про яке йдеться);

- спільність інтересів молодих людей зазвичай виникає із спільних дій, у ході яких з'являється можливість змагатися з іншими членами групи, самоутверджуватись, відчувати причетність до коаліції, члени якої здатні до взаємодопомоги, тим самим формуючи відчуття безпеки і захищеності від потенційних негараздів чи агресії із зовнішнього оточення (про це також свідчать дані суспільних наук);

- якщо рівень соціалізації молоді, яка здійснює спільні дії, недостатній, ці дії можуть бути деструктивними (що засвідчує наука і доводять спостереження мешканців за практикою);

- наявність неорганізованого і неконтрольованого суспільством вільного часу, в більшості стимулює деструктивну поведінку молоді;

- перетворити деструктивні дії на більш соціально прийнятні можливо, якщо суспільство створить умови для конструктивних дій, спрямує, організує і вмотивує молодь до нової поведінки (це відомо з наукових досліджень і практики соціальної роботи);

- молодь у тому разі прийме нову поведінку, якщо вона забезпечить усі переваги старої, тобто збереже стару спільність інтересів (наприклад, можливість змагатися, самоутверджуватись, відчувати причетність до коаліції тощо), і на додаток відкриє нові можливості, що сформують нові спільні інтереси (про це також свідчать дані суспільних наук);

- зберегти неформальну групу (тобто старі спільні інтереси) і стимулювати її до заміщення в позаурочний час деструктивних дій конструктивними (тобто створити нові спільні можливості та інтереси) може такий вид спільної діяльності, який буде новим, цікавим, заснованим на природних потягах молоді.

Кожна з викладених гіпотез, ідей і припущень, які становлять основу теорії цього проекту, підтверджена суспільними науками або практичним досвідом. Але це ще не є гарантією того, що згаданий проект неодмінно матиме успіх. Вірна теоретична основа є обов'язковою, але не єдиною передумовою успіху проекту. Адже після етапу розробки проекту, настає етап його впровадження.

Можливо, громада згаданого міста вирішила проблему, збудувавши в парку арбалетний тир, тому, що зберегла можливість подальшого існування неформальної групи, давши молоді одночасно можливість змагатися і самоутверджуватися в новій, цікавій справі, використовуючи природний потяг молоді до зброї. При цьому в ході впровадження проекту треба було витримати багато умов, здійснити багато дій, передбачених проектом. Наприклад, організувати молодь, призначити професійного соціального працівника для керування тиром на першому етапі, залучити на допомогу волонтерів тощо. Переконати місцеву владу, що арбалет у даному випадку буде безпечною зброєю за умов професійної організації роботи, що цей вид спорту обраний, аби уникнути проблем із законом і коштами, які виникли б у разі побудови тиру для вогнепальної зброї, вирішити інші організаційні питання, залучити ресурси тощо. Якби якихось дій, потрібних для реалізації проекту, здійснити не вдалося, проект не досяг би цілей, незважаючи на ґрунтовну теоретичну основу.

Отже замало мати добру теорію проекту – вона, фактично, є лише задумом, планом майбутньої практичної діяльності. Перейти від задумів до їх реалізації – одне з найскладніших завдань для менеджерів проекту. Саме складність цього завдання, багатоаспектність діяльності із впровадження потребують опертя ще на одну теорію – *теорію впровадження*. Це друга з двох теорій змін соціальних проектів. Теорія впровадження, це теорія того, що необхідно для забезпечення відповідності функціонування проекту, практичного досягнення тих цілей, які визначені проектом.

У чому полягає основна відмінність теорії проекту і теорії впровадження? Теорія проекту концентрується на реакціях людей і механізмах змін, тобто на тому, завдяки яким процесам, закономірностям, явищам тощо зміни можуть статися, виникнути потрібні людські реакції. Що ж до теорії впровадження, то вона зосереджується не на реакціях, закономірностях, що їх викликають, мотивах дій клієнтів, а на способах надання послуг, діях працівників проекту, запланованих роботах, які мають спричинити зміни. Теорія впровадження заснована на такому уявленні: якщо в межах проекту всі роботи, що заплановані, будуть виконані згідно з планом, з належною якістю, інтенсивністю, точністю, тоді неодмінно стануться намічені зміни, бажаного результату буде досягнуто.

Обидві ці теорії є теоріями змін, тому що теорія проекту визначає, чому зміни можуть статися (завдяки яким закономірностям, притаманним людям реакціям тощо), а теорія впровадження – в який спосіб слід діяти в проекті, щоб можливі зміни насправді сталися.

Обидві теорії змін (теорія проекту і теорія впровадження) у ході розробки і реалізації конкретного проекту діють одночасно, тісно переплетені, перебувають у постійній взаємодії. Реакції клієнтів (зумовлені теорією проекту) виникають унаслідок певних видів проектної діяльності (зумовлених теорією впровадження), впливають на наступну діяльність, яка, у свою чергу, викликає нові реакції. Взаємодію чинників двох теорій наочно ілюструє приклад проекту щодо професійного навчання молоді з метою сприяння їй у подальшому отриманні роботи і пристойного заробітку (табл. 1.3.1).

Таблиця 1.3.1

Взаємодія чинників теорій змін (теорії проекту і теорії впровадження) в ході проекту професійного навчання молоді (за даними К. Вайс [8], адаптованими авторами)

Чинники теорії впровадження (види діяльності в проекті)	Чинники теорії проекту (механізми змін, реакція клієнтів)	Коментар авторів
Працівники рекламують проект серед потенційних клієнтів – молодих людей без актуальної професії	Потенційні клієнти дізнаються про проект, у декого з тих, хто зацікавився рекламою, створюється мотивація до участі	Внаслідок дії працівників (реклами) виникає реакція потенційних клієнтів (зацікавленість). Створюється мотивація в декого з них, тобто спрацьовує механізм, що веде до наступної дії працівників – набору учнів, і дії клієнтів – запису на навчання
Працівники набирають клієнтів, які відповідають вимогам проекту	Клієнти оформляють участь в проекті	Дії працівників (відбір клієнтів) викликають реакцію (запис клієнтів для участі в проекті). Запускається механізм участі, що веде до наступних дій – безпосереднього навчання
Працівники забезпечують складові навчання – якість, місце, умови, фахівців, стипендію, догляд, відповідність ринку праці тощо	Клієнти відвідують заняття (деякі – нерегулярно), засвоюють програму навчання (деяким це не завжди вдається)	Дії працівників (забезпечення навчання) зумовлюють реакцію клієнтів (відвідування занять, засвоєння програми або ні). Механізм взаємодії працівників та вчителів (інструкторів, фахівців) уможливорює наступний процес – набуття кваліфікації успішними клієнтами
За допомогою і підтримкою працівників та фахівців клієнти набувають кваліфікації	Клієнти засвоюють цінності регулярної праці і правильної поведінки на роботі	Задіяний механізм набуття кваліфікації і засвоєння цінностей створює готовність до наступного кроку – працевлаштування
Працівники розробляють перелік реальних вакансій для клієнтів	Клієнти проходять співбесіди з роботодавцями, за згодою сторін – працевлаштовуються	Дії працівників ведуть до реального працевлаштування клієнтів, що створює передумови для подальшого утримання молодих людей на регулярній роботі

Працівники допомагають клієнтам і роботодавцям погодити умови найму і розпочати співпрацю	Клієнти добре працюють, набувають авторитету, утримуються на роботі	На дії працівників (у тому числі посередництво між клієнтами і роботодавцями) і роботодавців клієнти реагують доброю працею. Всі механізми, процеси і реакції, зрушені проектом, спрацювали і привели до бажаного результату
---	---	--

Як видно з цього прикладу, згідно з теорією впровадження передбачалося, що низка видів діяльності в ході проекту професійного навчання молоді (рекламування, відбір, якісна підготовка, консультування, контактування з роботодавцями тощо) приведе до працевлаштування клієнтів. В основі була гіпотеза, що коли всі згадані роботи будуть повно і якісно виконані, молоді люди отримають роботу.

Згідно з теорією проекту враховувалося, що на кожному етапі діяльності мають виникнути відповідні реакції учасників і це, в свою чергу, уможливить виконання подальших етапів проекту. При цьому передбачалося, що, окрім суто професійних навичок, клієнти мають розвинути певні психологічні властивості (наприклад, бажання й готовність працювати), сформувані загальні суспільно прийнятні стереотипи і навички (наприклад, здатність щодня ходити на роботу, відповідно вдягатися, поводитися з іншими тощо). В основі була гіпотеза, що досягти бажаного результату можливо лише за тих умов, що клієнти на дії в проекті реагуватимуть виникненням інтересу, формуванням мотивації, регулярним відвідуванням занять, погодженням на запропоновану діяльність, готовністю і спроможністю навчатися (дехто не зможе цього зробити, отже ці клієнти потребують інших форм соціальної роботи).

Коротше кажучи, якщо соціальні працівники не виконають заплановані дії належним чином, бажаного результату не буде (теорія впровадження). Так само не буде бажаного результату, якщо в клієнтів не виникнуть відповідні реакції на дії в проекті (теорія проекту). Тобто лише взаємодія цих двох потоків (дій, реакцій), зумовлює отримання бажаних результатів або неуспіх проекту.

Практична цінність теорій змін соціальних проектів полягає в тому, що вони забезпечують надійну базу наукового супроводу. *Розробка теорій змін проекту є складовою наукового забезпечення, неодмінною умовою його обґрунтованості. Лише на основі чіткого розуміння теорій змін можлива об'єктивна оцінка проміжних наслідків усіх дій у проекті та підсумкова оцінка його ефективності.*

Наукове забезпечення соціальних проектів, оперте на теорії змін, важливе всім категоріям працівників, причетних до проектів – розробникам проектів, менеджерам, які керують безпосередньо впровадженням і мають постійно приймати зважені рішення, практичним соціальним працівникам, які контактують з клієнтами.

Так, користь для розробників полягає в тому, що цей підхід дисциплінує мислення, змушує упорядкувати плани та дії, уможлиблює перевірку логіки причинно-наслідкових зв'язків та ідей, покладених в основу всього проекту і окремих його етапів. Перевіряючи в ході розробки запроектовані логічні

ланцюжки “дія – наслідок” на відповідність з обома теоріями змін, розробники можуть коригувати очікування (передбачені результати), форми втручання, ресурси, засоби і методи впливу. Аналіз відповідності очікувань теоріям може виявити необхідність врахування розробниками інших потреб, ніж ті, що були визначені з початку на основі інтуїції, здорового глузду, попереднього досвіду тощо (наприклад, необхідність більш потужних або масштабних форм втручання для досягнення запланованих цілей, або, навпаки, обмеження очікувань до реальних результатів, яких можливо досягти наявними засобами впливу). Коротше кажучи, розробка теорій змін спонукає розробників проекту мислити глибше, логічніше, більш цілеспрямовано, не залишає місця очікуванням безпідставно оптимістичних результатів. Навпаки, очікування розробників стають реалістичними, прозорими, зрозумілими іншим – як учасникам проекту, так і суспільству в цілому.

Менеджерам проектів використання теорій змін дає зворотний зв'язок з практичною діяльністю, наприклад, своєчасну інформацію стосовно “розривів” логічного ланцюжка “дії – наслідки”. Така інформація показує, чи є “розриви” і якщо є, то з яких причин. Наприклад, у вищенаведеному проекті професійного навчання молоді, “розриви” причинно-наслідкового зв'язку можуть статися в кількох місцях: молоді люди можуть не відвідувати заняття, можуть відвідувати, але не набути необхідних навичок; можуть набути навичок, але не знайти “свого” роботодавця тощо. Своєчасна об'єктивна інформація дає менеджерам підстави для прийняття управлінських рішень стосовно внесення доцільних змін у ході проекту. Наприклад, якщо аналіз показав невідповідність фактичних наслідків діям, передбаченим певною ланкою теорій змін, менеджери можуть проаналізувати причини і прийняти відповідні рішення (наприклад, ще раз повернутися до попередньої ланки, змінити персонал, організацію діяльності, методи й засоби впливу, додати або обмежити певні ресурси, взагалі визнати недоцільним подальшу реалізацію якихось частин або проекту в цілому внаслідок зміни істотних умов діяльності тощо).

Практичні виконавці, що безпосередньо працюють з клієнтами, отримують можливість у ході впровадження проекту постійно зіставляти з реальністю передбачення розробників стосовно певних ланок теорій змін. Крім того, обмінюючись інформацією, виконавці можуть виявити, що представники однієї “команди” (різні виконавці, виконавці і менеджери, виконавці і розробники тощо) мають різні уявлення стосовно причинно-наслідкових зв'язків своєї діяльності і від того безпосередні виконавці діють неузгоджено, суперечливо, можливо, взагалі в протилежних напрямках. Аналізуючи це, вони сприятимуть результативності втручання, коли дійдуть згоди стосовно комплексу уявлень і гіпотез про те, що і навіщо вони роблять. Крім того, безпосередні виконавці можуть щоденно збагачувати теорії змін новими даними з практики, тим самим дещо коригуючи проект в доцільному напрямі. Аналізуючи свої гіпотези стосовно функціонування проекту, що виникають з практики, виконавці бачать “вузькі місця”, спірні положення, “розриви” в логіці дій і наслідків, невідповідність практики їхнім очікуванням. Зіставлення передбачень проекту з реальністю дає можливість удосконалити як теорії змін, так і практичну роботу.

Ще однією додатковою перевагою підходу до аналізу соціальних проектів, опертого на теорії змін, є те, що він уможлиблює пояснення, описи, демонстрації заходів і результатів діяльності в легкодоступному для сприйняття, логічному, переконливому вигляді.

4. Застосування наукового підходу при розробці конкретного соціального проекту.

Соціальному працівникові потрібно володіти навичками застосування основ наукового підходу в практичній діяльності із розробки й аналізу соціальних проектів. Найкращою формою опанування такими навичками звичайно є тренінги із різних складових наукового забезпечення на прикладі конкретних проектів. Нижче наводиться у вигляді опису змістовна частина тренінгу, присвяченого застосуванню матеріалів, викладених у попередніх трьох підрозділах (стосовно визначення цілей та завдань проекту, обґрунтування вибору об'єктів, застосуванню теорій змін). Ці матеріали були успішно випробувані авторами в кількох тренінгах спеціалістів центрів соціальних служб для молоді, в ході яких, після знайомства з теоретичними даними, учасники самостійно практикувалися в розробці проектів, у тому числі проекту створення дружньої для молоді клініки (ДМК).

Першим кроком було *визначення цілей та завдань проекту*. Узагальнена мета, яка зазвичай декларується в подібних проектах, – зменшення захворювань, що передаються статевим шляхом (ЗПСШ), серед молоді певного адміністративно-територіального утворення, була розподілена розробниками на кілька більш конкретних завдань:

- створення клініки, де молоді люди зможуть одержувати конфіденційні безкоштовні консультативні і медичні послуги стосовно ЗПСШ;
- підготовка медичного персоналу, здатного дружньо ставитися до молоді;
- підготовка соціальних працівників і волонтерів, здатних проводити просвітницьку роботу стосовно профілактики ЗПСШ серед окремих груп і клієнтів.

Об'єктом діяльності були обрані молоді люди віком 14–17 років. Обґрунтовувався цей вибір такими міркуваннями:

- за даними соціологічних досліджень, на вікову категорію 14–17-річних припадає найбільше випадків початку статевих контактів, порівняно з молодшими і, водночас, у неї найменше знань щодо небезпеки інфікування порівняно зі старшими віковими категоріями (інформація стосовно ЗПСШ отримується з випадкових джерел, найчастіше від ровесників, вона не достовірна, зумовлює хибну поведінку). Це створює найбільший ризик захворювань;
- підлітки, як правило, більше соромляться звертатися до батьків і лікарів з приводу статевих захворювань, ніж повнолітні молоді люди;
- до досягнення 18 років діти не можуть самостійно користуватися поліклініками для дорослих, а звертання в підліткові поліклініки (кабінети) за місцем проживання зазвичай тягне інформування батьків, потребує їхньої

присутності на прийомі лікаря, чого діти бояться, соромляться, намагаються уникнути;

- більшість 14–17-річних підлітків не мають достатньо коштів для звертання в комерційні лікувальні заклади.

З викладених причин вікова категорія 14–17-річних найбільш ризикована з точки зору інфікування, імовірності самолікування і відповідних негативних наслідків, тому саме їй, у першу чергу, потрібна дружня медична допомога.

Теорії змін, застосовані в проекті, розробники побудували на такий гіпотезі: якщо молодим людям, які мають нез'ясовані питання або реальні проблеми стосовно свого здоров'я, буде забезпечена можливість вільного, конфіденційного і зручного (дружнього) доступу до кваліфікованих консультацій і практичної медичної допомоги, кількість випадків ЗПСШ зменшиться.

Для того, щоб реалізувати цю загальну гіпотезу на практиці, передбачили низку видів діяльності, які (за умови повного і якісного виконання) відповідно до *теорії впровадження* забезпечать бажаний результат. Ці види діяльності розподілили на заходи, об'єднані спільними гіпотезами теорії впровадження. Сформулювали такі основні гіпотези теорії впровадження:

- вихідне дослідження ситуації уможливить реалізацію проекту найбільш раціональними шляхами з точки зору затрати зусиль і ресурсів;

- спеціальна підготовка фахівців і волонтерів до роботи в ДМК дозволить підібрати персонал, відповідний потребам клієнтів та здатний досягти результатів проекту;

- продумана рекламна кампанія залучить до ДМК клієнтів, які вже мають проблеми із ЗПСШ, і потенційних клієнтів, яким потрібні профілактичні консультації;

- безкоштовне конфіденційне медичне обслуговування уможливить кваліфіковане лікування клієнтів, створюватиме альтернативу самолікуванню, дозволить запобігти новим випадкам захворювань та переходу їх у хронічні форми;

- кваліфіковане безкоштовне конфіденційне консультування підвищить інформованість потенційних клієнтів, чим запобігатиме поширенню ЗПСШ;

- моніторинг роботи ДМК уможливить адекватний менеджмент діяльності, об'єктивну оцінку ефективності проекту, переконливу демонстрацію результатів територіальній громаді.

Крім того, відповідно до теорій змін, учасники тренінгу враховували багато умов, обмежень і труднощів реалізації, починаючи, наприклад, з таких, як необхідність подолання міжвідомчих неузгоджень, коли ДМК мають діяти в приміщеннях, на кошти й на підставі рішень місцевої влади із залученням громадських організацій, можливо – донорів, спонсорів і благодійників, але потрібно це узгодити з органами охорони здоров'я, з питань сім'ї та молоді, соціальних служб для молоді, забезпечити адекватний підхід до оплати праці за умов різних відомчих нормативів тощо. Враховуючи, що можливі труднощі вимагають передбачення відповідних дій, розробники відпрацювали таку послідовність основних заходів:

- *дослідження ситуації.* Опитування потенційних клієнтів для визначення структури цільової групи; кількісного і якісного боку потреби в персоналі (лікарях, соціальних працівниках, менеджерах, допоміжних працівниках, волонтерах тощо); засобів і оптимальних механізмах рекламування. Інтерв'ю із представниками органів влади, відомств, громадських організацій і бізнесу для визначення оптимального механізму реєстрації ДМК, матеріального забезпечення її створення і функціонування;

- *підготовка персоналу.* Відбір фахівців-медиків (гінекологів, венерологів, урологів, дерматологів, наркологів, психологів, середнього і молодшого медперсоналу) відповідно до визначених потреб цільової групи, їх підготовка з врахуванням особливостей лікувальної, консультаційної, допоміжної роботи, спілкування, взаємостосунків із клієнтами, соціальними працівниками, волонтерами, менеджерами в умовах ДМК. Відбір соціальних працівників і менеджерів, їх підготовка до немедичних консультацій і особливостей менеджменту, спілкування, взаємостосунків із клієнтами, медперсоналом, волонтерами в умовах ДМК. Мотивація (наприклад, організація навчальної практики, практичних занять тощо) до участі в проекті потенційних волонтерів з числа студентів (майбутніх медиків, педагогів, психологів, соціальних працівників), їх відбір і підготовка. Відпрацювання “кодексу” взаємин, етики, правил поведінки учасників проекту ДМК. Підготовка тренерів і організація тренінгів із формування єдиної команди з числа працівників медичних та немедичних спеціальностей і волонтерів;

- *створення клініки.* Підготовка, лобіювання і прийняття відповідних владних рішень, міжвідомчих угод, регламентної документації ДМК, з урахуванням необхідності конфіденційного обслуговування клієнтів. Вибір і обладнання приміщення в зручному для молоді місці (з урахуванням вимог конфіденційності), забезпечення апаратурою і препаратами із залученням до співпраці провідних фахівців відповідних відомств, представників громадських організацій і бізнесу, інших організацій, з якими доцільно встановити партнерські стосунки;

- *рекламування.* Розробка рекламних матеріалів відповідно до визначених потреб цільової групи із залученням фахівців медицини та мас-медіа, апробація рекламних матеріалів (тестування), розробка медіа плану, забезпечення доступу потенційних клієнтів до реклами;

- *медичне обслуговування.* Забезпечення кваліфікованого, безкоштовного, конфіденційного, дружнього до молоді функціонування медперсоналу в зручних для клієнтів умовах лікування і режимі відвідувань;

- *немедичне консультування.* Забезпечення кваліфікованого, безкоштовного, конфіденційного, дружнього до молоді функціонування фахівців немедичного профілю і волонтерів у зручних для клієнтів умовах консультування і режимі відвідувань;

- *оцінка ефективності діяльності.* Моніторинг (методами соціологічних досліджень) практики лікування і консультування для забезпечення зворотного зв'язку стосовно умов надання та ефективності медичних і соціальних послуг. Постійний аналіз отриманих даних, періодичне спільне обговорення результатів моніторингу командою учасників проекту,

адекватний поточний менеджмент діяльності із внесенням, при потребі, доцільних коректив. Періодична об'єктивна оцінка ефективності різних видів діяльності і проекту в цілому, організація демонстрації результатів діяльності для партнерів проекту і всієї територіальної громади.

Розробники передбачили, щоб відповідно до *теорії проекту* заплановані види діяльності викликали саме ті реакції клієнтів, які ведуть до бажаного результату (табл. 1.).

Таблиця 1.

Зв'язок чинників теорій змін (теорії проекту і теорії впровадження), передбачуваний розробниками проекту дружньої для молоді клініки

Чинники теорії впровадження (види діяльності в проекті)	Чинники теорії проекту (механізми змін, реакція клієнтів)	Коментар розробників
Розробка, тестування рекламних матеріалів; адресне рекламування; забезпечення потенційним клієнтам доступу до реклами	Адресна реклама досягає більшої частини цільової групи, викликає інтерес, мотивує до звернень	Додатково волонтери інформують різні осередки цільової групи стосовно користі консультування, акцентуючи безкоштовність, конфіденційність, дружнє ставлення персоналу до молоді. У підлітків зникає страх обговорення з чужими людьми інтимних питань, формується розуміння корисності звернень
Кваліфіковане, безкоштовне, конфіденційне медичне консультування і лікування в дружніх до молоді, зручних умовах	Підлітки звертаються по медичне консультування та лікування, отримують допомогу	Консультування стимулює використання засобів контрацепції; своєчасне лікування попереджує виникнення хронічних форм захворювань, інфікування нових статевих партнерів
Кваліфіковане, безкоштовне, конфіденційне соціальне консультування й інформування з питань, пов'язаних із ЗПСШ в дружніх до молоді, зручних умовах	Підлітки звертаються по інформацію, отримують соціальне консультування і знання із профілактики ЗПСШ	Клієнти набувають знань стосовно ЗПСШ, моделей соціально прийнятної і безпечної поведінки, прийомів контролю статевих потреб, оптимальних моделей статевих взаємин
Моніторинг, опитування, інтерв'ювання	Підлітки беруть участь у процесі моніторингу,	Відчуття участі і впливу на роботу ДМК формує почуття власної значимості, суспільної

<p>підлітків стосовно умов надання та ефективності медичних і соціальних послуг; аналіз поточних документів</p>	<p>впливають на роботу ДМК</p>	<p>причетності, дружнього ставлення до клініки, які слугують поширенню позитивної інформації стосовно клініки і стимулюють звертання широкого кола клієнтів із багатьох проблем статевого стосунку. Аналіз поточної інформації дозволяє удосконалювати діяльність ДМК</p>
---	--------------------------------	---

У вищенаведеному прикладі учасники тренінгу визначили цілі, об'єкт і теорії змін для конкретного соціального проекту (в даному випадку – ДМК) і довели розробку до етапу відпрацювання переліку заходів, які становлять основу для подальшої проектної діяльності – складання плану конкретних дій. Тобто етап відпрацювання методології проекту пройдено і далі можна приступити до організаційної роботи. На цьому етапі розробники вже мають зосередити увагу на методиках втручання, які можуть бути використані для стимуляції зміни поведінки клієнтів. Але для того, щоб обрати доцільні методи і методики впливу на поведінку клієнтів, слід визначитися стосовно тієї чи іншої теорії соціальної роботи, до арсеналу яких належать ті чи інші методи втручання. Короткому оглядові основних теоретичних напрямів, до яких відносять певні теорії і моделі соціальної роботи, присвячений наступний розділ.

Література

1. Наукове забезпечення розробки і реалізації соціальних проектів / О. О. Яременко (керівник авт. кол.), О. М. Балакірева, О. В. Вакуленко та ін. – К.: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2002. – 108 с.
2. Социальная работа / Под общ. ред. проф. В. И. Курбатова. – Ростов н/Д: «Феникс», 1999. – 576 с. – Сер. «Учебники, учебные пособия».
3. *Вайс Керол Г.* Оцінювання: Методи дослідження програм та політики / Пер. з англ. Р. Ткачука та М. Корчинської; наук. ред. пер. О. Кілієвич. – К.: Основи, 2000. – 671 с.
4. Социальная работа: теория и практика: Учеб. пособ. / Отв. ред. проф. Е. И. Холостова, проф. А. С. Совина. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 427 с. – (Сер. «Высшее образование»).
5. *Brown H., Smith H.* Normalisation: A Reader for 1990s. – London, 1990.
6. Health behavior and health education / [edited by] Karen Glanz, Frances Marcus Lewis, Barbara K.Rimer. 2 ed. – 496 p. – (Jossey-Bass health series).
7. *Rossi Peter H., Freeman Howard E.* (1993). Evaluation: A systematic approach (5-th ed.). Newbury Park, CA: Sage.

Тема 3. Теорії і моделі соціальної роботи, які найбільше використовуються в практиці реалізації соціальних проектів

План

1. Теорії і моделі психолого-орієнтованого підходу
2. Теорії і моделі соціолого-орієнтованого підходу
3. Теорії і моделі комплексно-орієнтованого підходу

1. Теорії і моделі психолого-орієнтованого підходу

У межах психолого-орієнтованого підходу виокремлюються кілька моделей, на основі яких виникли такі види соціальної роботи, як, наприклад, функціональна, кризового втручання, еґо-орієнтована. Їх особливість у тому, що вони визнають величезне значення минулого досвіду людини, закоріненого в дитинстві, який впливає на поведінку, навіть не будучи усвідомленим самою людиною.

Функціональна модель

Ця модель базується на теоретичних уявленнях про те, що

- допомога клієнтам в особистому зростанні важливіша, ніж діагностика і терапія;
- в соціальній роботі процес взаємодії між клієнтами і працівниками має більше значення, ніж послідовність актів або процедур;
- самовизначення клієнта є наріжним каменем успіху;
- важливо структурувати роботу в часі.

Функціональній теорії притаманне намагання уникнути медичних моделей та моделей, обумовлених проблемами клієнта, меншою мірою перейматися внутрішніми почуттями клієнта, а більшою – його взаємодіями з навколишнім світом.

П'ять базових принципів функціональної моделі соціальної роботи:

- залучення клієнта до діагностування, розуміння клієнтом результатів роботи, які постійно змінюються внаслідок спільних зусиль;
- свідоме структурування роботи за часовими етапами (початок, середина, кінець), розуміння послідовності результатів різних етапів – класична риса саме функціональної моделі соціальної роботи;
- наявність конкретної ролі і чітких функцій служби, яка надає соціальній роботі певних форм і забезпечує її облік таким чином, щоб це було зрозуміло клієнтам;
- чітке розуміння клієнтами і соціальними працівниками структури і форм, за якими відбувається процес соціальної роботи;
- залучення клієнта до самодопомоги через взаємостосунки із соціальними працівниками та іншими людьми.

На практиці ця модель корисна соціальному працівникові для розуміння того, що:

- без зміни власної самооцінки клієнт не зможе кардинально змінити свою ситуацію;
- клієнт повинний займати активну, а не пасивну позицію в плануванні і безпосередньому розв'язанні своїх соціальних проблем;

- соціальний працівник не повинен вирішувати проблеми клієнта, його функції – спрямовувати клієнта, допомагати йому в прийнятті рішень та їх втіленні;
- будь-яка соціальна послуга обмежена в часі.

Модель кризового втручання

Основні положення теорії, на якій засновані варіанти моделі кризового втручання, передбачають розуміння того, що кожна особа, група та організація час від часу потрапляють в ситуацію *кризи*. Започатковують кризи *небезпечні події*, які або самі по собі є проблемами, або наслідками попередніх труднощів.

Небезпечні події можуть бути очікуваними (наприклад, поведінкові труднощі підліткового віку, погіршення здоров'я в похилому віці, вступ до навчального закладу тощо) або непередбачуваними (несподівана смерть близької людини, розлучення, звільнення з роботи, природні лиха й катастрофи). Такі небезпечні події змушують долати нові труднощі і часто люди при цьому втрачають рівновагу, що веде до виникнення *вразливих станів*.

Коли рівновага порушена, люди вдаються до звичних для них способів вирішення проблем, а в разі невдачі випробовують нові способи. Чим успішніше вирішувалися проблеми в минулому, тим більшим арсеналом засобів і стратегій їх вирішення людина володіє, отже виникнення стану активної кризи менш вірогідне. І навпаки, безуспішні спроби вирішення проблем у минулому більш вірогідно призводять до настання кризи. Кожна невдала спроба вирішення проблем, які виникають в результаті небезпечних подій, тягне виникнення напруги, спричиняє *стрес*.

Якщо до невіршеної проблеми додається фактор поспіху (цейтноту), це збільшує напругу та призводить до дезорганізованого стану активної кризи. Досить часто буває, що фактори поспіху клієнти представляють соціальному працівникові як свою головну проблему. Зазвичай це не так, не фактори поспіху спричиняють кризу, вони лише один з компонентів у послідовному ланцюгу причин. Досить часто кризовий стан буває зумовлений сильними емоціями, неадекватними значущості подій.

Як правило, активні кризові стани соціально-психологічного походження у людей, що не страждають психопатологією, розвиваються, досягають свого апогею і знаходять вирішення протягом 6–8 тижнів.

Модель кризового втручання передбачає, що соціальні працівники розглядають, по-перше, чи є таке втручання доречним у ситуації з конкретним клієнтом, і в разі позитивного висновку аналізують як саму ситуацію, так і її можливі взаємодії з психологічними наслідками попередніх подій у житті клієнта. В літературі із соціальної роботи часто наводяться такі ситуації – їх прийнято визначати як ситуацію “особа в кризі”.

Его-орієнтована модель

Основним поняттям его-концепції (Я-концепції) є самоцінність, і саме це, перш за все, вбачають у людині гуманістичні теорії соціальної роботи. Вони визнають самоцінність кожної людини, її активну роль у вирішенні власних проблем, акцентують можливості самодопомоги.

Новітня течія в его-психології наголошує, що поняття “Я” – це раціональна частина розуму, яка спілкується з навколишнім світом, мінімізує

негативні впливи підсвідомих спонукань людини, загалом здатна бути точкою опору для вирішення психологічних проблем. Одночасно, его-психологія визнає положення класичної теорії З. Фрейда стосовно могутньої сили підсвідомих впливів [10].

Новітня его-психологія дає его-орієнтовану модель практичної соціальної роботи, яка включає три аспекти: *оцінка, втручання, стосунки “працівник–клієнт”*.

Оцінка розглядає способи (минулі і теперішні), в які клієнт вирішував (намагався вирішити) і вирішує (намагається вирішити) свої проблеми. Оцінюються емоції та практичні дії клієнта з точки зору їх корисності для подолання наслідків подій, що трапилися. Оцінюється також внутрішня спроможність клієнта до дій із подолання негативних наслідків і зовнішні обставини, що сприяють або заважають цьому. Основними вихідними положеннями оцінки є необхідність розуміння проблем клієнта, обговорення способів, які вже були випробувані клієнтом у минулому, пошук інших можливих шляхів вирішення проблеми, що виникла. В результаті такого оціночного процесу соціальний працівник має здійснити вибір однієї з трьох головних стратегій, які стануть пріоритетними при складанні плану дій. Це можуть бути стратегії:

- поліпшення внутрішніх можливостей клієнта;
- впливу на зовнішні обставини з метою їх зміни;
- поліпшення обох складових – внутрішніх можливостей клієнта та зовнішніх обставин ситуації, що склалася.

Втручання може бути его-підтримуючим, або его-модифікуючим. Підтримуючі втручання фокусуються на теперішній поведінці, свідомих думках та змінах в оточенні. Модифікуючі втручання концентруються на минулих та теперішніх підсвідомих почуттях та потягах і уникають змін в оточенні. Отже втручання може здійснюватися безпосередньо психологічними засобами впливу на клієнта або у непрямий спосіб, через оточення.

Стосунки “працівник–клієнт” характеризуються певними узагальненими рисами, основні з яких, що мають бути враховані, це:

- клієнт потребує досягнення основної мети – вирішення його проблеми, чого б це не коштувало іншим людям. Натомість у більшості стосунків мають бути враховані не лише потреби клієнта, а й потреби (реальні обмеження) суспільства, які представляє працівник, тобто знайдений баланс потреб обох сторін;
- працівник включається в стосунки з клієнтом, керуючись не лише співчуттям, прихильністю, емоційною реакцією, а й виходячи, перш за все, з міркувань необхідності належного виконання обов’язків, дисциплінованості, підконтрольності;
- у соціальній роботі завжди пріоритетною цінністю є допомога клієнту. Отже, якими б не були особисті характеристики та поведінка клієнта, соціальний працівник має бути завжди готовим допомагати.

Характерною рисою его-орієнтованої та двох попередніх моделей (функціональної і кризового втручання) є уявлення про вплив попереднього досвіду людини на поведінку і адаптацію до середовища у віжповідності із

психоаналітичною теорією З. Фрейда, хоча ці моделі і не поєднуються з нею повністю [11]. Більшою мірою відбиває цю теорію наступна модель з числа тих, що належать до психолого-орієнтованого підходу – модель психосоціальної терапії.

Для практикуючого соціального працівника важливо усвідомити, що клієнт не може адекватно проаналізувати причини виникнення його проблем. Реально проблеми можуть виникати з минулого, можуть бути пов'язані з оточенням чи самим клієнтом, а можуть поєднувати в собі (найчастіше) усі ці складові. Треба мати на увазі, що не можна надавати допомогу клієнту тільки на підставі його бачення щодо потрібних послуг.

Модель психосоціальної терапії

Ключові поняття психосоціальної терапії, це “особа в ситуації” та “робота з конкретними випадками”. Робота з конкретними випадками прагне покращити ускладнені стосунки між людьми, коли в певному оточенні існує людина, що потрапила у важку життєву ситуацію (“особа в ситуації”). Модель психосоціальної терапії розглядає людей як таких, що перебувають під впливом стресів від оточення, а також від стресів, що спричиняються контактами між ними самими. Соціальний працівник аналізує поведінку і думки клієнта, аби вплинути на них. Впливаючи на якийсь один аспект ситуації, він прагне адекватно впливати й на інші. Вплив може відбуватися кількома засобами, наприклад:

- *вентиляція*. Клієнт виявляє ворожість або агресивність, які викривляють напрям його мислення та дій. Ці почуття потрібно витіснити із свідомості, “провентилювати” розум;
- *коригуючі стосунки*. Соціальний працівник вдається до довірливих взаємин з клієнтом (наприклад, за моделлю “донька – мати”), аби компенсувати попередні незадовільні взаємини, які виникли в реальній ситуації клієнта. Відвертий обмін думками в процесі стосунків, що виникають, передача позитивних думок та емоцій від працівника до клієнта, виправлення негативних думок та емоцій клієнта, пов'язаних з попереднім невдалим досвідом реальних стосунків між донькою і матір'ю, коригують ситуацію на користь нормалізації;
- *вивчення поточних особистісних взаємодій*. Клієнтові допомагають зрозуміти, як на поточні взаємодії впливають взаємостосунки, що були в минулому, та попередній досвід, і це розуміння слугує виправленню ситуації.

Модель психосоціальної терапії наголошує на “рефлекторних процедурах”, тобто прагне використовувати підсвідомі або свідомі, майже автоматичні потяги клієнтів. Наприклад, клієнти, потрапивши в складну ситуацію, рефлекторно намагаються отримати дійову допомогу від працівника якомога скоріше і з найменшими зусиллями. Працівники намагаються спрямувати вплив на клієнта та оточуючу ситуацію таким чином, щоб показати користь взаємин в аспекті стимулювання власних можливостей клієнтів.

Модель психосоціальної терапії застосовує різноманітні методи роботи з конкретними випадками: підтримка; безпосередній вплив; вивчення, опис та вентиляція; рефлексія особи щодо конкретної ситуації; розуміння динамічних патернів; рефлексія індивідуального розвитку; ресурсний; спілкування; рольовий.

Біхевіористська інтеграція моделей соціальної роботи

Когнітивно-біхевіористична теорія розділяє розум і поведінку, стверджуючи, що не можна знати, що відбувається в свідомості іншої людини. Заради організації впливу на поведінку її потрібно досліджувати, маючи на увазі, що, за винятком вроджених рефлексів, поведінка формується під тиском зовнішніх обставин.

Заради задоволення потреб людина може опанувати новою поведінкою або змінити існуючу, якщо вона створює проблеми. Терапія, за біхевіористичною теорією, фокусується на діяльності, внаслідок якої може змінитися поведінка, не переймаючись тим, які зміни можуть статися під час цього в розумі.

Когнітивно-біхевіористська теорія стверджує, що на поведінку впливає сприйняття та інтерпретація навколишнього світу внаслідок *навчання*. Невірні сприйняття та інтерпретація (тобто наслідки неправильного або невірно засвоєного навчання) є причиною неправильної поведінки. Тому лікування намагається виправити неправильне розуміння, сподіваючись, що це виправить поведінку. Таке сподівання ґрунтується на ідеї радикального біхевіоризму, який вважає думки і почуття також різновидами (і результатами) поведінки які, в свою чергу, зумовлюють зовнішні поведінкові прояви і залежать від них. Звичайно, такий підхід суттєво спрощує і обмежує царину пізнання витоків людської поведінки (адже багато що свідомого і підсвідомого в людині залишається ще не пізнаним наукою), але в практичній соціальній роботі він досить часто виявляється ефективним.

Характерні риси соціальної роботи на засадах біхевіоризму такі:

- фокусування на специфічних поведінках стурбованих клієнтів та інших людей навколо них (зміною поведінки стурбованість усувається);
- опора на біхевіористичні принципи і теорію навчання;
- чіткий аналіз і опис проблем клієнта на основі прямого спостереження, чітке визначення вибору методів втручання та його оцінка як невід'ємні функції соціального працівника;
- детермінованість факторів впливу на поведінку клієнта зміною окремих факторів ситуації навколо клієнта та підсумковими змінами внаслідок втручання;
- відкритість (прозорість) та активізація здобутків клієнта;
- залучення значущих осіб з оточення клієнта;
- опертість втручання на дослідження, які мають довести очевидну ефективність застосованих процедур, методів, технологій, втручання як такого;
- моніторинг прогресу за допомогою суб'єктивних та об'єктивних вимірів, порівняння отриманих даних із тими, що були до втручання;
- прагнення працівника до результату, який сподобався б клієнту;
- допомога працівника клієнту щодо використання зміненої поведінки в багатьох ситуаціях (узагальнення); підтримка покращань, які сталися після втручання.

Когнітивно-біхевіористичні методи використовують терапевтичні процедури, спрямовані переважно на зміну думок та почуттів, по-різному

плануючись у часі: одночасно із зміною поведінки, замість неї або передуючи їй.

Важливою складовою когнітивно-біхевіористичної теорії є теорія соціального навчання. Вона фокусується на тому, як люди навчаються від соціальних ситуацій, досліджує закономірності успішних дій унаслідок навчання, визнає, що люди навчаються, копіюючи інших навколо себе, що більшість того, що вивчається, засвоюється через усвідомлення та обміркування досвіду.

2. Теорії і моделі соціолого-орієнтованого підходу

У межах соціолого-орієнтованого підходу існують численні культурологічні, марксистські, віталістські моделі тощо. Характерними прикладами цього підходу можуть слугувати *системний* та *екологічний*.

Системний підхід характеризується тим, що його основна мета – надання допомоги людям у їхній взаємодії із системами*. Це відбувається за рахунок організації впливу на системи, що оточують людину: підтримки певних систем, їх зміни, використання існуючих або створення нових міжсистемних і внутрішньосистемних зв'язків, залучення суміжних систем тощо.

Екологічний підхід має на меті впливати на адаптивні здібності самої людини, розуміючи адаптацію (біологічну, соціальну, пізнавальну, емоційну тощо) як активні зусилля, які можуть бути спрямовані подвійно: або на досягнення особистісних змін самої людини відповідно до вимог оточення; або на зміну впливу середовища (соціального й фізичного) відповідно до потреб, прав і цілей людей.

Системний підхід

Головні поняття і постулати цього підходу:

- *системні об'єкти* – тобто об'єкти, всередині яких обмін фізичною та ментальною енергіями більший, ніж через зовнішні межі цих об'єктів;
 - *закриті системи* – такі, що не мають обміну енергією з іншими системами через свої зовнішні межі (немов закритий термос);
 - *відкриті системи* – такі, що мають зовнішні межі, через які може відбуватися обмін енергією з іншими системами;
 - Інший набір концепцій фокусується на способі, у який системи працюють, на тому, як можна їх змінювати:
 - *вхід* – енергія, що потрапляє у відкриту систему через її зовнішні межі;
 - *вихід* – вплив на інші системи (середовище) енергії, що вийшла за межі системи;
 - *контур зворотного зв'язку* – замкнуте коло шляху, по якому інформація та енергія входять у відкриту систему, виходять з неї, впливаючи на оточення і повертаються в систему у вигляді результатів спричиненого впливу;
 - *продуктивність* – властивість системи використовувати енергію в своїх межах;
-

- *ентропія* – характеристика енергетичного стану системи, неупорядкованість розподілу енергії в середині системи.

Стан системи визначається такими характеристиками:

- *стаціонарний стан* – рівень істотних фізичних і ментальних параметрів функціонування системи, на який впливають вхідні внески та вихідне використання енергії;

- *гомеостаз* (рівновага) – здатність підтримувати свою фундаментальну біологічну природу, (і, в багатьох випадках, стаціонарний стан), незважаючи на вхідні і вихідні впливи (наприклад, людина вживає продукти харчування, але не стає ними за природою, залишається людиною. Навпаки, продукти харчування, які не мають біологічної властивості підтримувати гомеостаз, перетравлюються в шлунку і дають людині енергію);

- *рівень складності* – з часом, системи ускладнюються, набувають більш різноманітних компонентів;

- *рівень сумативності* – ціле більше, ніж сума його частин. Наприклад, люди, взаємодіючи в шлюбі або в групі, можуть стимулювати одне одного, щоб підтримувати, підсилити стосунки і можливості. Обов'язки, що створюються всередині групи, роблять її міцнішою. Такий синергічний ефект мають і соціальні системи – вони можуть створювати у своїх межах власну енергію, більшу, ніж її мали б окремі частини (підсистеми). Якщо системі, групі людей, подружжю не притаманний синергічний ефект, вони вимушені житися зовнішньою енергією, а в разі її відсутності може настати ентропічний ефект виснаження і припинення існування;

- *сила ефекту взаємодії*, який полягає в тому, що зміна однієї частини системи викликає зміну її інших частин, адже ця частина взаємодіє з усіма іншими і вони також змінюються. Наслідки взаємодії можуть бути однаковими або різними. Різними шляхами може досягатися однаковий результат внаслідок взаємодії (еквіфінальність), або різні шляхи можуть приводити до різних результатів (мультифінальність).

У соціальній роботі розрізняють дві форми теорії систем: загальна теорія систем і теорія екологічних систем. Загальна теорія систем полягає в тому, що люди залежать від систем в їхньому найближчому соціальному оточенні. Розрізняють три види систем, які допомагають людям задовільно жити:

- неформальні або природні системи (родина, друзі, колеги тощо);
- формальні системи (наприклад, профспілки тощо);
- соціальні системи (наприклад, лікарні, школи тощо).

Використання наведених фаз соціальної роботи, передбачених системним підходом, полегшує практичну реалізацію таких складних форм соціальної роботи, як робота з кризовими родинами, важкими підлітками тощо. Важливо звернути увагу на необхідність документування інформації, даних проведеного аналізу. Це, поки що, не дуже поширене явище в середовищі вітчизняних практиків соціальної роботи

Екологічний підхід

Ключове поняття теорії екологічних систем – “модель життя”. Вона розглядає людей як таких, що постійно адаптуються до оточення, різноманітно взаємодіючи (обмінюючись впливами) з різними аспектами оточення. Люди

своїми впливами змінюють оточення, одночасно змінюючись самі під його впливом.

Якщо при цьому внаслідок змін людина позитивно розвивається за підтримкою оточення, відбувається взаємна адаптація. Якщо трансакції (взаємовпливи) порушують адаптивний баланс, виникає стрес, який продукує проблеми відповідності між людськими потребами та здібностями, з одного боку, і оточенням, з другого.

Стрес може виникати внаслідок:

- *життєвих переходів*, наприклад, змін у розвитку, зумовлених часом (підлітковий, похилий вік тощо), змін соціального статусу та ролі, рівня матеріально забезпечення, реструктурування життєвого простору тощо;
- *тисків з боку оточення*, наприклад, соціальної нерівності в розвитку і можливостях, несприятливої для життя організації суспільства або його окремих структур і систем, незрозумілих людям законів і “правил гри” тощо;
- *міжособистісних процесів*, наприклад, експлуатації людини іншою людиною (людьми, структурами, системами), невинуватих, завищених, непослідовних очікувань людей від інших людей, власної діяльності, структур і систем оточення тощо.

Тому в екологічних моделях соціальної роботи головною метою стає підсилення адаптивних здібностей самих людей та вплив на їхнє оточення в напрямі набуття трансакціями більш адаптивного характеру. Це варто використовувати в практиці надання послуг клієнтам.

3. Теорії і моделі комплексно-орієнтованого підходу

Комплексно-орієнтований підхід, як і два попередніх, включає кілька теорій і моделей, наприклад, рольову теорію, соціально-педагогічну, когнітивну, соціально-психологічну модель, модель комунікацій тощо. Далі подані лише деякі основні риси найбільш уживаних теорій і моделей, аби дати загальну уяву стосовно цього під-ходу за літературними даними.

Рольова модель

Ця модель соціальної роботи користується уявленнями про особистісні ролі, у відповідності з якими люди будують свою поведінку. Соціальна роль – це поведінка, яка очікується від людини іншими людьми. Ролі можуть випливати з власних очікувань людини; бути наслідком обставин, які не залежать від людини (наприклад, статеві ролі жінок і чоловіків, расові ролі європейців, африканців, азіатів, вікові ролі молодих і старих, роль інваліда, хворого тощо); бути досягнутими внаслідок діяльності (зірки мистецтва, політики, бізнесу тощо).

Виконуючи певну соціальну роль, людина має діяти відповідно до очікувань інших людей стосовно цієї ролі. Крім того, в конкретній соціальній позиції людина, як правило, виконує не одну, а кілька ролей (наприклад, від виконуючого роль бать-ка очікується, що він буде також у ролях головного годувальника родини, прихильника суворої дисципліни щодо дітей, доброго чоловіка, сина, зятя тощо). Коли ролі, поведінка та очікування носія ролей усі разом відповідають очікуванням оточення, виникає компліментарність ролей. Якщо розуміння того, що слід і чого не слід ро-бити в певній соціальній ролі, не

збігається у носія цієї ролі та інших членів суспільства, виникають протиріччя, що згодом ведуть до конфліктів.

Коли очікування різних людей стосовно однієї ролі не узгоджуються, виникає внутрішньорольовий конфлікт. Міжрольовий конфлікт виникає, коли різні ролі, кот-рі належать одній людині, є несумісними. Коли роль однієї людини несумісна з ролю іншої, виникає конфлікт ролей. Коли людина невпевнена стосовно наслідків своєї ролі, виникає неоднозначність ролі. Протиріччя і конфлікти, що виникають з неузгодження ролей, потребують втручання соціального працівника. Поширеними технологіями рольової терапії є переміна ролей; групова дискусія (стосовно біографії клієнта, міжособистісних стосунків у групі тощо); групова поведінкова терапія з метою засвоєння нових ролей у групі, корекції поведінки клієнта за допомогою групи (із застосуванням методів згасання, переобумовлювання, моделювання, навчання соціальним навичкам, міжособистісним контактам тощо); арттерапія з метою розкриття клієнтом своєї ролі перед групою, її інтерпретація, стимулювання активності клієнта; методика запрограмованих ролей тощо.

Соціально-педагогічна модель

Ця модель соціальної роботи заснована на розумінні виховання як основної частини соціального становлення людини. Мета виховання в цьому підході визначається як формування певних соціальних якостей у суб'єктів (окремих людей, соціальних груп) шляхом свідомого цілеспрямованого впливу на них. Але, оскільки на формування людини впливають різні соціальні чинники, в певних випадках у людей формуються не лише соціально прийнятні, а й неадекватні даному суспільству соціальні якості особистості. Такі якості слугують джерелом соціальних конфліктів. Аби їх попередити, суспільство прагне соціалізувати своїх членів переважно в інституційний спосіб (через систему соціальних інститутів – наприклад, школу, армію, як-що потрібно, – пенітенціарні заклади тощо). Виховні інститути суспільства коригують формування соціальних якостей особистості, обмежують, нейтралізують або активізують певні чинники, відповідно до суспільних потреб, норм, прийнятих у певному суспільстві.

Закономірності спілкування вивчає теорія комунікації, яка визнає, що дії людини виникають як відповідь на одержану інформацію. Інформація розуміється, в цьому разі, як факти, процеси явища, які можуть бути вивчені (наприклад, емоції, пам'ять, почуття, уявлення про почуття інших стосовно людини тощо).

Багато людей мають проблеми із спілкуванням, тому що сприймають інформацію невірною, неповною, або іншим важко зрозуміти, що саме з наданої інформації було засвоєне і як сприйняте. Таких людей зазвичай оцінюють негативно, як некомунікабельних, тому що вони не надають зворотного зв'язку, зрозумілого іншим, або не сприймають від інших цей зв'язок. Подібні проблеми, тобто блокування обробки інформації, часто ведуть до труднощів у взаєминах.

У теорії комунікацій розрізняють мету спілкування (зазвичай, це обговорення природи стосунків між людьми); вербальне і невербальне спілкування. Зворотній зв'язок у ході вербального спілкування має бути комфортним для співрозмовників. Невербальне спілкування також справляє

зворотній зв'язок – розташування тіла і його частин, рухи, погляди, міміка, жестикуляція, вибір відстані між учасниками спілкування – все це також дає інформацію щодо почуттів співрозмовника. Процес спілкування охоплює майже всі аспекти людських взаємин. Навіть мовчання або відсутність у певному місці є спілкуванням, тому що інші відповідним чином можуть інтерпретувати їх.

Теорія комунікації надає особливої уваги контролю взаємин. Розрізняють симетричні взаємини, тобто рівноправні, коли люди поведуться однаково один щодо іншого, і доповнюючі взаємини. Вони нерівноправні і внесок кожної сторони відіграє специфічну роль у формуванні стосунків (наприклад, взаємини “роботодавець–найманий робітник”). Симетрична ескалація відбувається, коли всі сторони, що перебувають у стосунках (дві і більше сторін, наприклад, в сім'ї, в групі), постійно намагаються перевершити одна одну в спробах здобути владу або відмовитися від неї.

Когнітивна модель

Ця модель визнає, що наріжним принципом соціальної роботи є необхідність забезпечення доступності соціальних послуг всім, хто бажає цього. Когнітивна модель соціальної роботи широко використовує методику консультування, запозичену з арсеналу психології. Постулюється, що для успішного консультування соціальний працівник має бути обізнаним із особливостями мислення клієнта, установками та упередженнями, які зумовлюють соціальні дії клієнта стосовно себе та оточення. Широко застосовується роз'яснення, підставу для якого дає контроль працівником поведінки клієнта. Працівник має справу із розв'язанням конфліктів різної природи (наприклад, конфлікту між уявленням клієнта стосовно себе самого і уявленням клієнта щодо того, як його уявляють собі інші люди) і має консультувати і навчати клієнта соціально прийнятним шляхам виходу з конфлікту. Адже те, яким шляхом клієнт виходить з конфлікту, має вплив й на інших людей.

Література

1. Наукове забезпечення розробки і реалізації соціальних проектів / О. О. Яременко (керівник авт. кол.), О. М. Балакірева, О. В. Вакуленко та ін. – К.: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2002. – 108 с.
2. Социальная работа / Под общ. ред. проф. В. И. Курбатова. – Ростов н/Д: «Феникс», 1999. – 576 с. – Сер. «Учебники, учебные пособия».
3. *Вайс Керол Г.* Оцінювання: Методи дослідження програм та політики / Пер. з англ. Р. Ткачука та М. Корчинської; наук. ред. пер. О. Кілієвич. – К.: Основи, 2000. – 671 с.
4. Социальная работа: теория и практика: Учеб. пособ. / Отв. ред. проф. Е. И. Холостова, проф. А. С. Совина. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 427 с. – (Сер. «Высшее образование»).

Тема 4. Технологія розробки соціального проекту

План

1. Життєвий цикл проекту
2. Принципи та види соціальної діагностики
3. Вимоги до формулювання мети і завдань проекту
4. Фінансове забезпечення проекту
5. Загальна логіка соціального проекту

1. Життєвий цикл проекту

Щоб забезпечити створення та реалізацію соціального проекту в соціальній діяльності, необхідно виконати комплекс робіт: інформаційних, аналітичних, організаційних, правових, фінансових, кадрових, матеріально-технічних, експертних, прогнозних тощо.

Все це має місце в „життєвому циклі проекту” (проектний цикл) – періоді часу з моменту його появи до остаточної реалізації. У такому сенсі проектний цикл являє собою схему або алгоритм, за допомогою якого відбувається встановлення певної послідовності дій при розробці та впровадженні проекту.

Життєвий цикл проекту можна розділити на **мікроцикли**:

- аналіз ситуації;
- розроблення концепції проекту;
- планування проекту;
- його реалізація;
- корекція проекту по підсумкам моніторингу;
- оцінка результатів та підведення підсумків проекту.

Загальна схема „життєвого циклу” проекту. Аналіз ситуації проводиться з метою виявлення соціальних проблем як протиріччя між існуючим та таким, що має бути бажаним. Кількість соціальних проблем може коливатися у діапазоні від однієї до кількох, що, в свою чергу, потребує визначення тих проблем, вирішення яких є нагальним у соціальній практиці. Це відбувається у процесі соціальної діагностики.

2. Принципи та види соціальної діагностики

Соціальна діагностика – процес наукового виявлення та вивчення причинно-наслідкових зв'язків і взаємостосунків у суспільстві, що характеризують його соціально-економічний, культурно-правовий, морально-психологічний, медико-біологічний та санітарно-екологічного стану. В більш вузькому розумінні – це визначення соціальних проблем та їх причин, котрі створюють складні життєві ситуації для індивіда, сім'ї, окремих груп.

Оскільки діагностика носить процесуальний характер, то рівень її ефективності обумовлений певними принципами. Перш за все це *принцип об'єктивності*, сутність якого полягає у правдивому, неупередженому аналізі та оцінці різних соціальних явищ, що виключає як суб'єктивні. Оцінка ситуації. Визначення змісту діяльності та ресурсного забезпечення проекту. Оцінка результатів. Реалізація проекту. Визначення проблеми. Формулювання мети

та завдань проекту викривлення в інтерпретації отриманих результатів діагностування (наприклад, стереотипи, упередження, життєвий досвід спеціаліста), так і вплив зовнішніх факторів (наприклад, тиск зацікавлених осіб, начальства, представників засобів масової інформації тощо).

Досить важливо в процесі діагностування дотримуватися *принципу верифікації соціальної інформації*, тобто встановлення її достовірності та перевірки за допомогою інших дослідницьких процедур чи джерел інформації.

В реальній дійсності всі явища та процеси взаємопов'язані й взаємообумовлені. Тому дуже важливо пам'ятати *про принципи системності та комплексного підходу*. Зміст їх полягає в необхідності врахування та аналізу всіх умов та факторів, які сприяли виникненню певної соціальної проблеми чи явища.

Соціальну діагностику в соціальній роботі розглядають перш за все як інструмент, котрий дає управлінським органам необхідну інформацію, на основі якої розробляються різні соціальні прогнози та проекти, вивчається громадська думка та морально-психологічний клімат в суспільстві.

Залежно від масштабності соціальної роботи соціальна діагностика може бути реалізована на державному, регіональному, місцевому та індивідуальному рівнях. На **державному рівні** предметом соціальної діагностики є визначення соціальних проблем на рівні суспільства чи його окремих великих соціально-демографічних груп: дітей, молоді, осіб похилого віку, інвалідів, національних спільнот тощо. В переважній більшості таку діагностику провадять науково-дослідні установи чи спеціалізовані підрозділи. Наприклад, в Україні соціальну діагностику на державному рівні провадять Інститут соціальних досліджень, Інститут проблем сім'ї та інші установи.

Для **регіонального та місцевого рівнів** соціальної діагностики притаманне вивчення певних соціальних проблем в умовах конкретного регіону, області, міста та селища.

Індивідуальний рівень соціальної діагностики – це рівень безпосередньої роботи з конкретною людиною чи групою осіб, які звернулися за допомогою до певних соціальних служб. Головною метою діагностики на цьому рівні стає визначення проблеми клієнта та знаходження правильних засобів для її вирішення.

Соціальна діагностика здійснюється за допомогою певного діагностичного інструментарію, що, в переважній більшості, є сукупністю різних соціологічних та статистичних методів. Соціологічні методи використовуються у соціальній діагностиці найчастіше з метою збору інформації щодо окремих суспільних проблем та визначення ставлення людей до них. Найбільш розповсюдженими серед них є: спостереження; методи опитування (інтерв'ювання, анкетування, фокус-група); методи аналізу документів (традиційний аналіз, контент-аналіз); експертна оцінка.

Спостереження – один з емпіричних методів дослідження, який полягає в безпосередньому та цілеспрямованому сприйнятті оточуючої дійсності. В соціальній роботі воно здебільшого використовується для збору інформації про поведінку конкретної людини чи певної групи.

Опитування – спосіб отримання інформації про суб'єктивний світ людей, їх нахили, судження, мотиви діяльності. Різновидом опитування є інтерв'ю, яке

проводиться у формі бесіди по чітко визначеному плану. Вони бувають дистанційні (телефонне інтерв'ю) та очні (безпосереднє спілкування учасників інтерв'ю). Анкетування – також різновид опитування, що полягає в отриманні інформації шляхом письмової відповіді респондентів на пропонований перелік запитань. Фокус-група – це групове інтерв'ю, яке проходить у формі групової дискусії і спрямоване на отримання від її учасників “суб’єктивної інформації” про те, як вони сприймають певні суспільні події та явища.

Одним з основних методів одержання конкретного знання про соціальну реальність на основі інформації, зафіксованої в різних документах, текстах масової комунікації, є метод аналізу документів. Він застосовується з метою уточнення або підтвердження результатів опитування та спостереження.

Досить поширеним методом соціальної діагностики є також аналіз соціуму (соціальна паспортизація). Він є необхідним при зборі статистичних даних, за допомогою яких можна охарактеризувати життєву ситуацію населення в певному соціумі. До таких даних відносять кількість дітей та дорослих, людей з особливими потребами, осіб девіантної поведінки, дані про різні типи сімей, об’єкти культурно-освітнього, медичного призначення, соціальні служби різного типу, громадські організації тощо.

Оскільки для соціальної діагностики досить важливим є характеристика певних властивостей та станів соціальних об’єктів, що мають кількісні показники, важливе значення при цьому виді діагностики має метод апрейзерів – спосіб виміру певної властивості об’єкту з використанням трьохзіркової шкали оцінки, де центральний показник виражає середнє значення (рівний нулю, нейтральний), а два інші дають протилежні характеристики досліджуваному об’єкту (“високий” чи “низький”, “позитивний” чи “негативний”, “важливо” чи “не суттєво” тощо) [1, 149].

Сьогодні науковці роблять окремі спроби класифікувати методи соціальної діагностики. Зокрема І.Г. Зайнишев пропонує наступну класифікацію методів соціального діагностування:

- зондажно-інформаційне обстеження (збір даних про інфраструктуру, чисельність, склад і динаміку місцевого населення тощо);
- соціально-історичне обстеження (вивчення історії заселення та освоєння даної території, зміни складу місцевого населення, дослідження його традицій тощо);
- інформаційно-цільовий аналіз різних документів, статей з місцевої та центральної преси, матеріалів електронних засобів інформації, листів, звернень громадян тощо);
- соціальне картографування (аналіз соціально-просторового розподілу і динаміки народжуваності та смертності населення, залежність якості життя від різних природних та соціальних факторів).

Основною метою соціальної діагностики є виявлення соціального змісту чинників, що діють у соціально-економічних, психологічних, правових сферах суспільного життя. Це дає можливість безпосередньо перейти до процесу проектування, а саме до розробки концепції соціального проекту – основних положень, поданих у певній системі сукупності кінцевих цілей проекту та можливих шляхів їх досягнення. Зазвичай у концепції проекту обґрунтовуються його актуальність, мета і завдання, зміст можливої діяльності, правові,

економічні, організаційні засади проекту, можливі ризики при реалізації проекту, очікувані результати.

Актуальність проекту визначається тим, наскільки значимі для людей, організацій ті проблеми, на вирішення яких спрямовано проект. Тому необхідно точно визначитися: - чия це проблема (яких цільових груп та соціальних інституцій вона стосується перш за все); - які її масштаби; - які ризики існують, якщо проблема не буде вирішена найближчим часом.

Визначивши, на вирішення якої проблеми спрямований проект, потрібно сформулювати його мету і завдання. При визначенні цілі варто пам'ятати теоретичні засади формулювання цілей будь-якої діяльності.

Згідно з ними, ціль (або мета) є ідеальним уявленням про результат майбутньої діяльності. Тобто ціль не є абсолютним передбаченням практичного результату, не ототожнюється з ним повною мірою. Ціль лише відображає міркування розробників проекту щодо того, яким в ідеалі мав би бути результат діяльності. Можна виокремити кілька вимог до формулювання цілі (мети). Вона має бути чіткою, зрозумілою, лаконічною, досяжною в рамках проекту, обов'язково пов'язана з виявленою соціальною проблемою. Своєї конкретності мета набуває в завданнях, оскільки в них визначаються практичні дії, які треба здійснити, щоб вирішити проблем.

3. Вимоги до формулювання мети і завдань проекту

При визначенні мети та завдань проекту потрібно уникати слів, які показують процес діяльності (підтримати, посилити, сприяти, координувати, перебудувати тощо). Необхідно використовувати слова, що вказують на завершеність процесу (підготувати, впровадити, організувати, збільшити, виготовити, апробувати тощо).

Мета та завдання проекту є базисом для опису змісту наміченої діяльності в правовому, економічному та організаційному аспектах. Для реалізації окремих проектів необхідне визначення правового поля діяльності.

Наприклад, якщо проект реалізує громадська організація, яка планує надавати послуги окремій групі клієнтів, вона має планувати зміст своєї роботи на основі закону „Про соціальні послуги”. Якщо результатом проекту має бути створення нової громадської організації, необхідно базуватися на положеннях закону „Про об'єднання громадян”. Визначення можливого правового поля діяльності дасть можливість уникнути конфлікту інтересів під час реалізації проекту.

4. Фінансове забезпечення проекту

Фінансове обґрунтування проекту має містити базові розрахунки необхідних коштів, фіксувати їх джерела. При цьому необхідно визначитися чи буде виплачуватися заробітна платня (керівнику, бухгалтеру, виконавцям, залученим спеціалістам тощо), чи проект буде реалізовано на волонтерських засадах. Необхідно з'ясувати чи потребуватимуться кошти на оплату приміщення, користування телефоном, комунальними послугами, електронною поштою; яке обладнання необхідне для вирішення завдань проекту; які кошти треба витратити на видання друкованих матеріалів, проведення семінарів,

тренінгів, навчання тощо. Тобто кожен вид діяльності в межах проекту має бути обрахований і відповідати реальним цінам.

Наступним етапом „життєвого циклу” проекту є його планування – встановлення переліку та порядку заходів по реалізації проекту. Тут концепція проекту поєднується з організаційними діями: відбираються заходи у відповідності з завданнями проекту, роботи співвідносяться з наявними ресурсами, визначаються терміни реалізації, виконавці, об’єми фінансування.

Фінансове обґрунтування проекту має містити базові розрахунки необхідних коштів, фіксувати їх джерела. При цьому необхідно визначитися чи буде виплачуватися заробітна платня (керівнику, бухгалтеру, виконавцям, залученим спеціалістам тощо), чи проект буде реалізовано на волонтерських засадах. Необхідно з’ясувати чи потребуватимуться кошти на оплату приміщення, користування телефоном, комунальними послугами, електронною поштою; яке обладнання необхідне для вирішення завдань проекту; які кошти треба витратити на видання друкованих матеріалів, проведення семінарів, тренінгів, навчання тощо. Тобто кожен вид діяльності в межах проекту має бути обрахований і відповідати реальним цінам.

5. Загальна логіка соціального проекту

В організаційному обґрунтуванні проекту характеризуються учасники його реалізації та їх функції. Наступним етапом „життєвого циклу” проекту є його планування – встановлення переліку та порядку заходів по реалізації проекту. Тут концепція проекту поєднується з організаційними діями: відбираються заходи у відповідності з завданнями проекту, роботи співвідносяться з наявними ресурсами, визначаються терміни реалізації, виконавці, об’єми фінансування.

Узагальнену логіку побудови проекту та її перевірку в зворотньому порядку можна представити у вигляді наступної схеми.

Логіка побудови проекту.

Мета: короткий, позитивний опис того, який позитивний результат буде отримано по закінченні проекту.

Довгостроковий результат – позитивні зміни, які відбудуться у певній сфері життя громади завдяки реалізації проекту.

Діяльність – заходи, в процесі яких досягаються заплановані результати, виконуються завдання.

Завдання конкретні результати та продукти (товари, послуги тощо), які будуть вироблені під час запланованої проектної діяльності й сукупність яких забезпечить досягнення мети.

Література

1. Безпалько О.В. Соціальне проектування. Навч. посіб. – К., 2010. – 127с.
2. Єрмаков І.Г. На шляху до школи життєвої компетентності: проектний підхід // Метод проектів: традиції, життєві результати. – К.: Департамент, 2003. – С. 15-16.
3. Луков В.А. Социальное проектирование: учеб. пособие. – 3-е изд. – М.: Флинта, 2003. – 240 с.

4. Науковий супровід, моніторинг та оцінка ефективності соціальних проектів / О.О. Яременко, О.Р. Артюх, О.М. Балакірева та ін. – К.: ДЦССМ, 2002. – 132 с.

5. Полат Е., Петров А., Бухаркина М., Моисеева М. Что такое проект. Типология проектов // Відкритий урок. Розробки. Технології. Досвід. – 2004. – №5-6. – С. 10-17.

6. Пометун О.І. Молодь обирає дію: Соціальне проектування – новий підхід до виховання молоді // Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати: Практико зорієнтований збірник. – К.: Департамент, 2003. – С. 327-333.

Тема 5. Менеджмент соціального проектування, орієнтований на результат

План

1. Мета МОР у соціальному проектуванні
2. Характеристики МОР у соціальному проектуванні
3. Припущення та ризики у менеджменті, орієнтованому на результат
4. Критерії вибору індикаторів

1. Мета МОР у соціальному проектуванні

Соціальні проекти в більшості розробляються і реалізуються завдяки зусиллям великої кількості людей різних професій, організацій різної форми власності, призначення і відомчого підпорядкування. Через це завжди постає проблема ефективного управління діяльністю багатьох організацій і фахівців, постійної координації їх зусиль, оперативного обміну інформацією, продуктивного обговорення і прийняття управлінських рішень. Науковий супровід таких проектів також не може здійснюватися, якщо не буде “вмонтований” безпосередньо в проект, тобто також не буде частиною тих процесів, які підлягають управлінню.

Оскільки досить потужні соціальні проекти останнім часом усе більше запроваджуються в Україні і, очевидно, активно розбудовуватимуться й надалі, для розуміння шляхів забезпечення їх ефективного наукового супроводу уявляється доцільним звернутися до основних положень одного з видів менеджменту, а саме менеджменту, орієнтованого на результат (МОР). Досвід успішного застосування цього ви-ду менеджменту було набуто в Україні протягом 1998–2002 рр., у ході реалізації українсько-канадського проекту “Молодь за здоров`я”. У цьому проекті, завдяки використанню ідеології та інструментарію МОР, були досягнуті узгоджена співпраця багатьох партнерів двох країн, які представляли організації різного рівня і відомств, реалізований ефективний науковий супровід, досягнуто значних практичних результатів.

У загальному вигляді основною метою МОР є досягнення заздалегідь перед-бачених результатів зусиллями певної організації за участю всіх зацікавлених сторін.

2. Характеристики МОР у соціальному проектуванні

Важливими характеристиками (фактично, обов'язковими вимогами) цього різновиду менеджменту соціальних проектів є реалістичне визначення

очікуваних результатів (на основі переконливого аналізу); чітке визначення набувачів допомоги в межах проекту; розробка програми задоволення їхніх потреб; моніторинг проекту із застосуванням адекватних індикаторів, які можна виміряти; визначення ступеня ризику; управління ризиками в напрямі мінімізації; звітування про результати і використані ресурси; оцінка ефективності проекту в цілому і окремих етапів шляхом зіставлення отриманих результатів і витрачених ресурсів.

Також характерні риси МОР: збільшення знань учасників проекту, тому що досвід, який постійно набувається, негайно застосовується в процесі прийняття на-ступних рішень; об'єктивність і переконливість звітування не лише для учасників проекту, а й для інших людей та організацій, тому що демонстрація отриманих результатів підкріплюється оцінкою ефективності проекту.

Принципи МОР: якомога ширше використання партнерства; відповідальність партнерів за процеси і результати діяльності; відкритість та прозорість діяльності; зрозумілість процесів і результатів діяльності не лише для безпосередніх учасників проекту, а й для інших членів суспільства; постійне навчання в ході проекту; можливість широкого застосування методів МОР незалежно від спрямування проекту.

Основні поняття, якими оперує МОР, – це результати, охоплення, припущення, ризику. Результат – це наслідок дій, спрямованих на досягнення конкретних цілей. Результат – це зміна, яку можна описати та виміряти і яка має причинно-наслідковий зв'язок з попередніми діями. Поняття “зміна”, в даному випадку розуміється як наявність очевидних трансформацій у групі людей, якійсь організації чи суспільстві в цілому. Поняття “причинність” розуміється як наявність очевидного причинно-наслідкового зв'язку між певною дією та досягнутим результатом. МОР вимагає, щоб результат був конкретним (містив чітке визначення характеру зміни, цільових груп і цільової сфери діяльності, де ця зміна сталася); вимірюваним (таким, що можна виміряти за допомогою відомих індикаторів); реалістичним (таким, якого можливо реально досягти в умовах проекту); доречним (адекватним потребі, заради якої здійснюється проект); обмеженим у часі (таким, якого можна досягти в обумовлені проектом терміни).

В описі результату повинні бути чітко показані якісні й кількісні зміни (або й ті й інші, якщо мали місце обидва типи змін), які відбулися з людьми (організація-ми) завдяки проекту. Опис результатів може демонструвати збільшення чогось (на-приклад, прибутків певної групи людей чи громади, кількості працюючих жінок тощо), або зменшення (наприклад, рівня дитячої смертності); покращання або зміцнення чогось (наприклад, стану здоров'я, потенціалу місцевої громадської організації тощо); трансформацію ставлення, інформованості, поведінки певної групи людей (наприклад, зміну традицій щодо застосування контрацептивних засобів жінками певного регіону, прийняття чоловіками методів регулювання народжуваності тощо).

Вірно побудований соціальний проект характеризується наявністю ланцюжка результатів. Ланцюжок результатів – це логічно й послідовно пов'язані результати різного рівня, негайні й більш віддалені. Результати, набуті на кожному з рівнів, ведуть до результатів наступного, вищого рівня.

Таким чином ланцюжок результатів включає негайні або короткострокові результати, які є наслідками окремих завершених видів діяльності у складі проекту (результати першого рівня); результати, отримані в кінці проекту або довгострокові результати, які є наслідками кількох негайних результатів (результати другого рівня); більш тривалі результати або вплив, який простягається за часові межі дії проекту і є наслідком довготривалих результатів (результати третього рівня).

Охоплення проекту, це поняття, яке стосується людей і організацій, які матимуть безпосередню користь від результатів проекту. Залежно від характеру проекту охоплені можуть бути такі групи: партнерські організації; інші організації або інституції, які мають відношення до тематики проекту; посередницькі організації, а також їхні клієнти; прямі набувачі допомоги; інші зацікавлені сторони проекту. Для кожної із зазначених груп слід визначити відповіді на п'ять важливих запитань, які вказують на зв'язок результатів і охоплення: хто матиме користь від проекту; чому вони матимуть користь; що саме вони матимуть; як буде досягнутий цей результат; з ким будуть досягнуті результати проекту.

Відповіддю на запитання “хто” може бути перелік відповідних людей і організацій, які матимуть користь або будуть безпосередньо залучені до діяльності; “чому” – опис очікуваних наслідків, що орієнтуватимуть місцевий уряд діяти на користь здоров'я громади; “що” – опис короткострокових та довгострокових результатів, яких проект прагне досягти; “як” – опис того, в який спосіб, тобто за допомогою яких ресурсів і видів діяльності проект досягне очікуваних результатів. Відповідь на запитання “з ким” буде характеризуватися власне охопленням.

3. Припущення та ризики у менеджменті, орієнтованому на результат

Припущення та ризики. Припущення описують умови, які потрібні для того, щоб різні види діяльності в проекті були результативними, щоб досягнуті результати були очікуваними, а не іншими, щоб створювався причинно-наслідковий зв'язок між результатами різного рівня.

Припущення характеризують внутрішні і зовнішні умови проекту. Наприклад, внутрішніми умовами можуть бути: здатність (потенціал) персоналу, що навчатиметься, оволодівати знаннями та технологіями, запропонованими проектом, і доречно застосовувати їх; однакове розуміння (спільне бачення) завдань проекту різними зацікавленими сторонами, партнерами; здатність (потенціал) партнерських інституцій запроваджувати необхідні зміни та мобілізувати адекватні фінансові та людські ресурси. Зовнішніми умовами можуть бути, наприклад, політична воля до впровадження запропонованих реформ, загальна політична, економічна та соціальна стабільність у тій країні, де втілюється проект.

Для кожного припущення важливо встановити очікуваний рівень ризику. Аналіз ризику визначає ймовірність того, що визначені припущенням умови (зовнішні, внутрішні) не створяться або не спрацюють за різних причин. Аналіз ризику дає можливість передбачити ймовірні перешкоди і розробити відповідні стратегії зменшення рівня ризику (наприклад, перерозподілити ресурси). Встановлення рівня ризику базується на аналізі всього контексту проекту –

наявних умов, ресурсів, потенціалу тощо. Рівень ризику може бути високий, середній, низький. Як правило, в соціальних проектах припущення стосовно змін внаслідок видів діяльностей, які тягнуть короткострокові результати, становитимуть низький рівень ризику, тому що менеджери мають більше можливостей контролювати ці види діяльності, тобто управляти ризиками. Припущення, які стосуються трансформації короткострокових результатів у довгострокові, становлять вищий рівень ризику. Адже в цьому випадку впливають більше складових, вони можуть непередбачено змінюватися, а менеджери мають менше можливостей втручання. Тобто більше різних компонентів можуть завадити досягненню результатів під час дії проекту.

Важливим поняттям МОР є баланс охоплення, ресурсів і результатів. Після того як визначаються очікувані результати, охоплення і наявні ресурси, важливо оглянути баланс між цими складовими, тобто їх взаємну відповідність. Наприклад, слід визначити, чи є очікувані результати реалістичними, тобто чи достатньо ресурсів для задоволення потреб цільових набувачів допомоги, визначених проектом. Внаслідок такого огляду (аналізу) менеджери приймають відповідні рішення. Невід'ємною частиною МОР є оцінювання окремих видів діяльності і проекту загалом. Для цього має бути побудована чітка структура вимірювання, яка уможливорює об'єктивну оцінку за певними індикаторами, які застосовуються за визначеними методиками з певною періодичністю. Структура вимірювання діяльності – це інструмент МОР, який використовується для систематичного збору даних (моніторингу) з метою вдосконалення роботи і об'єктивізації звітування. Основними елементами структури вимірювання є індикатори виконання діяльності, які обираються окремо для кожного результату, що очікується; джерела збирання даних; методика і технології збирання даних; періодичність збирання даних (щомісячно, щоквартально або щорічно); функціональні обов'язки осіб, відповідальних за збирання даних.

4. Критерії вибору індикаторів

Важливим є визначення і вибір індикаторів виконання діяльності. МОР розглядає індикатор як показник, який допомагає виміряти прогрес на шляху досягнення результатів. Існує два типи індикаторів: кількісні і якісні. До кількісних індикаторів, які можна виміряти статистичними методами, відносяться такі, як кількість; періодичність; відсоток; співвідношення; коливання (відхилення, розбіжності), наприклад, кількість жінок на керівних посадах; співвідношення зайнятості жінок та чоло-віків у громадському секторі; відсоток жінок на керівних посадах в уряді тощо.

До якісних індикаторів, які визначаються судженнями, усвідомленням, розумінням, можна віднести такі, як відповідність; наявність; якість; ступінь поширення; рівень (наприклад, рівень задоволення набувачів допомоги; якість наданих послуг; відповідність запропонованих проектом засобів менеджменту здатності набувачів допомоги їх сприйняти).

Критерії вибору індикаторів – обґрунтованість, тобто чи дозволяють індикатори точно виміряти параметри результатів (кількість, якість, часові межі); доречність, тобто чи відповідають індикатори потребам користувачів; чи вимірюють вони тенденції (наприклад, рівень відсутності дітей у початковій

школі може змінюватися в залежності від пори року, у відповідності до календаря сільськогосподарських робіт тощо). Щоб інформація була до речі, її треба збирати в один і той самий проміжок часу; репрезентативність, тобто чи надають індикатори окрему інформацію про статтю, вікові групи тощо; простота, тобто чи є інформація наявною, і чи можливо її зібрати і проаналізувати.

Джерела інформації – це особи чи організації, від яких отримуються дані. Їх потрібно визначати для кожного індикатора. МОР бере до уваги, що джерела інформації, наприклад, організації, можуть потребувати розвитку своїх спроможностей збирати дані. Важливо й те, що зміна джерел інформації в ході моніторингу проекту, наприклад, зміна осіб чи організацій, може загрожувати достовірності даних. Ретельної уваги потребують методи та технічні прийоми збирання даних: самооцінка, свідчення, спостереження учасників, вивчення прецедентів, індивідуальні та групові інтерв'ю, опитування, документальний контент-аналіз тощо.

Функціональні обов'язки. МОР бере до уваги і ретельно відстежує в ході проекту, хто саме збиратиме дані; аналізуватиме дані і готуватиме інформацію про виконання діяльності; матиме повноваження приймати рішення, базуючись на результатах оцінки діяльності; представлятиме інформацію зацікавленим сторонам і коли це відбуватиметься. Тобто береться до уваги кваліфікація цих людей, їх авторитет у громаді тощо.

Використання інформації, отриманої за результатами оцінювання діяльності. Моніторинг дозволяє порівняти те, що було реально досягнуто різними видами діяльності на різних етапах і проектом у цілому, з тим, що було заплановано заздалегідь. Використовуючи отриману інформацію про проведену діяльність, МОР бере до уваги те, коли інформація за результатами оцінки діяльності буде схвалена партнерами та іншими зацікавленими сторонами; який тип інформації буде представлений: короткострокові результати, довгострокові результати, охоплення, ресурси, тощо; як партнери прийматимуть рішення щодо подальшої діяльності, базуючись на результатах оцінювання.

Отримана інформація використовується для розробки подальших стратегічних заходів з метою досягнення оптимального співвідношення (балансу) між охопленням та ресурсами, маючи на увазі досягнення очікуваного результату. Менеджери, на основі отриманої інформації, виробляють судження щодо того, чи можна поліпшити результати з наявними ресурсами в існуючих цільових групах; чи варто зменшити або збільшити кількість груп, які отримують допомогу, задля досягнення очікуваних результатів; чи варто збільшити, зменшити або перерозподілити ресурси, базуючись на отриманій інформації про виконану діяльність (якщо є впевненість в її достовірності та надійності, тобто якщо були витримані всі вищезазначені умови і вимоги, які висуває МОР до структури вимірювання – індикаторів виконання діяльності, джерел, методики і технології, періодичності збирання даних, функціональних обов'язків осіб, які працювали з інформацією). На наш погляд, застосування основних положень МОР уможливорює ефективний науковий супровід більшості соціальних проектів, незалежно від їх спрямування, цілей, теорій соціальної роботи, що застосовуються для організації впливу і особливостей цільових груп набувачів допомоги.

Тема 6. Характеристика SMART-моделі соціального проекту

План

1. Критерії SMART моделі соціального проекту
2. Огляд актуального ринку соціального проектування
3. Опис грантового проекту

1. Критерії SMART моделі соціального проекту

Написання проекту – це завдання, в якому слід дотримуватися чіткості, лаконічності й бути максимально конкретним.

Фахівці із проектного менеджменту радять користуватися SMART-моделлю, розробленою німецьким ученим Пітером Друкером. SMART модель – аббревіатура 5 критеріїв, за якими необхідно оцінити ідею, – specific, measurable, attainable, relevant, time-bound (конкретність, вимірність, територіальність, реалістичність, визначеність у часі).

S – необхідно чітко сформулювати мету;

M – прописати конкретні результати проекту;

A – описати впевненість у досягненні мети, що передбачає володіння ресурсами (зовнішніми і внутрішніми) для реалізації проекту;

R – розповісти про реалістичність мети; якщо у кінцевому результаті мета не надто реалістична, розбийте її на кілька адаптованих цілей;

T – сформулюйте чіткі терміни досягнення мети.

Оформлення

Кожна організація чи інше джерело фінансування має власні (як правило, дуже специфічні) вимоги, проте у проектах є стандартні пункти практично для будь-якої установи.

Це титульний аркуш, анотація, вступ, огляд актуального ринку/літератури, детальний опис проекту (включно з цілями та методами досягнення), бюджет і терміни.

Титульний аркуш

Як правило, включає в себе коротку назву для науково-дослідного проекту, інституційну приналежність заявників (назву організації, університет і т.д.), особисті дані, назву та адресу грантової агенції, дату та кількість фінансування. Більшість грантових установ висувають особливі вимоги до титульного аркуша, тому чітко їх дотримуйтеся.

Анотація

Коротке зацікавлення вашим проектом, огляд особистих цілей і результатів.

Вступ

У вступі охопіть ключові елементи вашого проекту – цілі та завдання, а також значення дослідження та очікуваний результат. Постановка завдання повинна забезпечувати обґрунтування проекту, його необхідність та актуальність. Яким чином ваш проект відрізняється від попередніх досліджень і практик на цю ж тему? Які новітні методи будете використовувати? Максимально зацікавте грантодавця, вкажіть інноваційні методи досягнення цілей та інші особливі моменти.

Огляд актуального ринку/літератури

Пункт, що передбачає ґрунтовний аналіз попередніх проектів і досліджень на подібну тему. Якщо, скажімо, ви хочете отримати грант на відкриття тревел-журналу, опишіть ринок продукції, вкажіть чим ваш проект відрізнятиметься від існуючих і чому він буде корисним. Грантодавцю важливо розуміти, що ви зробили необхідні попередні дослідження для впровадження своєї ідеї. Огляд бази повинен мати критичний характер.

Опис проекту

Кістяк усієї заявки. За потреби його можна розділити на тематичні підпункти. Розкажіть про деталі проекту, докладно викладіть проблеми, цілі та завдання, методи досягнення, процедуру впровадження та поясніть очікуваний результат/результати. У пункті опису проекту дайте волю своїй фантазії. Будьте оригінальними та практичними. Напишіть відповіді на основні запитання (що? де? коли? як?), поясніть, чому саме така методика найкраще підходить для досягнення цілей. Чітко поясніть зв'язки між цілями, методами й результатом.

Бюджет

Найкраще представлення бюджету – у вигляді таблиці з докладним описом позицій із описової частини бюджету (обґрунтування бюджету). Це пояснює різні витрати. Не бійтеся складати бюджет, що перевищує розмір гранту. Це дасть зрозуміти, що ви не шукаєте повної суми, а розглядаєте додаткові можливості фінансування. Узгоджуйте проект бюджету з вимогами конкретної грантової організації. Часто вони пишуть про ліміти на конкретні пункти.

Терміни

Укажіть конкретні межі кожного етапу. Спробуйте зробити візуальну версію часових рамок реалізації або зобразіть усе у зведеній таблиці. Це дозволить грантодавцю зрозуміти й оцінити планування та реалістичність проекту. Повний обсяг проекту бажано вмістити максимум у 10 сторінок. Окремо ви можете додати листи підтримки проекту, рекомендаційні листи та додаткові пояснення до бюджету.

ОПИС ГРАНТОВОГО ПРОЕКТУ

10%	титульний аркуш	1 сторінка
1.5%	анотація	максимум 250 слів
2.5%	вступ	2 параграфи
6%	огляд ринку/літератури	до 1 сторінки
42%	детальний опис	1-3 сторінки
28%	бюджет	1-2 сторінка
10%	терміни	1 сторінка

3.Опис грантового проекту

Опис діяльності за проектом «Програма підтримки освітніх реформ в Україні»

Назва проекту: «Програма підтримки освітніх реформ в Україні»

Термін виконання: 26 вересня 2014 року – 31 грудня 2015 року

Загальні відомості:

«Програма підтримки освітніх реформ в Україні» – проект підтримки спільноти вищої освіти в Україні, зокрема, Міністерства освіти і науки України в ефективному впровадженні Закону України “Про вищу освіту”. Програмою передбачено організацію трьох начальних поїздок лідерів освітніх реформ до Сполучених Штатів Америки з метою розвитку професійних компетенцій та навичок ефективного управління за трьома сферами (компонентами):

- Забезпечення якості вищої освіти, зокрема, акредитації закладів вищої освіти;
- Ефективне, прозоре та відкрите здійснення і управління навчальним процесом;
- Інституційний розвиток та університетсько-виробниче партнерство.

По поверненню кожної делегації до України група разом із українськими фахівцями розробляють план дій щодо впровадження реформ у визначеній сфері та презентують його на круглому столі/ обговоренні при Міністерстві освіти і науки України, а також беруть активну участь у впровадженні цих ініціатив в Україні. До цієї діяльності також буде залучено визнаних експертів у сфері вищої освіти.

Ключові рішення щодо змісту програми, послідовності заходів та учасників програми обміну прийматимуться разом з Міністерством освіти та науки України та Посольством США.

Мета проекту: підтримати освітні реформи в Україні шляхом ознайомлення посадовців, освітян та відповідних представників громадськості із досвідом США у конкретних галузях вищої освіти. Програма надасть учасникам вичерпну інформацію з окремих тем відповідно до запланованих результатів, цілей, а також першочергових потреб вищої освіти в Україні. Теоретична та практична частини навчальних поїздок до США, розроблені за співпраці із відповідними інституціями (університетами, федеральними відділами освіти та відділами освіти окремих штатів, неприбутковими організаціями та асоціаціями), дозволять учасникам отримати глибоке розуміння Американських практик, досвіду та традицій.

Завдання відповідно до контракту на виконання програми:

Відповідно до мети програми та контракту «Американські Ради з міжнародної освіти: ACTR/ACCELS» забезпечують виконання таких завдань:

- набір, відбір, візова підтримка, квитки в обидві сторони по країні та у США, оплата за розміщення у США, виплати добових учасникам, логістичні питання;
- програма орієнтації перед від'їздом;
- організація зустрічей, тренінгів, семінарів протягом навчальної поїздки у США;
- організація роботи над планом дій щодо провадження реформ у сфері вищої освіти на основі отриманого досвіду у США;
- проведення круглого столу – презентації розробленого плану дій щодо провадження реформ у сфері вищої освіти;
- управління та ведення бази даних учасників;

Кількість учасників кожної навчальної поїздки складатиме 6 осіб (у тому числі координатор групи від Американських рад).

Очікувані результати від реалізації проекту:

«Програма підтримки освітніх реформ в Україні» надасть можливість ознайомити посадовців, освітян та відповідних представників громадськості із досвідом США у конкретних галузях вищої освіти та сприятиме втіленню кращих практик в Україні. Результатом діяльності Програми буде розроблений план дій щодо реформування системи вищої освіти в Україні.

Кількісні та/або якісні критерії досягнення результативності проекту (програми): за умовами контракту «Американські Ради з міжнародної освіти: ACTR/ACCELS» мають забезпечити участь у програмі 6 членів кожної делегації навчальної поїздки з України. Учасники програми мають розробити план дій щодо впровадження реформ у визначеній сфері та презентувати його

на круглому столі/ обговоренні при Міністерстві освіти і науки України, а також брати активну участь у впровадженні цих ініціатив.

Перелік майна, робіт і послуг, прав інтелектуальної власності, інших ресурсів що придбаються, надаються в рамках проекту (програми): «Програма підтримки освітніх реформ в Україні» отримує фінансування від Державного департаменту США та покриває витрати українських делегатів, пов'язані з їхньою участю, зокрема: внутрішній та міжнародний проїзд в обидва боки (від дому до місця проживання в США і зворотній шлях), розміщення в готелі, участь у різноманітних заходах Програми навчальної поїздки, медичне страхування (яке не враховує лікування хвороб, що існували до приїзду у США та стоматологічні витрати).

Очікуваний вплив проекту (програми) на розвиток відповідної галузі або регіону

Завдяки «Програмі підтримки освітніх реформ в Україні» учасники мають отримати необхідні знання та навички для впровадження реформ у сфері вищої освіти в Україні. Програма допоможе створити зосереджену та природно інтегровану команду експертів, що прискорять процес реформування вищої освіти, готових відстоювати та очолювати зміни, передбачені новим Законом України «Про вищу освіту».

Зобов'язання донора (виконавця) щодо допомоги. «Американські Ради з міжнародної освіти: ACTR/ACCELS» здійснюватимуть програму у відповідності до її мети, змісту та завдань на підставі контракту. «Американські Ради з міжнародної освіти: ACTR/ACCELS» надаватимуть інформацію МОН України щодо реалізації програми в Україні, зокрема щодо учасників, а також їхньої діяльності у рамках Програми.

Зобов'язання реципієнта (бенефіціара). МОН України зобов'язується сприяти адмініструванню «Програми підтримки освітніх реформ в Україні» та співпрацювати з виконавцем у процесі реалізації програми в Україні. МОН України виконуватиме обов'язки бенефіціара програми відповідно до чинного законодавства України.

Література

1. Вайс Керол Г. Оцінювання: Методи дослідження програм та політики / Пер. з англ. Р. Ткачука та М. Корчинської; наук. ред. пер. О. Кілієвич. – К.: Основи, 2000. – 671 с
2. Наукове забезпечення розробки і реалізації соціальних проектів / О. О. Яременко (керівник авт. кол.), О. М. Балакірева, О. В. Вакуленко та ін. – К.: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2002. – 108 с.
3. Социальная работа / Под общ. ред. проф. В. И. Курбатова. – Ростов н/Д: «Феникс», 1999. – 576 с.
4. Социальная работа: теория и практика: Учеб. пособ. / Отв. ред. проф. Е. И. Холостова, проф. А. С. Совина. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 427 с. – (Сер. «Высшее образование»).

Тема 7. Текстове оформлення соціального проекту.

План

- 1. Поняття аплікаційної форми соціального проекту**
- 2. Компоненти текстового оформлення соціального проекту**
- 3. Види текстового оформлення соціального проекту**

1. Поняття аплікаційної форми соціального проекту

Розроблена у процесі проектування проектна пропозиція має відповідне текстове оформлення. Текстовий опис проекту є формою фіксації намічених задумів розробників та робочим документом під час реалізації проекту.

Для підготовки текстового опису проекту організації-грантодавці розробляють аплікаційну форму – перелік питань та завдань, на які потрібно сформулювати чіткі відповіді та дати необхідну інформацію. Аплікаційна форма складається з двох основних блоків:

- відомості про організацію, яка подає проект;
- текст проекту.

Не існує єдиної уніфікованої аплікаційної форми. Проте у кожній формі є стандартні та додаткові компоненти.

Стандартними компонентами аплікаційної форми є:

- опис проблеми, на вирішення якої спрямовано проект;
- мета та завдання проекту;
- бенефіціарії (цільові групи) проекту;
- опис видів діяльності, які будуть виконані в межах проекту;
- терміни та місце реалізації проекту;
- прогнозовані результати;
- ресурсне забезпечення проекту;
- кошторис витрат.

Додатковими компонентами аплікаційної форми можуть бути:

- які ресурси організація може самостійно забезпечити для реалізації проекту;
- перелік проектів, які раніше реалізовувала організація;
- перелік партнерів організації;
- основні досягнення організації у проектній діяльності;
- можливі ризики для реалізації проекту;
- перспективи підтримки ініціатив, реалізованих під час проекту, по закінченні його фінансування.

Аплікаційна форма може бути представлена в описовому, табличному чи комбінованому варіанті.

Під час розробки проектної пропозиції варто уникати таких типових помилок:

- розбіжність між цілями проекту, результатами і діяльністю;
- запропоновані види діяльності не забезпечують вирішення окреслених завдань;
- нечітко сформульовано терміни окремих видів діяльності;
- цілі і результати проекту, непридатні до вимірювання;
- бюджет не відповідає описаній діяльності.

Кожна проектна пропозиція оцінюється організацією-донором за певними критеріями. Серед найбільш поширених критеріїв можна виокремити:

- актуальність соціальної проблеми, обраної для вирішення;
- інноваційність проекту;
- доцільність запропонованих видів діяльності для вирішення обраної проблеми;
- можливість досягнення мети проекту у вказані терміни;
- доцільність видів діяльності для цільових груп (бенефіціаріїв) проекту;
- обґрунтованість обсягу фінансових витрат;
- перспективи подальшої життєдіяльності започаткованих у рамках проекту ініціатив.

2. Компоненти текстового оформлення соціального проекту

Зміст проекту

1. АНОТАЦІЯ [на окремому аркуші] Анотація до проекту подається за такою схемою:

- назва проекту;
- назва організації, що подає проект;
- у чому полягає актуальність проекту, на розв'язання якої конкретної проблеми його спрямовано;
- що конкретно і яким чином передбачається здійснити впродовж терміну реалізації проекту;
- які результати очікуються від реалізації проекту;
- до яких донорських організацій цей проект був вже поданий, яку і від кого фінансову підтримку він вже отримав;
- які кошти і з яких джерел передбачається використати для здійснення проекту;
- які ще організації братимуть участь у реалізації проекту.

Обсяг анотації — не більше однієї сторінки.

2. ОПИС ПРОЕКТУ

а) проблема, на вирішення якої спрямовано проект

- Назвіть максимально конкретно проблему в житті суспільства, на вирішення якої спрямовано проект;
- Назвіть відомі Вам з офіційних джерел інформації намагання вирішити цю проблему;
- Що було зроблено Вами та Вашою організацією щодо теми проекту;
- Обґрунтуйте, чому реалізація саме цього проекту сприятиме розв'язанню зазначеної проблеми.

б) мета проекту

в) план реалізації проекту:

- назви етапу;
- термін реалізації етапу;
- опис заходів для здійснення етапу;
- результати здійснення етапу;

г) необхідні для реалізації проекту ресурси

- ✓ Хто з працівників Вашої організації безпосередньо братиме участь у реалізації проекту (прізвища, посади)? Яку кваліфікацію вони мають? Що конкретно кожен з них робитиме в межах плану реалізації проекту?
- ✓ Залучення яких сторонніх фахівців і для виконання якої конкретної роботи передбачено проектом?
- ✓ Яку частину коштів загального бюджету проекту вже одержано з інших джерел (перераховано на рахунок організації на цільову підтримку проекту або гарантовано сплатити)?
- ✓ Яку частину коштів і з яких джерел очікується отримати?
- ✓ Якщо проектом передбачається придбання обладнання, обґрунтуйте потребу в ньому. Обґрунтування має спиратися на кількісні показники характеристик устаткування і обсягів передбачуваних робіт.
- ✓ Де передбачається розташувати обладнання, придбане для проекту?
- ✓ Яким чином використовуватиметься обладнання, придбане за грантом від МФВ, після завершення терміну реалізації проекту?

д) результати реалізації проекту

- ✓ короткотривалі та довготривалі наслідки реалізації проекту;
- ✓ схема поширення та практичного застосування результатів реалізації проекту;
- ✓ кількість осіб та / або організацій, що матимуть практичну користь від реалізації проекту.

Література

1. Довідник донорських організацій та благодійних програм, що працюють в Україні. К.: Творчий Центр Каунтерпарт, 2001. – 256 с.
2. Безпалько О.В. Соціальне проектування. Навч. посіб. – К., 2010. – 127с.
3. Соціальне планування у місцевих громадах: теорія і практика : метод. реком. / за заг. ред. О. В. Безпалько. – К. : Видавничий дім «Калита», 2008. – 134 с.

Тема 8. Характеристика процесу управління проектом.

План

1. Поняття управління проектом (проектний менеджмент).
2. Середовище реалізації проекту.
3. Складові системи управління соціальними проектами.

1. Поняття управління проектом (проектний менеджмент).

В основі методів управління проектами лежать методики сітьового планування, розроблені наприкінці 50-х років ХХ ст. у США. У 1956 р. Фірма «Дюпон» з метою ефективного планування капітального будівництва для складання планів-графіків комплексу робіт з модернізації своїх заводів застосувала ЕОМ. У результаті було створено раціональний метод опису проекту, пізніше названий методом критичного шляху. Найбухливішого розвитку управління проектами дістало з появою персональних комп'ютерів, які стали робочим інструментом для керівників. Із значним розширенням кола користувачів управлінських систем постала потреба в розробці систем

управління проектами нового типу, одним з найважливіших показників яких мала б бути простота застосування.

Згідно із законом Лермана будь-яку технічну проблему можна розв'язати, маючи час і гроші. Проте наслідок цього закону уточнює: «Вам ніколи не вистачатиме або часу, або грошей» [3]. Щоб запобігти цього було розроблено методіку управління проектами.

Управління проектом – це діяльність, спрямована на реалізацію проекту з максимально можливою ефективністю при заданих обмеженнях щодо часу, коштів (ресурсів) і якості кінцевих результатів.

Фахівці Інституту управління проектами (США) запропонували таке трактування терміна «управління проектом (проектний менеджмент)» – це мистецтво керувати й координувати людські та матеріальні ресурси протягом життєвого циклу проекту, застосовувати системи сучасних методів і техніки управління та мінімізації ризиків для досягнення визначених у проекті результатів за складом і обсягами робіт, вартістю, часом, якістю та задоволенням учасників [2, с.13].

Отже, управління проектом – це процес керівництва й координації людськими та матеріальними ресурсами протягом життєвого циклу проекту шляхом застосування сучасних методів і технік управління та мінімізації ризиків для досягнення визначених у проекті результатів

Переважно виокремлюють такі функції управління проектами:

- планування діяльності з реалізації проекту;
- прийняття рішень;
- контроль за використанням коштів і бюджетом проекту;
- забезпечення визначених в проекті видів діяльності;
- моніторинг;
- оцінка;
- адміністрування.

За допомогою методів управління проектами визначають цілі проекту, оцінюють його життєздатність; виявляють структуру проекту (підцілі, завдання, роботи, які необхідно виконати); визначають необхідні обсяги та джерела фінансування; підбирають виконавців; готують і укладають договори; визначають терміни реалізації проекту; складають графік виконання робіт; розраховують необхідні ресурси, кошторис і бюджет проекту; планують і враховують ризики; забезпечують контроль за реалізацією проекту.

Для того щоб урахувати обмеження в часі, застосовують методи побудови й аналізу сіткових та календарних графіків робіт. Обмеженнями щодо коштів управляють за допомогою методів формування фінансового плану (бюджету) проекту та контролю за ним. Для виконання та ресурсного забезпечення робіт застосовують спеціальні методи управління людськими й матеріальними ресурсами, наприклад матрицю відповідальності, діаграми завантаження.

Керівники проектів відповідають за терміни, кошторис і якість результату робіт. Відповідно до узвичаєного принципу управління проектами вважається, що ефективно управління термінами робіт – ключ до успіху за всіма трьома показниками. Обмеження проекту в часі найкритичніші. Якщо терміни виконання проекту зриваються, імовірними наслідками є перевитрата коштів і

недостатній рівень якості робіт. Тому в більшості методів управління проектами основний акцент робиться на календарному плануванні робіт і контролі за дотриманням календарного графіка. З трьох основних обмежень проекту найважче контролювати обмеження за якісними результатами проекту, оскільки завдання часто важко формулювати й контролювати. Для розв'язання зазначених проблем застосовують методи управління якістю робіт.

У проектному менеджменті можна виокремити два великих блоки робіт: основна діяльність за проектом і його забезпечення. Основна діяльність за проектом містить планування проекту; розробку проектної та кошторисної документації; укладення договорів; реалізацію різних видів діяльності, моніторинг, закриття проекту.

Забезпечення проекту передбачає організаційну, правову, фінансову, матеріально-технічну, кадрову та інформаційну діяльність. Цей перелік неповний, тому чітко й однозначно розподілити роботи в логічній послідовності та в часі взагалі неможливо.

Після визначення життєздатності проекту і прийняття рішення про початок його здійснення створюють проектну команду, складають планробіт, тобто структурно визначену послідовність етапів робіт, які виконують до досягнення вже визначеного комплексу цілей (хто й що має робити і в які терміни). На основі плану робіт складають докладний календарний графік робіт. Схвалений і затверджений остаточно план надсилають усім учасникам проекту.

Для того щоб управляти проектом, доцільно розбити його на ієрархічні підсистеми та компоненти, тобто структурувати. Структура проекту – це організація зв'язків і відносин між його елементами. За допомогою структури визначають, що необхідно розробити чи зробити; вона пов'язує роботи між собою та з кінцевою метою проекту. У процесі структурування виокремлюють компоненти результату проекту, етапи його життєвого циклу та елементи організаційної структури. Структурування – невіддільна частина загального процесу планування проекту, визначення його цілей, розподілу відповідальності й обов'язків. До основних завдань структурування проекту належать такі:

- поділ проекту на блоки, що підлягають управлінню;
- розподіл відповідальності за елементами проекту і визначення зв'язку робіт зі структурою організації (ресурсами);
- точне оцінювання необхідних витрат (коштів, часу і матеріальних ресурсів);
- створення єдиної бази для планування, упорядкування кошторисів і контролю за витратами;
- встановлення зв'язку між роботами, пов'язаними з проектом і системою ведення бухгалтерських рахунків;
- перехід від загальних, не завжди конкретно виражених цілей до конкретних, які виконують підрозділи організації чи проектна команда;
- окреслення комплексів робіт.

Мистецтво поділу проекту на складові полягає в умінні поєднувати три різні структури – процес, результат і організацію в єдину структуру проекту. Для того щоб правильно організувати реалізацію проекту, необхідно

враховувати, що проекти реалізуються в певному середовищі. Проект може змінюватися у процесі його реалізації і розвитку; у ньому можуть з'являтися нові елементи, види діяльності, та вилучатися існуючі.

2. Середовище реалізації проекту.

Середовище проекту – це зовнішні та внутрішні чинники впливу на його підготовку і реалізацію. Від точності визначення середовища проекту залежить його життєздатність. Виокремлюють чинники зовнішнього і внутрішнього середовища реалізації проекту.

Чинники зовнішнього середовища:

- політичні – політична підтримка проекту державою, міжнаціональні та міждержавні відносини;
- економічні – рівень оподаткування, страхові гарантії, умови підприємницької діяльності та регулювання цін, рівень інфляції, стабільність національної валюти тощо;
- суспільні – умови й рівень життя населення, рівень освіти, соціальні гарантії та пільги, свобода слова, рівень розвитку місцевого самоврядування тощо;
- правові – стабільність законодавства, дотримання прав людини тощо;
- науково-технічні – рівень розвитку фундаментальних і прикладних наук, інформаційних і промислових технологій, транспортної інфраструктури, зв'язку, телекомунікацій тощо;
- культурні – рівень освіченості населення, релігійна ситуація, історико-культурні традиції тощо;
- природні – кліматичні умови, природні ресурси, стан навколишнього середовища, тощо [2].

До чинників внутрішнього середовища проекту зараховують: стиль керування, відносини між учасниками проектної команди, професіоналізм цієї команди, засоби комунікації. Професіоналізм команди проекту має забезпечити досягнення поставлених цілей проекту. Стиль керування визначає психологічний клімат у команді та впливає на її активність. Від засобів комунікації залежать повнота й достовірність обміну інформацією між учасниками проекту.

Учасники проекту – основний елемент процесу реалізації проекту. Залежно від типу проекту в його реалізації можуть брати участь від однієї до кількох десятків організацій. Кожна з них виконує певні функції, має певний ступінь участі у проекті й несе конкретну міру відповідальності за його реалізацію.

Учасниками соціального проекту є:

- замовник (фізична чи юридична особа, яка вкладає (інвестує) кошти і приймає рішення щодо термінів проекту, його вартості, контролю якості тощо);
- виконавець (організація, яка бере на себе зобов'язання щодо реалізації проекту відповідно договору / контракту з замовником);
- керівник проекту (менеджер проекту) – фізична особа, який виконавець делегує повноваження з управління роботами за проектом;
- проектна команда – група осіб, яка організовується на період реалізації проекту.

Переважно проектну команду складають керівник (менеджер) проекту, асистент (помічник) менеджера проекту, бухгалтер, консультант проекту (за необхідності), регіональні менеджери (якщо проект реалізується у кількох регіонах), залучені працівники (тренери, профільні фахівці, представники ЗМІ тощо). Склад і функції проектної команди залежать від масштабів, складності та інших характеристик проекту.

3. Складові системи управління соціальними проектами

У проектному менеджменті соціальних проектів виокремлюють такі підсистеми:

- управління діяльністю (визначення послідовності робіт, складання поточного (планування комплексу робіт на певний період) та оперативного плану (деталізація завдань учасникам на місяць, тиждень чи добу); контроль за видами діяльності та змінами);

- управління часом (визначення термінів діяльності, розробка календарного плану, контроль);

- управління вартістю (визначення вартості робіт та ресурсів, співвіднесення їх з бюджетними статтями, контроль за використанням бюджетних коштів і залучених додаткових ресурсів);

- управління якістю (планування якості, забезпечення якості, контроль);

- управління людськими ресурсами (комплектування команди, контроль за виконанням функціональних обов'язків членами команди, навчання персоналу, пошук і залучення додаткових учасників проекту);

- управління ризиками (визначення ризиків, планування заходів щодо їх мінімізації, контроль);

- управління інформацією (планування зв'язків з різними організаціями, засобами масової інформації, визначення видів представлення інформації про проект, підготовка звітів, представлення поточних та кінцевих результатів проекту).

Література

1. Діденко В.М. Менеджмент. Підручник. – К.: Кондор, 2008. – 584 с.
2. Довідник донорських організацій та благодійних програм, що працюють в Україні. К.: Творчий Центр Каунтерпарт, 2001. – 256 с.
3. Безпалько О.В. Соціальне проектування. Навч. посіб. – К., 2010. – 127с.
4. Кобиляцький Л.С. Управління проектами: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2002. – 200 с.
5. Тянь Р.Б., Холод Б.І., Ткаченко В.А. Управління проектами: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 224 с.

Тема 9. Моніторинг соціальних проектів.

План

1. Поняття моніторингу
2. Процедура моніторингу соціальних проектів
3. Сутність та види моніторингу соціальних проектів

1. Поняття моніторингу

Усе більш актуальним стає моніторинг окремих соціальних проектів, який доцільно розглядати як процес спостереження за плануванням і виконанням запланованих дій та заходів з метою коригування, оцінки, ефективного використання коштів, досягнення запланованої мети, мінімізації негативних наслідків, визначення можливостей розвитку та/або повторення проекту. До складових моніторингу традиційно включаються моніторинг нормативно-правового поля, моніторинг соціальної ситуації, моніторинг потреб цільових груп проекту (або користувачів), моніторинг якості пропонованих послуг, моніторинг окремих складових та етапів розвитку проекту.

Зміст поняття „моніторинг” у працях із соціології, соціальної роботи, соціальної роботи визначається як:

- систематичний збір і обробка інформації, яка може бути використана для поліпшення процесу прийняття рішень, а також для інформування громадськості [5, с.127];

- постійний, систематичний збір інформації дослідницькими методами з метою спостереження за ходом розвитку якогось соціального явища або процесу і його прогнозування [7, с.8];

- процес спостереження за плануванням та виконанням запланованих дій та заходів з метою коригування, оцінки, ефективного використання коштів, досягнення запланованої мети, мінімізації негативних наслідків, визначення можливостей розвитку та/або повторення проекту [5, с.241];

- процес постійного накопичення інформації з усіх аспектів проекту з метою визначення процесу виконання та закінчення запланованих змін, а також відносно їх сприяння досягненню поставлених цілей [4];

- дослідження, а саме: повторюване дослідження, яке реалізується в сукупності кількох досліджень (за єдиним планом/алгоритмом.ю інструментарієм), в послідовності (через визначені проміжки часу) та з метою отримання результатів, які характеризують динаміку змін (об'єкта) протягом періоду дослідження [9, с.14].

2. Процедура моніторингу соціальних проектів

Особливість моніторингу соціальних проектів полягає в тому, що здійснюються не лише дослідження та оцінки, а й постійне коригування їх реалізації. Оцінка соціальних проектів базується на певних загальних та спеціальних принципах. До загальних принципів відносять: принцип незалежності, принцип гласності, принцип авторства, принцип винагороди, принцип невторчання. Спеціальні принципи мають виходити з цілей та завдань того проекту, який необхідно оцінити, а також із специфіки соціальних суб'єктів проекту та сфери застосування проекту в майбутньому. Крім того важливо розуміти, що спеціальні принципи залежать від моделі соціальної

політики, концепція якої є сама по собі системою принципів, відповідність яким і має бути зафіксована в оцінці ефективності проекту. Як приклад можна навести добре відомий у світовій практиці принцип субсидіарності. Зміст цього принципу напрацьований у соціальній політиці окремих європейських країн у 70-ті роки минуло-го століття. Суть його полягає в чому, що те, що може бути здійснене власними силами малої спільноти, не повинна брати на себе більш велика спільнота. Безумовно, що як спеціальні принципи не можуть використовуватись ті з них, котрі не відповідають принципам соціальної політики держави чи специфіки на рівні регіону, області, району, міста тощо. З іншого боку, спеціальні принципи можуть відображати специфіку регіону, міста, цільової групи, соціального середовища, часу впровадження проекту тощо.

Як компоненти побудови системи моніторингу соціальних проектів доцільно розглядати такі кроки:

- визначити мету та завдання моніторингу (завдання будь-якого моніторингу повинне бути визначене так, щоб давати підстави для розробки конкретних рекомендацій щодо удосконалення проекту, уточнення чи розширення його);
- визначити показники, за якими можна буде відстежувати хід проекту;
- визначити джерела інформації для проведення моніторингу (керівники організацій (наприклад, директори загальноосвітніх закладів), представники цільових груп (наприклад, учні, педагоги), документація проекту або окремих складових проекту, матеріали заходів проекту тощо);
- визначити методи збору інформації;
- визначити частоту та графік збору інформації;
- визначити відповідальних за збір інформації;
- визначити методику обробки та аналізу інформації;
- спланувати, як і кому будуть презентовані результати моніторингу, хто і як може ними скористатися;
- врахувати у бюджеті проекту витрати, необхідні для проведення моніторингу.

Для соціальних проектів специфічним є те, що індивідуальну поведінку об'єктів під впливом окремих заходів проекту детермінують різні фактори. Саме тому для оцінювання ефективності проекту необхідно враховувати дієвість, вплив діяльності з реалізації проекту на різних рівнях: індивідуальному – рівні конкретних учасників програми, користувачів послуг програми, представників цільової групи програми; соціального оточення – рівні діяльності різних організацій, які в тому чи іншому відношенні та взаємозв'язку відповідають за реалізацію проекту чи його окремих складових, а також представників соціального оточення цільової групи проекту, яке істотно детермінує ефективність впливу проекту; політичному – рівні правового, соціального та політичного клімату, в якому відбувається реалізація проекту.

3. Сутність та види моніторингу соціальних проектів

Виходячи з розглянутих рівнів впливу роботи за проектом, а також беручи до уваги те, що моніторинг має бути системним та цілісним, можна виокремити складові моніторингу соціальних проектів.

Моніторинг законодавчих та нормативних актів передбачає аналіз норматив-но-правового забезпечення конкретного соціального проекту, його узгодженості з чинним законодавством України, оцінку необхідних рішень та розпоряджень на рівні областей, районів та окремих населених пунктів.

Моніторинг населення має за мету виявлення найбільш актуальних соціальних потреб представників цільових груп проекту, специфіку цих потреб стосовно окремих регіонів; оцінку ефективності заходів проекту; вивчення думки певних верств населення щодо проекту.

Моніторинг системи, як одна із складових частин моніторингу соціальних проектів, забезпечує інформацією про діяльність організацій, які відповідають за реалізацію проекту чи його окремих складових, вивчає позитивний та негативний вплив інших організацій та соціального оточення на дану соціальну програму. Ця модель вивчає взаємозв'язок та взаємовплив великої кількості факторів, які стосуються програмних змін, а також допомагає скоординувати зусилля на різних рівнях та серед різних відомств.

Моніторинг якості передбачає дослідження рівня задоволеності діяльністю, яка ведеться за проектом, з боку представників цільових груп. Особливо це важливо на локальному (місцевому) рівні.

Моніторинг повинен “супроводжувати” соціальний проект від етапу його планування, підготовки, безпосередньої реалізації і до етапу досягнення кінцевої мети проекту. Система моніторингу включає оцінювання ефективності реалізації проекту на його окремих етапах. Метою такого оцінювання є більш детальний, глибокий аналіз специфічних питань, окремих видів діяльності, передбачених проектом тощо.

Таким чином, система моніторингу як процес комплексного дослідження включає ситуаційний аналіз на початковому етапі проекту, перевірку логічної моделі проекту на етапі розробки дій, оцінку якісних та кількісних змін на кожному з етапів реалізації проекту, оцінку досягнення, результатів, впливу на етапі стабілізації проекту та оцінку ефективності на етапі корекції проекту та на етапі обґрунтування його підтримки на майбутнє.

Серед методичних проблем найбільш важливими є питання забезпечення об'єктивності та достовірності соціальної (як статистичної, так і соціологічної) інформації. Особливу увагу треба приділити якості наявної статистичної інформації. Треба зауважити, що проблематичною є навіть можливість своєчасного отримання статистичної інформації та її деталізація на рівні окремих груп населення чи по окремих регіонах та населених пунктах. Крім того потрібна ґрунтовна розробка концепції щодо кожного з напрямів дослідження стосовно того, що саме необхідно для до-слідження, якими методами, як часто, протягом якого часу, на яких об'єктах.

Якщо говорити про опитування громадської думки або про опитування представників цільової групи проекту, представників соціального оточення, то найважливішим елементом досліджень такого типу є проблема визначення та досяжності певного контингенту населення, яке визначається як вибіркова сукупність. Необхідно встановити обсяг і спосіб відбору одиниць, які й будуть носіями необхідної дослідникам інформації, таким чином, щоб забезпечити репрезентативність вибірки, тобто можливість поширення результатів опитування на всю генеральну сукупність. Проблема полягає не стільки в

побудові та розрахунках теоретичної вибіркової сукупності, скільки в практичній реалізації розробленої теоретичної моделі. Якість реалізації вибіркової сукупності, досягнення саме тих представників, які мажуть надати реальну інформацію, – це одна з найголовніших складових якості соціологічної інформації, отриманої методом вибіркового опитування. Окрема розмова про такі важливі аспекти проведення моніторингових досліджень, як необхідність використання соціальних індикаторів (показників), які під час проведення аналізу можна порівнювати; необхідність коректного соціологічного аналізу отриманої первинної інформації в контексті суспільного життя. Досить часто складається ситуація, коли соціологічні результати подаються некоректно або супровідна щодо неї інформація не є повною. Існують досить прості критерії щодо вимог, яким чином, тобто якою інформацією необхідно супроводжувати подання результатів соціологічного дослідження. Одне з найважливіших, – це те, що має бути професійний виконавець дослідження. Не є коректним, коли самі виконавці проводять вивчення ефективності та результативності проектів. З одного боку, це важливо для проведення внутрішньої оцінки проекту та самокорекції діяльності. Але таке дослідження не буде достатнім аргументом для тих, хто приймає рішення, та для донорів.

Перший крок моніторингу будь-якого соціального проекту – це взаємозв'язок планування діяльності за проектом та планування моніторингу. Моніторинг є скла-довою частиною реалізації проекту і здійснюється на всіх його стадіях. Програма моніторингу є комплексним соціологічним дослідженням. Тому, як будь-яка про-грама, повинна містити: мету, завдання, план, методи моніторингу, терміни реалізації, кількісні та якісні критерії, інструментарій для збору інформації. У процесі моніторингу можуть бути виявлені результати, не передбачені на вихідному етапі, але які можуть стати метою подальшого впровадження даного проекту. Завдання будь-якого моніторингу має бути визначене і спрямоване на розробку конкретних рекомендацій щодо удосконалення проекту, уточнення чи розширення його. Необхідно спланувати, на кого мають бути розраховані рекомендації на кожному з етапів моніторингу – на організаторів проекту щодо удосконалення механізму його реалізації; соціальних працівників або волонтерів, які безпосередньо надають послуги; підлітків з метою допомогти їм зорієнтуватися в проекті; донорів або тих, хто приймав рішення щодо доцільності фінансування проекту, необхідності його розширення чи видозміни.

До інструментарію моніторингу можуть входити плани інтерв'ю, завдання для спостереження, анкети, сценарії “фокус-груп”, інструкції щодо збору інформації, інструкції щодо добору користувачів проекту (чи представників цільової групи) для опитування, методичні рекомендації щодо процедури збору інформації тощо. Інструментарій має бути конкретним і зрозумілим; виходити з необхідності знайти відповіді на головні питання, які стосуються досягнення мети проекту; відповідати критеріям, що має полегшити порівняльність результатів; відбивати всі напрями реалізації проекту. Важливим принципом моніторингу соціальних проектів є періодичний аналіз поточної та підсумкової звітності. Для моніторингу доцільно розробити схему аналізу звітності, виходячи з логіки етапів самого проекту.

Основними джерелами отримання інформації при проведенні моніторингу соціальних проектів є різноманітна документація проекту та його окремих складових; результати досліджень (базових, поведінкових, цільових, підсумкових тощо); інформаційно-освітні матеріали та інші видання в межах проекту; матеріали засобів масо-вої інформації з висвітлення ходу реалізації проекту; керівники та інші виконавці проекту; волонтери, які брали участь в реалізації проекту; представники цільових груп, на які було спрямовано діяльність, передбачену проектом; представники соціального оточення цільової групи; представники інших організацій, що також були залучені до діяльності за проектом або ж були співвиконавцями проекту; представники місцевих органів влади та інших установ, від впливу яких залежала успішність виконання проекту тощо.

Література

1. Довідник донорських організацій та благодійних програм, що працюють в Україні. К.: Творчий Центр Каунтерпарт, 2001. – 256 с.
2. Безпалько О.В. Соціальне проектування. Навч. посіб. – К., 2010. – 127с.
3. Киричук О.В. Психолого-педагогічне проектування в системі вихованого процесу загальноосвітньої школи // Практична психологія та соціальна робота . – 2002. – №8. – С. 4-12.– 200 с.
4. Кобиляцький Л.С. Управління проектами: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2002. – 200 с.
5. Тянь Р.Б., Холод Б.І., Ткаченко В.А. Управління проектами: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 224 с.
6. Курбатов В.И., Курбатова О.В. Социальное проектирование. – Учебное пособие. – Ростов н/Д., 2001. – 416 с.
7. Луков В.А. Социальное проектирование: учеб. пособие. – 3-е изд. – М. : Флинта, 2003. – 240 с.
8. Науковий супровід, моніторинг та оцінка ефективності соціальних проектів / О.О. Яременко, О.Р. Артюх, О.М. Балакірева та ін. – К.: ДЦССМ, 2002. – 132 с.
9. Соціальне планування у місцевих громадах: теорія і практика. / За заг. ред. О.В. Безпалько. – К.: Видавничий дім «Калита», 2008. – 134 с.
10. Шендеровський К. Моніторинг в соціальній роботі. – К. : Главник, 2006. – 144 с.

Тема 10. Оцінювання соціальних проектів.

План

1. Завдання і види оцінювання соціальних проектів
2. Внутрішнє і зовнішнє оцінювання, послідовність процедур і методи збору інформації

1. Завдання і види оцінювання соціальних проектів

Найбільш поширеними завданнями, що зустрічаються в практиці оцінювання, є такі:

1. *Оцінювання для продовження (поширення) проекту.* Таке завдання може висуватися, якщо виникає потреба продовжити діючий проект або поширити його (впровадити в іншому місці, з іншими клієнтами тощо). Це завдання може стосуватися проекту в цілому або окремих видів діяльності, методик, що були застосовані в ході цього проекту. Оскільки поширення (продовження застосування) отриманого досвіду потребує нових ресурсів, слід підтвердити доцільність та ефективність напрацьованого. Наприклад, таке завдання може висуватися, якщо потрібно довести ефективність певного проекту або методики, застосованих обласним центром соціальних служб для молоді, для поширення в межах країни (скажімо, для поширення досвіду волонтерства доцільно довести користь залучення волонтерів до соціальної роботи як форми сприяння соціальному становленню особистості у підлітковому віці).

2. *Оцінювання для фундаторів (спонсорів, донорів тощо).* Потреба в такому оцінюванні виникає найчастіше, коли йдеться про отримання грантів різних організацій, особливо міжнародних, які передбачають обов'язкове врахування даних оцінювання або моніторингу проекту. У цьому разі оцінювання містить збір та аналіз даних для звітності перед засновниками. Дехто із спеціалістів вважає, що на сьогодні така форма оцінювання найбільш поширена в Україні.

3. *Оцінювання для пошуку шляхів поліпшення проекту.* Таке завдання зазвичай висувається самими організаторами і виконавцями проекту аби критично оцінити свою діяльність, оптимізувати її і підвищити ефективність. Наприклад, після першого року існування в Києві дружньої клініки для молоді, працівники міського Центру соціальних служб для молоді відчували потребу удосконалити роботу і з цією метою здійснили оцінювання.

4. *Порівняльне оцінювання різних проектів.* Завдання щодо порівняння кількох соціальних проектів для визначення найкращого, як правило, висувається для оцінювання, коли проводиться тендер на фінансування. Тоді замовники (фундатори, донори тощо) прагнуть мати об'єктивні підстави для вибору проекту з найбільшою очікуваною ефективністю з кількох проектів, поданих на розгляд різними організаціями.

5. *Оцінка економічної ефективності.* Це завдання потребує ретельного збору інформації на різних етапах реалізації проекту щодо витрат ресурсів та їх зіставлення з отриманими результатами. Аналіз доцільності витрат дає можливість шукати оптимальні шляхи підвищення економічної ефективності проекту, орієнтовані на досягнення запланованих результатів. Цей вид оцінювання, який поєднує економічний аналіз та аналіз результатів проекту, поки що не набув поширення в Україні.

Оцінювання соціальних проектів на практиці у більшості випадків включає виконання кількох завдань одночасно, тобто є комплексним. Наприклад, досить часто виникає потреба визначити ефективність окремих видів діяльності для їх поширення на інші проекти, одночасно визначити ефективність проекту в цілому з метою його пролонгації та оцінити економічну ефективність для демонстрації доцільності здійснених витрат і використаних ресурсів.

Види оцінювання соціальних проектів зазвичай класифікуються подвійно:

- у зв'язку з тим, *коли* відбувається оцінка, – на етапі формування програми або тоді, коли вона вже сформована і слід прийняти рішення щодо впровадження;
- у зв'язку з тим, *що* оцінюється, – процеси, тобто характеристики видів діяльності в межах проекту або результати, тобто наслідки цих видів діяльності.

За часовою ознакою розрізняють два види оцінювання – *формувальне (або базове) та підсумкове*.

Формувальне оцінювання. Зазвичай застосовується на стадії розвитку соціального проекту, при плануванні певних його етапів. Метою формувального оцінювання є отримання інформації, що дає зворотний зв'язок стосовно реакції клієнтів на майбутню діяльність. Цей вид оцінювання первісно походив з досвіду розробки (формування) навчальних програм (програм, спрямованих на зміну або підтримку певних моделей людської поведінки), щоб на підставі зворотної інформації від клієнтів зробити програми кращими. Зараз він застосовується в соціальних проектах ширшого змісту, ніж навчання і слугує переважно потребам самих розробників, аби відпрацювати оптимальні плани роботи. Формувальне оцінювання вимагає від тих, хто його здійснює:

- вивчення ситуації (середовища, в якому і для якого розробляється проект), що досить часто стає важливою умовою, яка визначає майбутню ефективність, а іноді й доцільність проекту;
- вивчення логічної моделі проекту (цілей, завдань, об'єктів, методів тощо), що уможливорює оцінювання відповідно до теорій змін; адекватну оцінку в разі зміни завдань, інших чинників під час реалізації проекту тощо;
- відпрацювання критеріїв оцінки (з урахуванням того, що критерії оцінювання результатів проектів звичайно більше розроблені, ніж критерії оцінки процесів. Останні оцінювати значно важче);
- аналізу досвіду реалізації аналогічних проектів, що дає змогу досягти більшої ефективності з меншими витратами завдяки виключенню неефективних дій, що мали місце в інших проектах.

Підсумкове оцінювання здійснюється після того, як формування проекту закінчено. Його мета – дати фундаторам, донорам, розробникам тощо інформацію для прийняття рішень стосовно продовження або припинення, звуження або поширення проекту. Первісно підсумкове оцінювання також прийшло від навчальних програм і мало на меті дати інформацію керівникам про якість програм, удосконалених за допомогою формувального оцінювання, для прийняття рішення про їх впровадження.

Але розробка соціальних проектів часто не завершується на кшталт навчальних програм, які вважаються закінченими, коли прийняте рішення щодо їх впровадження (наприклад, шкільні навчальні програми з різних предметів). Проекти не навчального характеру, як правило, продовжують адаптуватися до змін і трансформуватися в ході впровадження. Такі зміни можуть походити, наприклад, від менеджерів і виконавців, якщо проглядаються більш ефективні шляхи досягнення результатів або змінюється персонал, від вимог клієнтів, які

в ході проекту розвинули свої потреби тощо. Зміни вимагають додаткових розробок проекту, нового планування тощо, і це тягне потребу нового формувального оцінювання, тобто такої інформації, яка забезпечує зворотний зв'язок стосовно того, як удосконалити роботу. Формувальна інформація потрібна також у разі відтворення проекту в іншому місці, адже немає двох місць з однаковими умовами впровадження одного й того ж проекту. Очікування персоналу соціальних служб, що можна створити ідеальний проект, який, спрацювавши в одному місці, так само повториться в іншому, завжди виявляються марними [8]. Таким чином, формувальне оцінювання, хоча застосовується найбільше на початку розробки проекту, затребуване й надалі, практично перманентно. Натомість підсумкове оцінювання, яке переважно застосовується для прийняття рішень по типу “бути чи не бути” (продовжити, припинити, звузити, поширити проект чи його окремі частини), затребуване значно менше, ніж формувальне, адже “доленосні” рішення приймаються досить рідко.

За ознакою того, *що* оцінюється, також розрізняють два види оцінювання – *процесуальне* і *результативне**. Оцінювання процесів зосереджено на тому, що відбувається в межах проекту: залученні учасників, видах діяльності, заходах, роботі персоналу, діях клієнтів. Оцінювання результатів зосереджено на тому, що сталося з клієнтами внаслідок участі в проекті. Слід зауважити, що дві пари понять оцінювання (формувальне-підсумкове і процесуальне-результативне) мають спільні риси, хоча різну природу. Так, формувальне і процесуальне оцінювання більше застосовуються на ранніх етапах проекту і, скоріше, спрямовані на поліпшення самого проекту. Підсумкове і результативне оцінювання більше застосовуються на пізніших етапах і скоріше стосуються змін, що сталися з учасниками. Але ці спільні риси не повинні вводити дослідників в оману стосовно природи цих видів оцінювання: формувальне і підсумкове слугують *намірам оцінювачів* (удосконалити діяльність або прийняти рішення щодо неї – продовжити, припинити тощо); процесуальне і результативне слугують *цілям самого проекту* (визначити показники діяльності та її наслідки).

Процесуальне (інколи його називають поточним) оцінювання вивчає ефективність проектної діяльності, застосованих методів соціальної роботи, визначає необхідність їх змін і поліпшення. Можуть бути використані показники кількісних характеристик послуг, що надаються, їх якості, характеристики клієнтів, механізмів надання послуг, методик самого оцінювання. Таке оцінювання вивчає складові проектної діяльності, дії учасників проекту, взаємини і впливи, що відбуваються серед виконавців, клієнтів, тих, хто приймає рішення, та у навколишньому середовищі.

Оцінювання *за результатами* застосовується щодо проектів, які вже активно реалізуються і пройшли певні етапи становлення або уже завершені. Вивчаються як передбачені, так і непередбачені результати. Таке оцінювання може стосуватися як короткострокових наслідків, термінових змін, що сталися з учасниками проекту (наприклад, ступеня участі, поінформованості, знань,

поведінки), так і довготермінових, які справляють тривалий вплив на громаду. Оцінюванням наслідків може бути аналіз результатів у різних аспектах: витрат (оцінювання економічної ефективності), змін ставлення учасників до проблем, змін кількості учасників і клієнтів, змін у політиці, аналіз досягнень тощо.

Основні аспекти, які зазвичай охоплює результативне оцінювання, такі:

- *оцінка змін щодо ставлення до проблеми, знань чи поведінки.* Наприклад, в ході реалізації проекту боротьби з курінням серед молоді оцінюється, наскільки збільшилася кількість підлітків (учасників проекту), які свідомо проявляють негативне ставлення до куріння, наскільки вони розширили свої знання стосовно шкоди куріння і, нарешті, наскільки змінилася їхня поведінка (за такими показниками: певна кількість, нехай і зовсім невелика, кинула курити, хтось намагається курити набагато менше, в тих, хто не курив, не виникає бажання спробувати);

- *кількісна оцінка учасників чи клієнтів проекту.* Оскільки участь у соціальних проектах добровільна – збільшення кількості учасників може само по собі слугувати позитивним показником ефективності. Наприклад, якщо на початку розбудови проекту “Молодіжні клуби-кафе” в одному з міст України взяли участь 22 особи, а через півроку їх стало 14, – це негативний показник ефективності. Коли наступного року кількість членів клубу не змінилася, це, певною мірою, був позитивний показник, хоча переконливим стосовно ефективності проекту став показник кількості учасників, виміряний два роки по тому, коли він сягнув більше 50 осіб.

- *аналіз ефективності.* Висновки щодо кількісних та якісних змін показників ефективності реалізації проекту повинні ґрунтуватися на наукових методах вимірювання (анкетування, спостереження, фокус-групи, глибинні інтерв'ю тощо). Аналіз ефективності передбачає відповіді на запитання: чи досягнуті поставлені цілі, які були перешкоди, які позитивні наслідки матиме реалізація проекту;

- *аналіз рентабельності.* Цей вид оцінювання стосується лише вигоди проекту в грошовому вимірі. Вигода оцінюється з урахуванням досягнень або якісних результатів, у тому числі їх грошової вартості. Такий вид аналізу має допомогти організаторам вирішити, наскільки отримана вигода відповідає витратам на проект, порівняти це з досвідом інших проектів схожого спрямування (можливо, існують дешевші проекти, що можуть дати таку саму або навіть більшу вигоду);

- *аналіз змін у політиці.* Оцінюється вплив проекту на соціальну політику в середовищі, де проект діє. Наприклад, спеціально організоване в межах проекту навчання тих, хто приймає рішення, може сформувати в них зацікавленість і розуміння проблем, що вирішуються в проекті, викликати підтримку цієї діяльності на політичному рівні, уможливити відповідні управлінські рішення і отримання додаткових ресурсів для проекту;

- *оцінка досягнень.* Таке оцінювання передбачає більше, ніж визначення кількісних і якісних результатів окремих видів діяльності і проекту загалом – визначаються не лише безпосередні результати дії проекту, а й те, які зміни у поглядах, поведінці клієнтів і соціумі це спричинило, який досвід набуто для майбутньої роботи.

2. Внутрішнє і зовнішнє оцінювання, послідовність процедур і методи збору інформації

Внутрішнє і зовнішнє оцінювання. Існують два типи оцінювання, які розрізняються тим, хто здійснює оціночні процедури – самі учасники проекту або сторонні фахівці та експерти. У першому випадку оцінювання класифікується як *внутрішнє*, в другому – *зовнішнє*.

Внутрішнє оцінювання має бути постійним процесом, невід'ємним від упровадження окремих видів і напрямів проектної діяльності, передбаченим на етапі розробки як постійне джерело знань щодо практичної реалізації проекту. Внутрішнє оцінювання, яке здійснюють самі учасники команди, що реалізує соціальний проект, більше спрямоване на удосконалення процесу реалізації, ніж на інші аспекти, що можна оцінити. При цьому застосовуються, в першу чергу, такі соціологічні методи як фокусовані групові та глибинні інтерв'ю, анкетування тощо. Досвід показує, що постійна участь у процесі внутрішнього оцінювання підвищує відповідальність учасників проекту, стимулює їх до творчого пошуку оптимальних шляхів розвитку.

Зовнішнє оцінювання більше використовує такі методи дослідження, як анкетування, аналіз кількісних баз даних тощо. Воно, переважно, зосереджене на відповідності реальної діяльності запланованій, відповідності результатів цілям і завданням проекту і, як вважається, забезпечує об'єктивний погляд завдяки незалежній позиції спеціалістів-дослідників стосовно персоналу проекту. Але це не означає, що зовнішнє оцінювання ефективніше, ніж внутрішнє, і навпаки. Кожен тип оцінювання має свої переваги, залежно від завдань, що висувуються перед оцінюванням у конкретному випадку. Світовий досвід численних оціночних кампаній доводить, що внутрішнє оцінювання більш ефективне стосовно поточного удосконалення діяльності, а зовнішнє – стосовно вироблення неупереджених суджень про розвиток проекту в перспективі.

Послідовність процедур оцінювання. Оцінювання проекту планується ще на етапі його обґрунтування і розробки, аби забезпечити системність і комплексність оцінок, їх достовірність і об'єктивність. Технологічна схема оцінювання являє собою послідовність дій з п'яти кроків, де кожен наступний крок логічно впливає з попереднього, хоча всі кроки абсолютно різні за змістом:

1. *Перший крок – передбачення взаємозв'язку планування і оцінювання.* Оцінювання є невід'ємною складовою реалізації проекту і здійснюється протягом усіх його етапів, тому всі види оцінювання (формувальне, підсумкове, процесуальне, результативне) обов'язково мають бути передбачені планом реалізації проекту, включаючи терміни і критерії оцінки.

2. *Другий крок – розробка програми оцінювання.* Програма оцінювання соціального проекту – це програма комплексного соціологічним дослідження і як така – повинна містити всі компоненти, притаманні науковому дослідженню (визначені цілі, завдання, методи, план і терміни реалізації, кількісні та якісні критерії, інструментарій збору і обробки інформації тощо). При розробці програми передбачається, що в процесі оцінювання можуть бути отримані

непередбачені результати (але вони можуть стати орієнтирами подальшого впровадження); що визначені завдання оцінювання мають бути спрямовані на розробку конкретних рекомендацій щодо удосконалення проекту, уточнення чи розширення його; що рекомендації на кожному з етапів оцінювання мають бути розраховані на конкретних користувачів – організаторів проекту (для удосконалення механізму реалізації), соціальних працівників або волонтерів, які безпосередньо надають послуги; клієнтів, донорів, тих, хто приймає рішення стосовно фінансування проекту, необхідності його розширення чи змін.

3. *Третій крок – розробка інструментарію оцінювання.* Інструментарій оцінювання (плани інтерв'ю, завдання для спостереження, анкети, сценарії фокус-груп, методичні рекомендації та інструкції стосовно збору інформації, вибору представників цільової групи для опитування тощо) має бути розроблений таким чином, щоб бути конкретним і зрозумілим; виходити з необхідності знайти відповіді на головні питання, що стосуються досягнення мети проекту; відповідати визначеним критеріям оцінки, аби забезпечити можливість порівняння результатів; відбивати всі напрями реалізації проекту.

4. *Четвертий крок – аналіз звітності.* Для оцінювання доцільно розробити схему аналізу поточної та підсумкової звітності.

5. *П'ятий крок – узагальнення інформації.* Вся отримана інформація має бути проаналізована, узагальнена, підготовлені висновки та рекомендації, в тому числі й стосовно планування наступних кроків оцінювання, коригування, при потребі, плану реалізації проекту.

Методи збору інформації. Оцінювання соціальних проектів звичайно здійснюється за допомогою відомих методів соціологічних досліджень, добре описаних у спеціальній літературі. Ці методи розрізняються на якісні та кількісні і найбільш поширеними з них у практиці оцінювання є:

- *якісні методи* – проведення фокусованих групових, гнучких та глибинних інтерв'ю, аналіз щоденників спеціалістів, які індивідуально працюють з клієнтами;
- *кількісні методи* – стандартизовані опитування, (поштові, телефонні, “віч-на-віч”), статистичний аналіз стандартизованих форм реєстрації процесів (видів діяльності), що здійснюються, безпосередні вимірювання показників, що несуть інформацію стосовно наслідків діяльності, що здійснюється.

Вибір тих чи інших методів у кожному випадку зумовлюється завданнями і умовами оцінки. Самі по собі будь-які методи оцінювання не є добрими чи поганими, вони можуть бути лише більше або менше доречними за конкретних умов оцінюваних випадків. Більше чи менше адекватний вибір методів залежить від кваліфікації оцінювача.

Вищезгадані типи оцінювання (внутрішнє і зовнішнє), покрокова послідовність процедур і методи оцінки (кількісні та якісні) в практиці будуть ефективними лише за умов, що вони застосовуються для оцінювання певної, конкретної діяльності, яка має власну ціль, визначені процеси, внаслідок яких утворюються (або не утворюються) певні наслідки (результати), і все це пов'язано логічним причинно-наслідковим зв'язком (або гіпотезою щодо його

існування). Тобто за однією оціночною програмою можливо оцінювати лише один соціальний проект визначеного спрямування (або один напрям, вид діяльності в його складі).

Але на практиці соціальні проекти часто бувають комплексними, тобто мають кілька напрямів діяльності, пов'язаних окремими причинно-наслідковими зв'язками. Наприклад, виникає потреба оцінювання проекту, діяльність якого хоча й має однакове спрямування (скажімо, профілактика куріння серед підлітків), але поширена на кілька адміністративно-територіальних одиниць, кожна з яких має свої особливості. Або потрібно оцінити проект, який діє в одному поселенні, але має кілька напрямів (скажімо, профілактика куріння, вживання алкоголю, наркотиків, небезпечного сексу серед підлітків, заохочення альтернативної поведінки через спортивні, мистецькі осередки тощо). Або розбудовується проект, який має один чи кілька напрямів впливу на кілька об'єктів (діти, жінки, старі тощо).

У таких випадках (а їх зазвичай більше, ніж вузьколокалізованих проектів з одним напрямом впливу на один об'єкт у межах однорідної території) оцінювання комплексного соціального проекту будується як сумарне оцінювання окремих проектів (підпроектів, напрямів, видів діяльності) в його складі.

Наприклад, для оцінювання комплексного проекту ЮНІСЕФ “Здоров’я та розвиток молоді”, запровадженого в Україні протягом 1997–2001 рр., дослідники визначили сім підпроектів, які поєднувалися напрямом діяльності, метою, завданнями і, відповідно, технологією реалізації:

1. Просвітницька діяльність серед молоді та її лідерів стосовно навчання соціальним навичкам шляхом участі в прийнятті рішень, формуванні здорового способу життя, заходах із профілактики СНІДу, роботі за методикою “рівний – рівному” тощо.

2. Підготовка фахівців для проведення нових для України форм роботи з дітьми та молоддю.

3. Адаптація та реалізація існуючих соціальних проектів, розрахованих на роботу з конкретними групами молоді.

4. Видання інформаційних, методичних та дидактичних матеріалів, розроблених на підставі досвіду реалізації програм з формування здорового способу життя.

5. Підтримка проведення заходів (конференцій, ярмарків), спрямованих на поширення досвіду, накопиченого в ході реалізації соціальних проектів.

6. Проведення досліджень, необхідних для подальшої роботи з проблем здоров’я і розвитку молоді, вивчення ситуації та проведення оцінки з цих проблем.

7. Технічна підтримка партнерів.

Для оцінювання зазначених підпроектів, кожен з яких, фактично, становив окремий соціальний проект, дослідники розробили таку послідовність дій:

- аналіз теорій проекту з метою визначення очікуваних результатів на кожному етапі реалізації;

- операціоналізація очікуваних результатів і визначення відповідних якісних і кількісних показників;
- розробка інструментарію для збору інформації стосовно якісних і кількісних змін, що відбуваються з об'єктом впливу;
- збір інформації;
- аналіз даних, розробка висновків і рекомендацій.

Для оцінювання кожного проекту, дослідники визначили теоретичні основи ймовірних змін, до яких прагне проектна діяльність, розробили відповідну технологію і обрали адекватні методи оцінки. Наприклад, для першого проекту “Просвітницька діяльність серед молоді та її лідерів стосовно навчання соціальним навичкам шляхом участі в прийнятті рішень, формуванні здорового способу життя, заходах із профілактики СНІДу, роботі за методикою “рівний – рівному” тощо” теорії змін, обрані дослідниками, ґрунтувалися на відомих положеннях психологічних теорій розвитку людини, які покладаються в основу різноманітних навчальних програм, спрямованих на зміну або підтримку поведінки. Ці положення передбачають, що вплив інформації відбувається поступово і на цьому шляху людина має пройти такі стадії, як виникнення усвідомлення, отримання знань, формування ставлення до проблеми, готовності до дії, набуття умінь, і лише це разом може зумовлювати поведінку, хоча й не обов'язково і, можливо, не швидко. Спираючись на ці положення, дослідники обрали відповідні методи оцінки.

Так, *усвідомлення* проблеми здоров'я само по собі вже є вагомим результатом освітньої програми. Важливо, щоб молода людина зрозуміла, наскільки актуальна проблема здоров'я для кожного, наскільки важливі окремі її складові, що є факторами ризику для здоров'я. Усвідомлення проблеми спонукає молодих людей шукати варіанти вирішення цієї проблеми. Для визначення змін усвідомлення респондентів, які були об'єктом проекту, відпрацьовуються відповідні соціологічні індикатори опитування, і їх аналіз дає підстави для оцінювання.

Знання є важливим спонукальним фактором вирішення проблем здоров'я, вони потрібні для того, щоб приймати рішення стосовно вибору способу життя. За допомогою тестування до початку і після закінчення навчального курсу дослідники визначають зміни щодо обсягу і глибини набутих знань, і це також слугує критерієм ефективності впливів проекту.

Ставлення до власного здоров'я впливає на пошук відповідної інформації і поведінку стосовно здоров'я. Для виміру зміни ставлення застосовуються методи вхідного та вихідного анкетування; проведення “фокус-груп” із цільовими категоріями молоді до і після реалізації проекту; проведення експертного інтерв'ю з виконавцями проекту; проведення інтерв'ю з волонтерами.

Готовність до дії – це віра людини в здатність змінювати свою поведінку. Зміна цієї готовності також визначається соціологічними методами (вхідним та вихідним анкетуванням; проведенням “фокус-груп” з учасниками проекту).

Уміння. Для того щоб змінити поведінку (наприклад кинути курити) чи підтримувати оптимальну стосовно здоров'я поведінку (наприклад, не

починити курити), потрібно опанувати певні навички і уміння (наприклад, навичок відмови від шкідливої звички). Виміряти наявність чи відсутність умінь можливо шляхом контрольних завдань або в процесі практичних занять.

Поведінка. Зміна поведінки може визначатися як спостереженням, так і опитуванням, але вона не може слугувати головним критерієм досягнення цілей проекту, тому що поведінка не обов'язково зумовлюється змінами вищезазначених чинників (усвідомлення, знання, ставлення, готовність до дії, уміння). Через це в міжнародній практиці рідко використовують зміну в поведінці як показник ефективності освітніх програм з формування здорового способу життя. Специфіка освітніх програм, пов'язаних із проблемами здоров'я, полягає в тому, що немає прямого зв'язку між інформацією, яку одержує молодь, та її поведінкою.

У проекті, що оцінювався, застосування соціологічних опитувань уможливило об'єктивну оцінку діяльності, але необхідною умовою була побудова інструментарію досліджень таким чином, щоб порівняти дані щодо усвідомлення, знань, ставлення, готовності до дії, умінь і поведінки до і після навчання. Крім того, важливо передбачити можливість довгострокових результатів проекту. Наприклад, знання можуть з часом вплинути на поведінку, тому, крім опитувань до і після навчання, варто передбачити опитування через більш тривалий час (півроку, рік). У такому разі оцінювання може вважатися достатньо повним, адекватним висунутим завданням.

Зовсім іншими критеріями оцінки користувалися дослідники, оцінюючи інший соціальний проект (підпроект) у складі вищезазначеного комплексного проекту ЮНІСЕФ. Так, в основі оцінювання проекту "Підтримка проведення заходів (конференцій, ярмарків), спрямованих на поширення досвіду, накопиченого в ході реалізації соціальних програм" було положення про те, що подібні заходи, як правило, орієнтовані на формування громадської думки і державної політики стосовно певної діяльності (наприклад, із захисту прав дітей, формування здорового способу життя молоді, участі молоді у формуванні молодіжної політики тощо). Критеріями ефективності таких заходів можуть бути показники певних процесів і явищ, наприклад, рівень висвітлення заходу в засобах масової інформації, рівень інформованості широкого загалу із документів (резолуцій, звернень тощо), прийнятих у процесі проведення заходу, рівень поширення в інших місцях досвіду, оприлюдненого в ході заходу тощо.

Для оцінювання цього проекту дослідники обрали такі показники ефективності:

- аналіз кількості, обсягу, змісту і якості публікацій, впливовості і тиражів засобів масової інформації, де висвітлювалися проектні заходи;
- аналіз кількісних показників осіб і організацій, що ознайомилися з документами, прийнятими в ході проектних заходів;
- результати соціологічного опитування учасників про перспективи використання досвіду, що пропагувався; кількісний аналіз учасників.

Література

1. Безпалько О.В. Соціальне проектування. Навч. посіб. – К., 2010. – 127с.
2. Кобиляцький Л.С. Управління проектами: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2002. – 200 с.
3. Науковий супровід, моніторинг та оцінка ефективності соціальних проектів / О.О. Яременко, О.Р. Артюх, О.М. Балакірева та ін. – К.: ДЦССМ, 2002. – 132 с.
4. Плышевский В.Г. Прогнозирование, проектирование и моделирование в социальной работе. – М. : Социально-технологический институт МГУС, 2001. – 95 с.
5. Прутченков А. Социальное проектирование в воспитательной работе школы // Воспитание школьников. – 2002. – № 1. – С. 26-30.
6. Соціальне планування у місцевих громадах: теорія і практика. / За заг. ред. О.В. Безпалько. – К.: Видавничий дім «Калита», 2008. – 134 с.
7. Тянь Р.Б., Холод Б.І., Ткаченко В.А. Управління проектами: підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 224 с.

Зміст практичної підготовки Плани практичних занять

Змістовий модуль 1. Теоретико-методичні засади соціального проектування

Практичне заняття №1. (2год)

Тема: Аналіз різних типів проектів

План:

Під час практичного заняття студенти, які працюють в парах вивчають та аналізують тексти різних проектів. Для аналізу викладач готує не менше 6 варіантів різних текстів проектів, серед яких регіональні, місцеві, довго та короткотривалі проекти.

Аудиторна робота:

1. Охарактеризувати проект відповідно класифікаційної таблиці проектів.
2. Виокремити структурні компоненти в проектній пропозиції.
3. Здійснити аналіз завдань проекту за критеріями SMART.

Література: 2, 7, 9 – основна; 1, 10 - додаткова

Практичне заняття №2. (2год)

Тема: Загальна типологія проектів

Аудиторна робота:

1. Підготувати коротке повідомлення за типами проектів
2. Типи проектів, за характером проєктованих змін;
3. Типи проектів за напрямками діяльності;
4. Типи проектів за особливостями фінансування;
5. Типи проектів по їх масштабах;
6. Типи проектів за термінами реалізації;
7. Престиж-проекти і псевдо проекти як неефективні способи проектування;

Завдання для самостійної роботи:

1. Охарактеризувати проект відповідно класифікаційної таблиці проектів

Література: 3, 7, 8 - основна; 5, 13 - додаткова

Практичне заняття №3. (2год)

Тема: Методи соціального діагностування

План:

1. На занятті студенти представляють розроблений ними інструментарій для оцінки соціальної проблеми, на вирішення якої буде спрямовано проект.
2. Застосовується метод взаємооцінювання розроблених методик.

Аудиторна робота:

1. Визначте критерії для оцінки доцільності обраного інструментарію.
2. Що необхідно враховувати при доборі та оцінці діагностичного інструментарію для різних типів проектів.

Завдання для самостійної роботи:

1. Виокремити структурні компоненти в проектній пропозиції

Література: 2, 6, 7 – основна; 10, 13 - додаткова

Практичне заняття №4. (2год)

Тема: Розробка мети та завдань проекту

План:

1. Заняття проходить у формі групової роботи.
2. Кожна група отримує текст проекту та визначає мету і завдання проекту.

Аудиторна робота:

1. Яким чином визначалися мета та завдання проекту?
2. Чому саме такі завдання були визначені?

Завдання для самостійної роботи:

1. Здійснити аналіз завдань проекту за критеріями SMART

Література: 2, 4, 7 – основна; 1, 2, 8, 11 - додаткова

Практичне заняття №5. (2год)

Тема: Розробка критеріїв та індикаторів моніторингу проекту

План:

1. Яким чином визначалися індикатори для моніторингу процесу.
2. Чому саме ці індикатори були обрані для моніторингу результату.
3. Обґрунтувати вибір запропонованих методів збору інформації.

Аудиторна робота:

1. Заняття проходить у формі групової роботи.
2. Кожна група отримує текст проекту і визначає критерії та індикатори моніторингу, методи збору інформації.

Завдання для самостійної роботи:

1. Підготувати повідомлення на тему: «Престиж-проекти і псевдо проекти як неефективні способи проектування»

Література: 3, 7, 9, 11 – основна; 5, 8, 12 - додаткова

Практичне заняття №6. (2год)

Тема: Форми та засоби реалізації проекту

План:

1. Форми соціальних проектів.
2. Засоби соціальних проектів.

Аудиторна робота:

1. Підготувати ділову гру «Соціальний розвиток регіону».

Завдання для самостійної роботи:

1. Написати анотації до 10 публікацій з питання розвитку соціального проектування в Україні
2. Здійснити контент-аналіз реалізованих соціальних проектів. Подати результати у вигляді таблиці.

Література: 3, 5, 8 – основна; 7, 13 - додаткова

Практичне заняття №7. (2год)

Тема: Бенефіціари соціального проекту

Аудиторна робота:

1. Класифікація ресурсів соціальних проектів.
2. Інформаційні ресурси соціальних проектів.
3. Людські ресурси соціальних проектів.

2.3	Проживання							
3	Витратні матеріали та канцтовари							
3.1								
3.2								
4	Витрати на тиражування та друк (поліграфічні послуги)							
4.1								
4.2								
5	Оренда (транспорту, обладнання, приміщення)							
5.1								
5.2								
6	Оплата інформаційних послуг							
6.1								
6.2								
7	Витрати на рекламу							
7.1								
7.2								
8	Придбання (виготовлення) призив, дипломів тощо							
8.1								
8.2								
9	Інші прямі витрати							
9.1								
	ВСЬОГО							

Завдання для самостійної роботи:

1. Побудувати логіко-структурну схему соціального проекту.

Література: 3, 5, 9 – основна; 3, 11 - додаткова

Практичне заняття №9. (2год)

Тема: Підготовчий етап розробки соціального проекту

План:

1. Діагностичний етап реалізації соціального проекту.
2. Прогнозування соціального проекту.
3. Логіка побудови соціального проекту.

Аудиторна робота:

1. Складання плану реалізації підготовчого етапу соціального проекту.

Література: 13, 15, 8, – основна; 4, 5, 11 - додаткова

Практичне заняття №10. (2год)

Тема: Етап реалізації соціального проекту

План:

1. Поняття соціального регіонального моніторингу.
2. Мета соціальної експертизи.
3. Об'єкти соціальної експертизи.
4. Експертне опитування.

Аудиторна робота:

1. Заняття проходить у формі групової роботи.
2. Кожна група отримує логіко-структурну схему проекту і працює над її заповненням.

Література: 4, 8, 21– основна; 6, 13 – додаткова

Практичне заняття №11. (2год)

Тема: Заключний етап реалізації соціального проекту

План:

1. Здійснення діяльності кожного учасника проекту згідно з планом роботи над проектним завданням (реалізація проекту).
2. Проведення презентації (захист проекту) оцінка результатів виконання проекту, колективних і особистих досягнень учасників проекту.
3. Підготовка рекомендацій соціального проекту.

Аудиторна робота:

1. Визначення помилок соціального проекту.

Література: 2, 4, 9 – основна; 8, 12 – додаткова

Практичне заняття №12. (2год)

Тема: Моніторинг та оцінка власного проекту

План:

1. Мультидисциплінарна команда, що здійснює оцінку та моніторинг соціального проекту.
2. Співпраця команди за для визначення спільної мети дій та цілей кожного окремого етапу роботи.
3. Комплексний підхід у здійсненні оцінки соціального проекту.

Аудиторна робота:

1. Проаналізувати роботу мультидисциплінарної команди на конкретному прикладі.

Завдання для самостійної роботи:

1. Що необхідно враховувати при доборі та оцінці діагностичного інструментарію для різних типів проектів.

Література: 3, 6, 8 – основна; 10, 11 – додаткова

Практичне заняття №13. (2год)

Тема: Оформлення соціального проекту

План:

1. Текстове оформлення соціального проекту.
2. Заповнення форми соціального проекту.

Аудиторна робота:

1. Робота в парах. Оформлення пілотного проекту за заданою схемою:

Мета. Завдання. Учасники та цільові групи. Форми та засоби реалізації проекту. Основні заходи проекту.

Література: 2, 3, 5 – основна; 1, 9, 13 – додаткова

Практичне заняття №14. (2год)

Тема: Презентація соціальних проектів

Аудиторна робота:

Заняття проходить у формі рольової гри. Вступна інформація в гру: «Уявіть собі, що ви - учасники міжнародного конкурсу соціальних проектів. Група інвесторів готова профінансувати один з проектів. Ваше завдання представити презентацію свого проекту».

Робота в мікрогрупах. Студентам необхідно скласти презентацію вже готового проекту, використовуючи технічні засоби і виступити з нею перед аудиторією.

Критерії оцінки презентації є:

1. логіка побудови виступу;
2. ораторська майстерність;
3. вільне володіння матеріалом;
4. уміння відповідати на питання;
5. аргументованість;
6. грамотна побудова презентації;
7. використання технічних засобів;

Література: 4, 8, 9 – основна; 8, 12, 13 – додаткова

Форма контролю: колоквиум

Додатки

ЗАТВЕРДЖЕНО
рішення _____ сесії міської
ради
_____ 2017 № _____

Положення

про проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для реалізації яких надається фінансова підтримка

1. Загальні положення.

1.1. Цим Положенням регламентуються проведення конкурсу проектів програм, розроблених інститутами громадянського суспільства, стосовно молоді та молодіжної політики міста (далі — конкурс), критерії визначення його переможців для розподілу коштів, які передбачаються у міському бюджеті для підтримки інститутів громадянського суспільства на виконання Програми розвитку молодіжної політики міста Кам'янець-Подільського до 2020 року «Молодь міста»

Організатором конкурсу є департамент гуманітарної політики Кам'янець-Подільської міської ради.

2. Мета та завдання

2.1. Метою проведення конкурсу є підтримка ініціатив молоді, які спрямовані на створення сприятливих умов для розвитку і самореалізації молоді, формування її громадянської позиції та національно-патріотичної свідомості.

2.2. Основними завданнями є :

- організаційна та фінансова підтримка інститутів громадянського суспільства, що спрямовані на соціальний розвиток та становлення молоді;
- розвиток громадянської активності молоді, забезпечення постійної співпраці органів місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства;
- сприяння культурному, духовному і фізичному розвитку молоді, виховання активної життєвої позиції, почуття громадянської свідомості та патріотизму;
- популяризація здорового способу життя, здійснення заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я молоді.

2.3. Проект програм повинен:

- відповідати змістові загальнодержавних, регіональних, обласних програм;
- спрямовуватися на розв'язання соціальних проблем;
- забезпечувати ефективність виконання програми;
- передбачати економічність форм і методів виконання програми, а також очікуваний результат;
- забезпечувати поєднання бюджетних і позабюджетних коштів;

- поєднувати ініціативу виконавців програми з їх відповідальністю за виконання та ефективно і цільове використання бюджетних коштів;
- відповідати постанові Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 року № 1049 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка».
- використовувати Рекомендації СМ/Rec (2015) Комітету міністрів країнам-членам стосовно доступу молодих людей з неблагополучних районів до соціальних прав від 21.01.2015 року № 1217

3. Порядок оголошення про проведення конкурсу та умови подачі конкурсних пропозицій.

3.1. Оголошення про конкурс проектів програм розміщується на офіційному веб-сайті міської ради (<http://kam-pod.gov.ua/>).

3.2. Для участі у конкурсі допускаються інститути громадянського суспільства, які зареєстровані в установленому законом порядку не пізніше ніж за рік до дня закінчення терміну подання заявок на конкурс, яким необхідно подати конкурсну документацію.

Конкурсна документація складається із:

- заяв про участь у конкурсі, форма якої затверджена наказом Міністерства молоді та спорту України від 13 січня 2014 року № 39 «Про затвердження форм документів, необхідних для проведення конкурсу з визначення проектів, розроблених всеукраїнськими молодіжними та дитячими громадськими організаціями, для реалізації яких надається фінансова підтримка», зареєстрованого у Міністерстві юстиції 30 січня 2014 року за № 187/24964 (оригінал і три копії);
- копії свідоцтва про реєстрацію та статуту (положення) громадської організації, скріплені її печаткою;
- копії рішення органу державної податкової служби про включення громадської організації до Реєстру неприбуткових установ та організацій;
- опису та кошторис витрат, необхідних для реалізації проекту, форма яких затверджена наказом Міністерства молоді та спорту України від 13 січня 2014 року № 39 «Про затвердження форм документів, необхідних для проведення конкурсу з визначення проектів, розроблених всеукраїнськими молодіжними та дитячими громадськими організаціями, для реалізації яких надається фінансова підтримка», зареєстрованого у Міністерстві юстиції 30 січня 2014 року за № 187/24964 (оригінал і три копії);

3.3. Проект програми не допускається до подальшої участі у конкурсі у разі, коли:

- подано недостовірну інформацію про діяльність інституту громадянського суспільства та його спроможність реалізувати проект програми;
- надіслано офіційного листа про відкликання проекту програми з конкурсу;
- громадська організація, яка розробила та подала проект програми, перебуває в стадії ліквідації;
- проект програми подано після закінчення встановленого терміну;

– конкурсна документація подана не в повному обсязі або не відповідає вимогам пункту 3.2 цього Положення.

3.4. Проект та кошторис витрат, подані на Конкурс, повинні відповідати вимогам постанови Кабінету Міністрів України від 01 березня 2014 р. № 65 «Про економію державних коштів та недопущення втрат бюджету».

3.5. Конкурсна пропозиція складається державною мовою.

3.6. Відповідальність за достовірність інформації, що міститься у конкурсній пропозиції, покладається на учасника конкурсу.

3.7. Копіювання та розповсюдження тексту проекту програми, що подається на конкурс, здійснюється лише за згодою громадської організації, яка розробила цей проект.

3.8. Для проведення фахової оцінки проектів програм конкурсна комісія може залучати експертів. Експерти працюють на громадських засадах. Список експертів, порядок їх роботи та інструкція з оцінювання проектів програм затверджуються департаментом.

Не може бути експертом особа, яка є членом громадської організації, що подала проект програми на конкурс, або розробником чи виконавцем однієї з програм.

Експерт виставляє оцінку кожному проекту програми, заповнюючи оцінний лист, форма якого визначається інструкцією, затвердженою департаментом.

3.9. У разі коли до участі у конкурсі допущено лише один проект програми або не допущено жодного, конкурсна комісія має право прийняти рішення про продовження терміну прийняття конкурсної документації. Цей термін не повинен перевищувати 30 календарних днів після ухвалення конкурсною комісією такого рішення.

4. Порядок проведення конкурсу.

4.1. Конкурс проводиться у два етапи.

4.2. На першому етапі конкурсна комісія розглядає конкурсні пропозиції щодо їх відповідності вимогам пунктів 3.2, 3.4, 3.5 розділу 3 цього Положення.

4.3. Конкурсна комісія у разі потреби може прийняти рішення про проведення перевірки достовірності інформації, наведеної в конкурсній пропозиції. Перевірка проводиться у порядку, визначеному організатором конкурсу.

4.4. За результатами розгляду конкурсних пропозицій та перевірки достовірності інформації, наведеної в конкурсній пропозиції, конкурсна комісія визначає конкурсні пропозиції, які допускаються для участі у другому етапі конкурсу.

4.5. Якщо до участі в конкурсі допущено лише одну конкурсну пропозицію чи не допущено жодної, конкурсна комісія може прийняти рішення про продовження строку подання конкурсних пропозицій. Зазначений строк не повинен перевищувати 30 календарних днів з дати ухвалення такого рішення.

4.6. На другому етапі конкурсу конкурсна комісія проводить відкритий захист конкурсних пропозицій, на який запрошуюються учасники конкурсу, конкурсні пропозиції яких допущені до участі у другому етапі.

4.7. Захист конкурсної пропозиції здійснює керівник інституту громадського суспільства, що є учасником конкурсу, або його уповноважений представник.

4.8. У разі, коли учасник конкурсу письмово відмовився від відкритого захисту конкурсної пропозиції, конкурсна комісія приймає рішення про припинення його подальшої участі в конкурсі, про що надсилає письмове повідомлення.

4.9. Конкурсна комісія оцінює конкурсні пропозиції за такими критеріями:

- 1) відповідність зазначеним у конкурсній документації цілям та пріоритетним завданням;
- 2) очікувана результативність програми (проекту, заходу);
- 3) ефективність використання бюджетних коштів, передбачених для фінансування програми (проекту, заходу);
- 4) повнота охоплення цільової аудиторії;
- 5) інноваційність;
- 6) спроможність продовжувати виконання програми (реалізацію проекту, заходу) або здійснювати подібні заходи після припинення фінансової підтримки.

4.10. Члени конкурсної комісії індивідуально оцінюють конкурсні пропозиції за шкалою від нуля до 10 балів. Результати оцінки конкурсних пропозицій додаються до протоколу засідання конкурсної комісії.

4.11. Конкурсна комісія на засіданні підсумовує оцінки конкурсних пропозицій і приймає рішення про визначення переможців конкурсу з урахуванням передбаченого організатором конкурсу обсягу бюджетних коштів, що виділяються для виконання програм (реалізації проектів, заходів).

4.12. У разі набрання конкурсними пропозиціями однакової кількості балів, рішення про визначення переможця конкурсу приймається членами комісії шляхом відкритого голосування. Член комісії може висловити свою думку щодо прийнятого ним рішення.

4.13. Пріоритетність фінансування програм (проектів, заходів) визначається згідно з кількістю балів, набраних конкурсними пропозиціями за результатами оцінювання.

4.14. Рішення конкурсної комісії про визначення переможців конкурсу доводиться у триденний строк з дати його прийняття до відома інститутам громадянського суспільства, які брали участь у другому етапі конкурсу, оприлюднюється на офіційному сайті міської ради та в інший прийнятний спосіб.

4.15. Рішення конкурсної комісії може бути оскаржене у тижневий строк організаторові конкурсу, а у разі незгоди з рішенням організатора конкурсу — в установленому порядку.

5. Порядок впровадження результатів конкурсу.

5.1. За результатами конкурсу та на підставі рішення комісії, викладеного у протоколі конкурсної комісії, організатор конкурсу приймає відповідне рішення про укладання договору про виконання програми (реалізації проекту, заходу) інститутом громадянського суспільства (далі – договір) та надання фінансової підтримки на виконання програм (реалізацію проектів, заходів), що

визначені переможцями у конкурсі, у якому має зазначатися назва програми (проекту, заходу), інститут громадянського суспільства та сума, що виділяється.

5.2. Договір укладається протягом 30 днів з дня прийняття відповідного рішення.

5.3. Перерахування коштів інституту громадянського суспільства на виконання програми (реалізації проекту, заходу) відбувається на підставі укладеного договору.

5.4. Інститут громадянського суспільства визнаний переможцем конкурсу, бере участь у співфінансуванні програми (проекту, заходу) в розмірі, встановленому організатором конкурсу (але не менш, як 25% необхідного обсягу фінансування проекту).

5.5. У разі, коли переможець конкурсу письмово відмовляється від виконання програми (реалізації проекту, заходу), або у разі, коли за результатами моніторингу та підсумкового звіту проект вважається нереалізованим, конкурсна комісія приймає рішення щодо визнання переможцем конкурсу інституту громадянської освіти конкурсна пропозиція якого набрала більшу кількість балів серед учасників конкурсу, які не були визнані переможцями.

6. Забезпечення прозорості та звітності при використанні коштів, що виділяються на виконання програм (реалізацію проектів, заходів).

6.1. Організатор конкурсу розміщує на офіційному сайті міста розроблені інститутом громадянського суспільства плани заходів та іншу інформацію, пов'язану з виконанням програм (реалізацією проектів, заходів).

6.2. Організатор конкурсу проводить моніторинг виконання програми (реалізації проекту, заходу) за такими показниками:

1) обсяг бюджетних коштів, витрачених на виконання програми (реалізацію проекту, заходу);

2) досягнення в результаті виконання програми (реалізації проекту, заходу) цілей і завдань, визначених для кожного етапу виконання (реалізації);

3) відповідність результативних показників виконання програми (реалізації проекту, заходу) запланованим результативним показникам;

4) повнота охоплення цільової аудиторії в рамках виконання програми (реалізації проекту, заходу);

5) рівень заінтересованості та задоволеності потреб цільової аудиторії в результаті діяльності, що провадиться в рамках виконання програми (реалізації проекту, заходу).

6.3. Результати моніторингу оприлюднюються на сайті міської ради.

6.4. Інститут громадянського суспільства подає у місячний строк після виконання програми (реалізації проекту, заходу) організаторові конкурсу підсумковий (описовий та фінансовий) звіт про виконання договору та обсяг використаних бюджетних коштів.

6.5. Підсумковий звіт повинен містити опис та перелік завдань, виконаних у рамках програми (реалізованих у рамках проекту, заходу); результативні показники виконання програми (реалізації проекту, заходу); причини невиконання умов договору в повному обсязі або частково (у разі потреби); оцінку

рівня заінтересованості та задоволеності потреб цільової аудиторії, на яку спрямовувалася програма (проект, захід).

6.6. Організатор конкурсу оприлюднює підсумковий висновок за результатами моніторингу разом із підсумковим звітом інституту громадянського суспільства на офіційному сайті міської ради.

Заява

Я, _____,
(ПІБ керівника організації або уповноваженої особи), (посада уповноваженої
особи) громадської організації _____,
(повна назва організації відповідно до Свідоцтва про державну реєстрацію)
подаю для участі у конкурсі, що проводиться

(назва організатора конкурсу)

відповідно до _____
(назва та реквізити рішення організатора конкурсу про оголошення конкурсу)
проект (програму, захід) _____
(потрібне підкреслити)

(назва)

До заяви додаються _____

(перелік додатків)

Підтверджую, що документи, які входять до складу конкурсної пропозиції,
містять достовірну інформацію про _____ організацію.
Підтверджую, що _____

(назва організації)

готова та здатна виконати проект (програму, захід) _____

(назва проекту)

у вказаний строк та в заявленому обсязі.

Цим гарантую, що у разі отримання фінансової підтримки за рахунок
бюджетних коштів для реалізації проекту (програми, заходу) кошти буде
повністю використано виключно для цілей, визначених проектом (програмою,
заходом)

(назва проекту)

відповідно до затвердженого _____
(назва організатора конкурсу)

кошторису витрат.

Із умовами конкурсу ознайомлені та згодні.

дата

підпис

М.П

ФОРМА ЗАЯВКИ
на участь у конкурсі проектів
програм, розроблених інститутами громадянського суспільства
 Заповнює відповідальний секретар конкурсної комісії з розгляду проектів
 програм, розроблених громадськими організаціями, стосовно молоді

Дата реєстрації заявки	
Реєстраційний номер	
Підпис відповідального секретаря комісії	

Форма заявки на участь в конкурсі проектів
 програм, розроблених громадськими організаціями

Повна назва заходу	Термін проведення	Місце проведення	Нормативна підстава для проведення заходу	Обсяг запланованого фінансування з боку департаменту гуманітарної політики

Підписи засвідчують зобов'язання:

- ✓ подавати у конкурсній документації правдиву інформацію;
- ✓ у місячний термін після завершення, вичерпно інформувати департамент гуманітарної політики Кам'янець-Подільської міської ради (фінансовий і творчий звіти) про реалізацію проекту програми;
- ✓ під час будь-якого використання, застосування чи поширення інтелектуальних або інших цінностей, створених завдяки реалізації проекту програми, посилатися на фінансову підтримку департаменту гуманітарної політики Кам'янець-Подільської міської ради.

Підпис керівника організації _____ Дата _____

М. П.

ФОРМА ПРОЕКТУ
програми та кошторису витрат для його реалізації

Програма

(назва проекту програми)

Назва організації

1. Анотація

(на окремому аркуші, не більше однієї сторінки друкованого тексту, шрифт - Times New Roman-14 , міжстрочний - одинарний)

В анотації до проекту програми потрібно чітко і лаконічно розкрити його зміст за такою схемою:

- назва проекту програми;
- назва організації, що подає проект програми;
- у чому полягає актуальність проекту програми, на розв'язання якої конкретної проблеми його спрямовано;
- що конкретно і яким чином передбачено здійснити впродовж терміну реалізації проекту програми

2. Загальна інформація

(не більше однієї сторінки)

Наведіть інформацію за такою схемою:

- історія організації, дата створення та легалізації;
- основна мета діяльності організації;
- структура та кількісний склад організації;
- структура керівних органів організації;
- джерела фінансування;
- досвід роботи з виконання програм за рахунок бюджетних коштів.

3. Опис проекту програми

3.1. Назва загальнодержавної, регіональної, обласної програми, на реалізацію якої спрямовано проект програми

3.2. Проблема, на вирішення якої спрямовано проект програми

(не більше 1 сторінки машинописного тексту)

3.3. Цільова група, на яку спрямовано проект програми

(зазначте конкретні якісні та кількісні показники активних та залучених учасників програми)

3.4. Що зробила ваша організація щодо теми проекту програми?

3.5. Чому саме ваша організація береться за розв'язання зазначеної проблеми?

3.6. Мета проекту програми

3.7. Завдання проекту програми

3.8. Очікувані результати реалізації проекту програми

(зазначте конкретні кількісні та якісні показники)

3.9. План реалізації проекту програми

Етапи реалізації	Опис заходів для здійснення етапу	Термін реалізації етапу	Результати здійснення етапу

3.10. Яку діяльність за проектом програми передбачено після закінчення бюджетного фінансування?

3.11. Як ваша організація інформуватиме громадськість про хід та результати виконання проекту програми?

3.12. Які ще організації братимуть участь у реалізації проекту програми?

(адреси, телефони контактних осіб із зазначенням їхніх посад)

3.13. Хто із працівників (членів) вашої організації безпосередньо братиме участь у реалізації проекту програми (прізвища, посади)? Яку кваліфікацію вони мають? Що конкретно кожен з них робитиме в межах плану реалізації проекту програми?

3.14. Яку частину коштів і з яких джерел очікуєте отримати?

4. Кошторис витрат на реалізацію проекту програми (починати з нового аркуша, зазначити лише ті витрати, які потрібні для реалізації програми)

Назва та статті витрат на реалізацію проекту програми	Розрахунок витрат	Сума коштів, очікувана від департаменту	Сума коштів із інших джерел	Власний внесок організації	Загальна сума коштів на реалізацію проекту програми
Оплата послуг залучених спеціалістів					
Нарахування					
Витрати на проїзд, проживання, харчування учасників заходу					
Відрядження					
Оренда місць проведення заходу					
Транспортні послуги					
Оренда обладнання, оргтехніки					
Проект костюмів, одягу					
Витрати на обслуговування та експлуатацію обладнання					
Художнє оформлення місць проведення заходу					
Послуги зв'язку					
Поліграфічні послуги					
Інформаційні послуги					
Канцелярські витрати					
Призи, сувеніри					
Представницькі витрати					
Інші витрати					
Всього витрат					

5. Додатки.

Додайте таку інформацію:

- рішення керівного органу організації про затвердження проекту програми;
- дві рекомендації від органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, громадських організацій, наукових установ або відповідних фахівців;

6. Організація може подати інші матеріали, які засвідчують її спроможність реалізувати проект програми.

7. Загальний обсяг проекту програми без урахування пунктів 5 та 6 не має перевищувати восьми сторінок.

Опис діяльності за проектом

«Програма підтримки освітніх реформ в Україні»

Назва проекту: «Програма підтримки освітніх реформ в Україні»

Термін виконання: 26 вересня 2014 року – 31 грудня 2015 року

Загальні відомості:

«Програма підтримки освітніх реформ в Україні» – проект підтримки спільноти вищої освіти в Україні, зокрема, Міністерства освіти і науки України в ефективному впровадженні Закону України “Про вищу освіту”. Програмою передбачено організацію трьох начальних поїздок лідерів освітніх реформ до Сполучених Штатів Америки з метою розвитку професійних компетенцій та навичок ефективного управління за трьома сферами (компонентами):

- Забезпечення якості вищої освіти, зокрема, акредитації закладів вищої освіти;
- Ефективне, прозоре та відкрите здійснення і управління навчальним процесом;
- Інституційний розвиток та університетсько-виробниче партнерство.

По поверненню кожної делегації до України група разом із українськими фахівцями розробляють план дій щодо впровадження реформ у визначеній сфері та презентують його на круглому столі/ обговоренні при Міністерстві освіти і науки України, а також беруть активну участь у впровадженні цих ініціатив в Україні. До цієї діяльності також буде залучено визнаних експертів у сфері вищої освіти.

Ключові рішення щодо змісту програми, послідовності заходів та учасників програми обміну прийматимуться разом з Міністерством освіти та науки України та Посольством США.

Програма фінансується Державним департаментом США. В Україні Програма адмініструється організацією «Американські Ради з міжнародної освіти: ACTR/ACCELS».

Мета проекту:

Підтримати освітні реформи в Україні шляхом ознайомлення посадовців, освітян та відповідних представників громадськості із досвідом США у конкретних галузях вищої освіти. Програма надасть учасникам вичерпну інформацію з окремих тем відповідно до запланованих результатів, цілей, а також першочергових потреб вищої освіти в Україні. Теоретична та практична частини навчальних поїздок до США, розроблені за співпраці із відповідними інституціями (університетами, федеральними відділами освіти та відділами освіти окремих штатів, неприбутковими організаціями та асоціаціями), дозволять учасникам отримати глибоке розуміння Американських практик, досвіду та традицій.

Завдання відповідно до контракту на виконання програми:

Відповідно до мети програми та контракту «Американські Ради з міжнародної освіти: ACTR/ACCELS» забезпечують виконання таких завдань:

- набір, відбір, візова підтримка, квитки в обидві сторони по країні та у США, оплата за розміщення у США, виплати добових учасникам, логістичні питання;
 - програма орієнтації перед від'їздом;
 - організація зустрічей, тренінгів, семінарів протягом навчальної поїздки у США;
 - організація роботи над планом дій щодо провадження реформ у сфері вищої освіти на основі отриманого досвіду у США;
 - проведення круглого столу – презентації розробленого плану дій щодо провадження реформ у сфері вищої освіти;
 - управління та ведення бази даних учасників;
- Кількість учасників кожної навчальної поїздки складатиме 6 осіб (у тому числі координатор групи від Американських рад).

Очікувані результати від реалізації проекту:

«Програма підтримки освітніх реформ в Україні» надасть можливість ознайомити посадовців, освітян та відповідних представників громадськості із досвідом США у конкретних галузях вищої освіти та сприятиме втіленню кращих практик в Україні. Результатом діяльності Програми буде розроблений план дій щодо реформування системи вищої освіти в Україні.

Кількісні та/або якісні критерії досягнення результативності проекту (програми):

За умовами контракту «Американські Ради з міжнародної освіти: ACTR/ACCELS» мають забезпечити участь у програмі 6 членів кожної делегації навчальної поїздки з України. Учасники програми мають розробити план дій щодо впровадження реформ у визначеній сфері та презентувати його на круглому столі/ обговоренні при Міністерстві освіти і науки України, а також брати активну участь у впровадженні цих ініціатив.

Перелік майна, робіт і послуг, прав інтелектуальної власності, інших ресурсів що придбаються, надаються в рамках проекту (програми):

«Програма підтримки освітніх реформ в Україні» отримує фінансування від Державного департаменту США та покриває витрати українських делегатів, пов'язані з їхньою участю, зокрема: внутрішній та міжнародний проїзд в обидва боки (від дому до місця проживання в США і зворотній шлях), розміщення в готелі, участь у різноманітних заходах Програми навчальної поїздки, медичне страхування (яке не враховує лікування хвороб, що існували до приїзду у США та стоматологічні витрати).

Очікуваний вплив проекту (програми) на розвиток відповідної галузі або регіону

Завдяки «Програмі підтримки освітніх реформ в Україні» учасники мають отримати необхідні знання та навички для впровадження реформ у сфері вищої освіти в Україні. Програма допоможе створити зосереджену та природно інтегровану команду експертів, що прискорять процес

реформування вищої освіти, готових відстоювати та очолювати зміни, передбачені новим Законом України “Про вищу освіту”.

Зобов’язання донора (виконавця) щодо допомоги

«Американські Ради з міжнародної освіти: ACTR/ACCELS» здійснюватимуть програму у відповідності до її мети, змісту та завдань на підставі контракту.

«Американські Ради з міжнародної освіти: ACTR/ACCELS» надаватимуть інформацію Міністерству освіти і науки України щодо реалізації програми в Україні, зокрема щодо учасників, а також їхньої діяльності у рамках Програми.

Зобов’язання реципієнта (бенефіціара)

Міністерство освіти і науки України зобов’язується сприяти адмініструванню «Програми підтримки освітніх реформ в Україні» та співпрацювати з виконавцем у процесі реалізації програми в Україні.

Міністерство освіти і науки України виконуватиме обов’язки бенефіціара програми відповідно до чинного законодавства України.

Соціальний проект «Додай світлих кольорів у життя дітей вулиці»
(Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
кафедра соціальної педагогіки та корекційної освіти)

Автор: студентка II-го курсу, соціально-гуманітарного факультету
Ганькало Х. М. (2013 р.)

Актуальність проекту. Державна система соціального захисту, яка формується в нових умовах, поки що є не настільки гнучкою, щоб своєчасно і адекватно реагувати на існуючі негативні соціальні прояви. Незахищеною категорією у будь-якій країні є діти, члени сім'ї, котрі потребують допомоги від суспільства у розв'язанні своїх проблем. Більшість таких сімей, як правило, перебувають у складному матеріальному, психологічному, емоційному становищі. Не бажаючи примиритися з реальністю, діти йдуть з рідних домівок. За останніх 10 – 15 років кількість дітей, котрі більшу частину часу, в тому числі й нічного, перебувають на вулиці, набула значного масштабу. З'явилася нова категорія дітей, яких звично називають «діти вулиці». У державних закладах про них говорять як про безпритульних соціальних сиріт, позбавлених батьківської опіки. В Україні спостерігається катастрофічне збільшення кількості дітей, позбавлених батьківського піклування. Із 80 тисяч дітей-сиріт позбавлених батьківської опіки, лише близько 7% – біологічні, тобто реально не мають батьків. Решта – діти, котрі стали сиротами при живих батьках. Частина таких дітей іде жити на «вулицю», і вулиця стає них домівкою.

Особливу групу серед «дітей вулиці» становлять такі діти, які мають нездоланне прагнення до безцільного блукання, бродяжництва. Таке соціальне явище отримало назву дромоманія.

Результати соціологічних досліджень феномену соціального сирітства, досвід роботи різних закладів для неповнолітніх дають підстави віднести до «дітей вулиці» в Україні такі категорії неповнолітніх:

- безпритульні діти – діти, які не мають постійного місця проживання в зв'язку з втратою батьків, асоціальними формами поведінки дорослих в сім'ї;
- діти, яких вигнали з дому батьки; бездоглядні діти – діти, які мають певне місце проживання, але вимушені перебувати на вулиці в результаті матеріальної неспроможності опікунів (родичів, бабусь, дідусів), психічних розладів батьків, байдужого ставлення останніх до виховання дітей;
- діти-втікачі з виховних установ – діти, що зазнали психологічного, фізичного та сексуального насильства в закладах інтернатного типу та притулках;
- діти-втікачі з зовні благополучних сімей – діти з високим рівнем конфліктності, акцентуаціями та патологіями характеру, відхиленнями у психічному та особистісному розвитку;

- діти, що за своїми психологічними ознаками схильні до постійного перебування на вулиці – діти, позбавлені систематичного батьківського піклування, аутсайтери шкільних колективів, діти з яскраво вираженими ознаками важковиховуваності, схильні до безцільного проведення часу.

Потреба соціальної роботи з даною категорією дітей є досить актуальною на сьогодні. Проблема не тільки залишається, але стає гострішою. Такі діти потребують неабиякої підтримки, допомоги від інших. Саме на це спрямована увага соціального проекту «Додай світлих кольорів життя дітей вулиці»

Середовищем реалізації та основним суб'єктом соціально-педагогічного супроводу «дітей вулиці» у проекті обрано Центр допомоги дітям Благодійної організації «Місто щасливих дітей». Це зумовлено тим, що такі центри є поліфункціональними і одним із найголовніших напрямів роботи їхньої діяльності є комплексна реабілітація «дітей вулиці» та надання їм необхідних умов для життя.

Мета проекту: впровадження ефективних психолого-педагогічних програм підтримки «дітей вулиці» та забезпечення їхньої інтеграції у суспільстві; науково обґрунтувати зміст, форми та методи ефективної роботи соціального педагога з дітьми вулиці.

Завдання проекту:

- виявлення та облік бездомних та безпритульних неповнолітніх осіб;
- дослідження причини, умови, які спричинили збільшення кількості дітей вулиці;
- інформування дітей вулиці про можливість отримання послуг;
- сприяння формуванню позитивної громадської думки;
- розроблення плану заходів, спрямованого на профілактику дромоманії;
- сприяння соціалізації дітей вулиці у суспільство;
- повернення дітей вулиці у родину.

Об'єкт: діти вулиці.

Предмет: соціальний супровід дітей вулиці в умовах Центру допомоги дітям «Місто щасливих дітей».

Тривалість: 3 – 4 місяці.

Місце реалізації: Центр допомоги дітям Благодійної організації «Місто щасливих дітей».

Критерії оцінювання ефективності проведеної роботи:

- вилучення дитини з несприятливих умов життя;
- залучення дітей вулиці до певного виду діяльності;
- залучення якомога більше фахівців до розв'язання проблем;
- змістовне дозвілля дитини вулиці;
- забезпечення інтеграції дітей вулиці у суспільстві.

Сильні сторони проекту:

- соціальний проект надає змогу запобігти збільшенню кількості дітей вулиці;
- сприяє соціалізації таких дітей у суспільстві шляхом налагодження стосунків з однолітками та привернення уваги громадськості;
- проект передбачає налагодження взаємодії між позашкільними установами, навчальними закладами з кризовими, неблагополучними сім'ями задля сприяння гармонійного розвитку дітей вулиці.

Слабкою стороною проекту є складність налагодження взаємозв'язків з іншими суб'єктами соціально-педагогічної роботи та залучення різних соціальних інституцій до співпраці. Також однією із складністю проекту є фінансовий бік. Основна частина соціально-педагогічної роботи виконується самими працівниками Центру допомоги дітям Благодійної організації «Місто щасливих дітей».

Структура проекту:

- 1.Діагностичний етап.
- 2.Організаційний етап.
- 3.Етап реалізації програми дій.
- 4.Етап оцінювання ефективності проведеної роботи.

Діагностичний етап передбачає наступне:

- виявити причини, які спричинили появу дитини на вулиці;
- ознайомлення з потребами таких дітей;
- консультування з фахівцями соціально-педагогічної діяльності;
- вивчення соціальної ситуації дітей вулиці;
- визначення рівня фінансових можливостей для реалізації проекту;
- виявлення можливих шляхів залучення фінансової підтримки;
- підбір індивідуального підходу до дітей;
- соціально-психологічна діагностика дітей вулиці;
- проведення бесід та консультацій;
- робота з батьками дитини, котра опинилася «на вулиці»;
- отримання згоди від батьків чи державних органів на можливість працювати з такими дітьми.

Термін реалізації діагностичного етапу: 1 місяць.

Організаційний етап передбачає збір необхідної інформації для роботи з дітьми, які стали жертвами соціального явища – «діти вулиці», здійснення профілактичної роботи з такими дітьми.

- визначення основних напрямів соціально-педагогічної роботи з цією категорією дітей;
- ознайомлення з основними принципами роботи з дітьми вулиці;
- ознайомлення з правовими документами, що регламентують роботу соціальних педагогів/соціальних працівників;
- визначення основних потреб та інтересів таких дітей;
- підбір форм та методів, прийомів роботи з дітьми;

- налагодження взаємостосунків дітей з соціальними педагогами/соціальними працівниками;
- визначення основних напрямів волонтерської діяльності;
- підвищення мотивації дітей до співпраці;
- розподіл завдань між працівниками;
- визначення ефективних шляхів взаємодії з різними державними установами;
- урахування перспектив залучення до роботи ЗМІ;
- обізнаність фахівців, які ведуть соціальний супровід;
- підготовка приміщення до проведення тренінгів, занять, бесід, консультацій.

Термін реалізації даного етапу становить: 1 місяць.

Етап реалізації програми дій передбачає реалізацію запланованих на попередньому етапі заходів. Серед форм роботи, передбачених у проекті, слід виокремити такі:

1. Створення ініціативної групи серед студентів, які навчаються за спеціальністю «Соціальна педагогіка». Підготовка волонтерів до роботи з дітьми вулиці та їхніми батьками.
2. Проведення анкетування дітей з метою виявлення причин їхньої появи на вулиці.
3. Проведення тренінгу для дітей, метою якого є формування почуття приналежності до суспільства та усвідомлення соціальної повноцінності – «Я такий як інший».
4. Створення пам'ятки для батьків (мета – забезпечити здійснення ефективного виховання дітей у родині).
5. Проведення бесід з батьками (Як виховати дисципліновану дитину?).

Анкета (для волонтерів)

Мета: визначення причин втечі дітей з дому, пошук ефективних шляхів подолання дромоманії.

При анкетування соціальний педагог може задати ряд таких запитань:

1. Ваше ім'я.
2. Чи чули ви про явища «діти вулиці», «дромоманія»?
3. Хто вони?
4. Чому діти втікають із дому?
5. Які причини втечі з дому?
6. Як ви ставитесь до такого явища?
7. Чи бачили ви подібні ситуації?
8. Чи бачили ви дітей-втікачів?
9. Як поводитися з дитиною, коли вона втекла з дому?
10. Які міри застереження вам відомі?
11. Чи актуальна проблема в даний час?
12. Хто винен в цьому (у втечі дитини з дому)?
13. Чи піклується держава про дітей вулиці?

14. Чи здатна дитина-втікач до виправлення?

15. Ваші рекомендації щодо профілактики дромоманії.

Вправа «Інтерв'ю»

Мета: познайомити присутніх, сформувати почуття довіри і згуртованості.

Виконання вправи

Запропонуйте групі розбитися на пари і протягом п'яти хвилин дізнатися одне про одного якомога більше. Потім по черзі потрібно представити свою пару (ім'я, уподобання, звички одне одного).

Подякуйте групі й підведіть маленький підсумок:

Дякую всім за цікаву роботу. Отож, ми дізналися більше одне про одного. Маю надію, що це допоможе нам краще зрозуміти та поважати одне одного, цінуючи власну і чужу неповторність.

Вправа «Дорога»

Мета: допомогти присутнім сформулювати свої сподівання від заняття; тобто усвідомити потреби та очікування групи.

Необхідні матеріали: стікери у вигляді великих дорожніх камінців.

Виконання вправи

На великому аркуші заздалегідь малюється дорога. Всі присутні отримують два маленькі липкі папірці (стікери) у вигляді великих дорожніх камінців. Запропонуйте групі на них записати відповідь на запитання: Що ви хочете дізнатися з теми сьогоднішнього заняття?

Презентуючи свої сподівання, присутні «викладають дорогу», щоб краще було йти до мети заняття.

Подякуйте групі і підведіть підсумок:

Ви можете отримати відповідь і більше дізнатися лише тоді, коли будете запитувати про те, що вас хвилює і про що ви хочете дізнатися.

Тренінг «Ми з тобою схожі...»

Мета: допомогти всім присутнім виявити спільні риси, що єднають їх з іншими людьми.

Виконання вправи

Група сидить у колі. Станьте посеред кола і запросіть у коло когось із присутніх, базуючись на якійсь схожості з собою наприклад: «Наталю, вийди, будь ласка, до мене, бо ми з тобою схожі тим, що живемо обоє в Україні/ однакового зросту/ маємо веселу вдачу...». Ця особа виходить до вас у коло – і далі ще когось запрошує, називаючи своє бачення схожості. Гра продовжується доти, поки вся група не буде в колі.

Обговорення:

- Для чого ми виконували цю вправу?
- Що вона вам дала?

Підсумок:

У всіх нас більше схожого, ніж відмінного. Пам'ятаймо: ми всі люди, всі мріємо бути щасливими, всі вчимося в школі, проживаємо в Україні, на цій

планеті, в цій частині Всесвіту... У нас більше спільного, ніж відмінного, і всі ми залежимо одне від одного.

Заняття на тему: «Що нас об'єднує і в чому ми індивідуальні»

Мета: зближення присутніх, збільшення толерантності та позитивізму в групі, введення в мету заняття.

Виконання вправи

Присутніх в колі об'єднайте в трійки. Кожна трійка отримує завдання: «Визначитися, що у вас спільного, а в чому кожна особа в трійці є неповторною і відрізняється від інших в своїй команді».

Презентація

Одна особа від команди презентує їхню «спільність», а потім кожна особа в трійці коротко розповідає про свою індивідуальність/відмінність від інших. Перша трійка зголошується добровільно, а наступних вже запрошуєте ви, йдучи по колу.

Подякуйте групі. Обговорення в цій вправі не проводиться. До її підсумків ви звернетесь в наступних вправах.

Вправа «Малюємо ромашку»

Мета вправи: формування навичок самопізнання.

Виконання вправи

Запропонуйте кожному і кожній у колі намалювати на листочку паперу велику ромашку, в серединці якої вони мають вписати своє ім'я. На пелюстках слід написати слова (по одному на кожній пелюстці), що показують найсуттєвіші їхні суспільні ролі, позиції чи назви соціальної, культурної або конфесійної групи, до якої кожна особа себе відносить (наприклад: учениця, українець, киянка, львів'янин, християнка, мусульманин, дівчина, хлопець тощо).

Допоможіть присутнім провести презентацію своїх визначень.

Обговорення:

- Які визначення зустрічалися найчастіше за все?
- Які визначення – ролі і позиції – виявилися поодинокими?
- Чи говорять наші квіти про те, що нас об'єднує?

Підсумок у цій вправі проводити не потрібно, оскільки наступна вправа є її ігровим продовженням.

Пам'ятка для батьків

- Ніколи не займайтесь «виховною роботою» в поганому настрої.
- Чітко визначте, що ви хочете від дитини (і поясніть це їй), а також дізнайтесь, що вона думає з цього приводу.
- Надайте дитині можливість бути самостійною, не контролюйте кожен її крок.
- Не підказуйте готового рішення, а показуйте можливі шляхи до нього.
- Розглядайте з дитиною її правильні і неправильні, доцільні і недоцільні кроки до мети.
- Не пропустіть моменту, коли досягнуто перших успіхів.

- Вкажіть дитині на допущену помилку, щоб вона осмислила її.
- Оцінюйте вчинок, а не особистість. Пам'ятайте: сутність людини і її окремі вчинки – не одне й те саме.
- Дайте дитині відчути (посміхніться, доторкніться), що співчуваєте їй, вірите в неї, незважаючи на помилку.
- Виховання – це наступність дій.
- Вихователь повинен бути вимогливим, але добрим.

Принципи роботи з неблагополучними сім'ями

Соціальний педагог повинен враховувати всі особливості соціально-педагогічної діяльності. Однією із причин збільшення кількості дітей вулиці є неблагополучні сім'ї, тому слід пам'ятати про наступне:

1. Не звинувачувати сім'ю.
2. Здійснювати індивідуальний підхід.
3. Підтримувати постійний контакт із сім'єю впродовж тривалого часу.
4. Правильно будувати взаємини між сім'єю та педагогом.
5. Поважати членів сім'ї.
6. Орієнтуватися на позитивний потенціал сім'ї, на її здатність до самовдосконалення.
7. Гнучко залучати широкий спектр методів і прийомів у роботі соціального педагога/соціального працівника

Бесіда «Як виховати дисципліновану дитину?»

Ця бесіда здійснюється соціальним педагогом/соціальним працівником з метою надання потрібної інформації для ефективного виховання дітей. Як зробити, щоб ваша дитина не втікала з дому? На це питання знаходимо відповідь тут:

Перше правило: у житті кожної дитини обов'язково мають існувати певні обмеження, вимоги, заборони, тобто правила. Це корисно пам'ятати тим батькам, які прагнуть уникати сімейних конфліктів, намагаються якнайменше засмучувати дитину. Як результат, вони потурають капризуванням, вимогам дитини.

Друге правило зводиться до того, що обмежень, вимог, заборон, тобто правил, не повинно бути забагато і вони мають бути гнучкими. Дотримання цього правила застерігає батьків від інших крайнощів – виховання в дусі «закручування гайок» або авторитарного стилю.

Третє правило: батьківські вимоги не повинні входити в явне протиріччя з важливішими потребами дитини. Так, дуже часто батьківське «не можна» стосується дитячої неадекватності: не можна багато бігати, стрибати, лізти на дерева і паркан, кидатись камінням, малювати будь-де, голосно кричати і сміятися тощо. Забороняти це і ще багато чого дитині – усе одно що намагатися загатити повноводну річку, тому що все назване вище є ознакою дуже важливих для розвитку дитячої особистості потреб - у русі, пізнанні, вправлянні.

Четверте правило: обмеження, вимоги, заборони повинні узгоджуватися поміж усіма дорослими членами сім'ї та постійно підтримуватись. У ситуації

розбіжностей, неузгодженостей дитина не може призвичаїться до вимог; засвоїти певні правила, звикнути до дисципліни.

П'яте правило: тон, яким повідомляється вимога або заборона, має бути скоріше дружнім, аніж нотаційним, директивним. Будь-яка заборона бажаного є важким іспитом для дитини, а якщо ця заборона висловлена сердитим або владним тоном, іспит стає вдвічі важчим. Не варто на запитання сина або доньки: «Чому не можна?» відповідати: «Тому, що я так сказав!», «Не можна і все!». Краще коротко пояснити: «Це небезпечно», «Вже пізно», «Ти можеш зашкодити навколишнім і собі». Пояснення має бути коротким, чітким, зрозумілим і повторюватися лише раз.

Тривалість бесіди – 45 хв.

Повчальна притча

Повчання проводиться з метою формування у дітей надії на краще майбутнє. Завжди потрібно пам'ятати, що все знаходиться у наших руках і ми самі є ковачами свого щастя.

Жив один мудрець. Його мудрості не було меж. От, одного разу цю мудрість хотіли перевірити люди. Каже один чоловік до іншого: давай візьмемо метелика у руку – затиснемо його і спитаємо у мудреця в якій руці він знаходиться, якщо відгадає, то ми спитаємо чи живий він чи мертвий. Як скаже живий, то ми стиснемо руку і він помре, а як ні, то відпустимо на волю і метелик полетить... Домовившись пішли до мудреця.

Ти говориш, що такий розумний і ми б хотіли перевірити це. Скажи – в якій руці метелик? Мудрець впевнено показав на ту руку, де справді був метелик. А живий він чи мертвий? Не задумуючись мудрець відповів-усе у ваших руках: якщо ви затиснете у руці, то він помре, а як відкриєте руку, то він полетить і буде жити. Від того часу у мудрості його ніхто не сумнівався.

Профілактика дромоманії (Профілактичне заняття)

Соціально-педагогічна робота з підлітками, які схильні до бродяжництва має дві основні складові:

- виявлення підлітків даної категорії і організації роботи з ними;
- безпосередня індивідуальна чи групова робота з підлітками.

При роботі з підлітками необхідно виконувати наступне:

- бесіда (6 годин) щодо профілактики асоціальної поведінки підлітків;
- робота з батьками і аналіз результатів стосовно бесіди;
- обговорення результатів з соціально-педагогічним колективом;
- залучення підлітків до трудової діяльності;
- поручення таким дітям важливих доручень;
- спостереження за життям підлітків.

Оцінювання ефективності проведеної роботи

На цьому етапі відбувається підбиття підсумків та оцінювання результатів реалізації соціального проекту.

Критерії оцінювання ефективності проведеної роботи

- надання підтримки;
- підвищення мотивації до саморозвитку;
- підвищення емоційної стійкості;
- формування власної гідності та свідомості;
- підготовка до самостійного життя;
- залучення більшості фахівців до розв'язання проблем;
- повернення дітей у родину;
- привернення уваги громадськості до розв'язання проблем.

Соціальний проект «Школа успіху «Долонька»

(Житомирського державного університету імені Івана Франка)

Постановка проблеми, її актуальність:

Стабільність держави, її економічний розвиток значною мірою залежить від фізичного та духовного розвитку дитини, ставлення держави до проблем дітей, їх інтересів та потреб. Одним із критеріїв стану захисту прав дитини в державі є кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Проте, варто зазначити, що на сучасному етапі розвитку суспільства в Україні спостерігається тенденція все більшого поширення девіацій у середовищі дітей-сиріт та осіб з їх числа, що, у свою чергу, потребує розробки та впровадження інноваційних технологій, які забезпечуватимуть реалізацію ефективних превентивних заходів щодо профілактики девіантної поведінки серед дітей, молоді та дітей-сиріт, зокрема. Зазначимо, що система профілактичної роботи здійснюється згідно Конституції, законів України, постанов та інших актів Верховної Ради України, серед них: Закон України «Про охорону дитинства»; Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»; Указ президента України «Про затвердження Комплексних заходів щодо профілактики бездоглядності та правопорушень серед дітей, їх соціальної реабілітації в суспільстві»; Міжнародних актів та рекомендацій щодо становища дітей та молоді (Конвенція ООН про права дитини, Конвенція про контакт з дітьми) та ін.

Під девіантною поведінкою (лат. *deviatio* – відхилення) розуміють систему вчинків чи окремі вчинки, які суперечать прийнятним у суспільстві нормам і виявляються у вигляді незбалансованих психічних процесів, неадаптованості, порушенні процесів самоактуалізації та ухиленні від морального й етичного контролю особистості над власною поведінкою [5].

Якщо ж говорити про причини виникнення та поширення девіантної поведінки серед дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, то слід зазначити, що першопричини протиправної поведінки необхідно шукати в соціальних умовах існування таких дітей та в особистих рисах, що знижують їх адаптаційні можливості, перш за все в мотиваційній сфері, ціннісних орієнтаціях, особливостях емоційно-вольової та інтелектуальної сфер.

Відповідно до результатів наукових досліджень та доробок вітчизняних і зарубіжних науковців, виділяють психологічні та соціальні групи причин виникнення та поширення девіацій серед дітей та молоді.

До психологічних причин девіантної поведінки дітей-сиріт відносяться:

Внутрішні фактори: психологічні бар'єри, духовні проблеми, порушення ціннісно-мотиваційної сфери, емоційні проблеми, низький рівень адаптивних можливостей, негативний життєвий досвід, особливості локусу контролю та рівня самоповаги, тощо.

Зовнішні фактори, які розглядаються як зовнішні умови, що впливають на особистість, але відображаються в психіці та поведінці дітей-сиріт, тому відносяться до психологічних. Вони включають: порушення взаємовідношень з оточенням; недостатня соціальна захищеність та невиконання виховних функцій системи заступницької опіки, що призводить до порушення адаптації таких дітей; недостатність уваги з боку суспільства (соціальна занедбаність); ігнорування або неадекватні методи впливу та відсутність допомоги з боку вихователів (педагогічна занедбаність), що призводять до прогресування девіантної поведінки дітей-сиріт; негативний вплив неформальної групи однолітків тощо [1].

Серед соціальних чинників правопорушень можна виділити:

- ✓ загострення соціальних проблем в українському суспільстві (зниження рівня життя, забезпечення житлом, зростання проблеми зайнятості та працевлаштування, тощо);
- ✓ неефективну роботу соціально-культурних закладів, обмежені можливості для змістовного проведення дозвілля дітьми-сиротами;
- ✓ недосконале законодавство щодо соціального захисту дітей в кризових станах;
- ✓ недоліки в роботі правоохоронних органів;
- ✓ низький рівень правової, педагогічної культури населення;
- ✓ криміналізація культури, у тому числі дитячої і молодіжної;
- ✓ поширення зловживання алкоголем, наркотичними речовинами;
- ✓ брак можливостей отримати соціально-психологічну допомогу, тощо [3].

Доречно також додати, що результати багатьох досліджень рівня загальної самооцінки та життєвого самовизначення випускників інтернатних закладів свідчать про те, що діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, які виховуються в інтернатних установах, спрямовані швидше на уникнення невдач, ніж на досягнення успіху; для них характерна занижена самооцінка; домінує страх відторгнення у спілкуванні, що заважає встановлювати стосунки з іншими людьми та досягати успіхів як у навчанні, так і в повсякденній діяльності. Варто зазначити, що перелічені вище особливості є основними факторами прояву та поширення девіацій у поведінці серед осіб з числа дітей-сиріт.

Враховуючи вищезазначене, можна стверджувати, що потребують розробки та впровадження результативні соціальні проекти, спрямовані на первинну профілактику девіантної поведінки дітей-сиріт засобами зменшення впливу причин і факторів, що її зумовлюють. Саме тому ми пропонуємо створення «Школи успіху «Долонька» для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування як інноваційного методу профілактики девіантної поведінки серед дітей-сиріт засобами створення ситуації успіху. Зауважимо, що пріоритетним напрямком роботи у Школі буде саме інтерактивне навчання, тобто діалогове навчання, у ході якого здійснюється взаємодія тренера та учасників тренінгу. Саме до інтерактивної форми

навчання належить тренінг, у процесі якого вміло поєднуються пасивні, активні та інтерактивні методи навчання.

Тренінг – це організаційна форма навчально-виховної роботи, яка, спираючись на досвід і знання її учасників, забезпечує ефективне використання різних педагогічних методів, зокрема, інтерактивних, за рахунок створення позитивної атмосфери у групі, та спрямовується на отримання сформованих навичок і життєвих компетенцій [2]. Варто зазначити, що основним і найголовнішим компонентом тренінгових занять буде створення ситуації успіху для тренінгової групи.

Із психологічного погляду, успіх — це переживання стану радості, задоволення від того, що результат, до якого особистість прагнула у своїй діяльності, або збігся з її очікуваннями, сподіваннями (з рівнем домагань), або перевершив їх. На основі цього стану можуть сформуватися нові, сильніші мотиви діяльності, змінюється рівень самооцінки, самоповаги та усвідомлюються власні здібності та можливості. Якщо успіх стає стійким, постійним, може розпочатися своєрідна ланцюгова реакція, що звільняє колосальні, приховані до певного часу можливості особистості.

З педагогічного погляду, ситуація успіху — це цілеспрямоване, організоване поєднання умов, за яких створюється можливість досягти значних результатів у діяльності як окремої особистості, так і всього колективу. Слід підкреслити, що в педагогічному розумінні — це результат продуманої, підготовленої стратегії, тактики вчителя, сім'ї [4].

Таким чином, застосування методу створення «ситуації успіху» у тренінговій діяльності з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, дозволить вплинути на глибинні першопричини поширення девіантних форм поведінки.

Сучасний стан вирішення проблеми характеризується наявністю окремих праць щодо сутності та змісту девіантної поведінки дітей та молоді (А.Г. Антонова, О.В. Безпалько, І.С. Доміна, І.Д. Зверева, А.Й. Капська, О.В. Киричук, І.П. Лисенко, Н.Ю. Максимова, В.П. Оржеховська, Т.М. Титаренко, В.О. Татенко, С.О. Тарарухін, С.Я. Харченко, С.І. Яковенко та інші) та механізмів використання ситуацій успіху у педагогічній діяльності (Д.В. Гоменюк, О.Г. Гусак, В.Ф. Колошин, Е.В. Коротаєва та інші). Однак, проблема розробки та впровадження соціально-педагогічних технологій, які забезпечуватимуть реалізацію ефективних превентивних заходів щодо профілактики девіантної поведінки, зокрема методом створення ситуації успіху, серед дітей-сиріт ще не була предметом окремого дослідження.

Мета проекту:

Загальна мета проекту: профілактика девіантної поведінки серед дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, шляхом створення ситуацій успіху у сферах: спілкування, тайм-менеджменту, профорієнтації та працевлаштування, фінансової грамотності, взаємодії з державними органами влади. Очікується, що в рамках проекту для дітей-сиріт буде

проведена серія соціально-педагогічних тренінгів, орієнтованих на формування та розвиток життєвих компетенцій у визначених сферах життя. Робота проекту доповнюватиме діяльність соціальних служб і закладів освіти, спрямовуватиме зусилля на поширення набутого досвіду серед інших учасників процесу.

Завдання проекту:

- залучення та підготовка студентів-волонтерів до роботи з організації та впровадження превентивних заходів щодо профілактики девіантної поведінки серед дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- розробка та запровадження студентами-волонтерами вправ на створення ситуацій успіху відповідно до тренінгових модулів, передбачуваних програмою «Школи успіху «Долонька»;
- створення та науково-методична підтримка на базі студентської соціальної служби для молоді Житомирського державного університету імені Івана Франка «Школи успіху «Долонька» для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- проведення серії тренінгів «життєвого успіху» серед дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування на базі Житомирського Центру професійно-технічної освіти та соціального гуртожитку для осіб з числа дітей-сиріт міста Житомира.

Тривалість проекту: 10 місяців

Віковий склад цільової аудиторії: студенти-волонтери, віком від 16 до 22 років; діти-сироти та особи з їх числа від 14 до 22 років.

Програма реалізації проекту

<i>Етапи</i>	<i>Зміст</i>	<i>Очікувані результати</i>	<i>Терміни</i>
<i>Підготовчий</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ збір волонтерської групи студентського активу; ✓ заключення договору про співпрацю з Центром професійно-технічної освіти та Комунальним закладом «Обласний соціальний гуртожиток для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» Житомирської обласної ради у місті Житомир щодо проведення тренінгів; ✓ визначення основних проблем і потреб 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ сформовано групу студентського активу (15 осіб); ✓ укладено 2 договори про співпрацю з Центром професійно-технічної освіти та Комунальним закладом «Обласний соціальний гуртожиток для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» Житомирської обласної ради у місті Житомир; ✓ визначено основні проблеми і потреби дітей-сиріт як суб'єктів 	Вересень

		дітей-сиріт як суб'єктів превентивної діяльності з профілактики девіантної поведінки.	превентивної діяльності з профілактики девіантної поведінки (5 проблем).	
	<i>Методичний</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ розробка тренінгових модулів, спрямованих на розвиток у дітей-сиріт та осіб з їх числа життєвих компетенцій, відповідно до визначених на підготовчому етапі проблем; ✓ навчання тренерів з числа студентів-волонтерів, надання їм методичних рекомендацій та презентація конкретних тренінгових модулів; ✓ розробка та підбір студентами-волонтерами вправ на створення ситуацій успіху. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ створено тренінгові модулі, що спрямовані на розвиток у дітей-сиріт та осіб з їх числа вмінь, навичок та життєвих компетенцій, необхідних для благополучного самостійного життя (5 тренінгових модулів); ✓ підготовлено студентів-волонтерів для тренінгової діяльності; ✓ розроблено та підібрано вправи на створення ситуацій успіху (15 вправ). 	Жовтень-листопад
	<i>Презентаційний</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ розповсюдженя інформації про «Школу успіху «Долонька» на рівні громади, міських державних соціальних структур, освітніх закладів та безпосередньо дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ поінформовано громадські організації, ЖМЦСССМ, учнів Центру професійно-технічної освіти та бенефіціарів Комунального закладу «Обласний соціальний гуртожиток для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» Житомирської обласної ради про зміст діяльності «Школу успіху «Долонька». 	Грудень

	Впровадження	<p>✓ проведення 5 тренінгових модулів на теми:</p> <ul style="list-style-type: none"> • спілкування, • тайм-менеджменту, • профорієнтації та працевлаштування, • фінансова грамотність, • взаємодія з державними органами. 	<p>✓ створено умови для формування життєвих компетенцій дітей-сиріт у визначених напрямках.</p>	Січень-травень
	Результативний	<p>✓ оцінка ефективності окремих тренінгових модулів і діяльності «Школи успіху «Долонька» шляхом опитування учасників та рефлексії тренерів.</p>	<p>✓ оцінено ефективність тренінгових модулів і діяльності «Школи успіху «Долонька» шляхом опитування учасників проекту.</p>	Червень

Форма презентації проекту:

Проведення круглого столу для фахівців соціальних служб, закладів освіти, бенефіціарів проекту; розповсюдження інформаційних брошур; поширення матеріалів у мережі Інтернет (СУНП «Універсум», власна веб-сторінка, група Вконтакті); публікації у друкованих ЗМІ.

Очікувані результати:

Соціально-педагогічні: знижено рівень прояву та поширення девіацій серед дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; сформовано життєві компетенції учасників проекту за напрямками: спілкування, тайм-менеджмент, профорієнтація та працевлаштування, фінансова грамотність, взаємодія з державними органами.

Психологічні: сформовано стійку індивідуальну систему цінностей, здатність до саморегуляції у дітей-сиріт та осіб з їх числа, а також підвищено їх самооцінку та рівень домагань.

Організаційні: створено «Школу успіху «Долонька»; розроблено тренінгові модулі з використаннями вправ на створення ситуацій успіху з метою розвитку у дітей-сиріт вмій, навичок та життєвих компетенцій, необхідних для благополучного самостійного життя

Ресурси:

Людські ресурси: волонтерський актив студентської соціальної служби для молоді на базі Житомирського державного університету імені Івана Франка; соціальні партнери соціально-психологічного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка; Intellect Room

– центр інтелектуального супроводу учнівської молоді, Центр гендерної освіти на базі ЖДУ ім. І. Франка, молодіжна громадська організація «Паритет».

Матеріальні ресурси: приміщення студентської соціальної служби для молоді (внесок організаторів проекту), канцтовари (з благодійного марафону), конференц-зал університету (для проведення круглого столу).

Оригінальність:

Забезпечення міждисциплінарного підходу до профілактики девіантної поведінки, оскільки здійснюється вплив на психологічні причини поширення девіацій у середовищі дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування шляхом використання вправ та створення ситуацій успіху, як ефективних методів стимулювання пізнавальної, навчальної та соціальної активності учнівської молоді.

Список використаної літератури:

1. Бондарчук О. І. Психологія девіантної поведінки: Курс лекцій. – К., 2006. – 88 с.
2. Вчимося самостійності: навч.-метод. посіб. / За загал. ред.: Т.П. Спіріної; автор. кол.: Ю.М. Галустян, А.В. Каравай, А.Б. Кочарян, Т.Д. Мельник. – К.: Видавництво ФОП Москаленко О.М., 2011. – 212 с.
3. Інновації в роботі з ресоціалізації неповнолітніх, засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі: Методичні матеріали / За заг. ред. В.П. Лютого. – К.: Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді, 2005. – 104 с.
4. Коротаева Е.В. Ситуация успеха: психолого-педагогические механизмы и этапы организации / Е.В. Коротаева // Директор школы. – 2001. – №3. – С. 38-44.
5. Соціальна педагогіка / За ред. проф. А.Й. Капської. К., 2006

Соціальний проект «Інтерактивний театр як засіб організації дозвілля школярів»

(загальноосвітня школа №11 м. Вінниця)

Творча назва: «Контакт»

Актуальність. Важливим аспектом життєдіяльності дітей є дозвілля, тому що саме в цій сфері сучасна молодь отримує можливість для самореалізації, свободи дії шляхом вибору місця і часу для його проведення.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства відбуваються суттєві зміни в змісті та структурі дозвілля молоді, зумовлені впливом соціокультурних трансформацій (зміною ціннісних орієнтирів суспільства, розвитком соціальної інфраструктури, появою нових інформаційних технологій, видів розваг). Сучасні діти відповідно до своїх потреб вільний час найчастіше проводять у формі спілкування в компаніях, групах однолітків, де формується особлива субкультура, що справляє безпосередній вплив на їх особистісне становлення.

Справжнє життя для сучасних школярів у більшості випадків розпочинається за порогом школи. Діти немов би «втікають» у дозвілля як у певним чином захищене середовище, де вони відчують себе по-справжньому вільними. Оскільки дозвілля значної частини шкільної молоді залишається фактично неорганізованим, це стає причиною збільшення кількості випадків стихійної соціалізації з боку однолітків, коли на відміну від сім'ї і навчальних закладів дітям надається можливість знаходитися поза контролем і безпосереднім наглядом дорослих.

У зв'язку з тим, що негативні прояви в сфері дитячого дозвілля значною мірою зумовлені його неорганізованістю, виникає гостра потреба у соціально-педагогічному супроводі та регулюванні цієї сфери життєдіяльності підростаючого покоління.

Проблема. Аналіз структури вільного часу учнів загальноосвітньої школи №11 м. Вінниці засвідчив, що основну складову в структурі їх дозвілля становить перегляд телевізора (82%) і заняття з комп'ютером (46%). Спортом займається тільки третина учнів (31%), приблизно четверта частина (23%) постійно проводить час на вулиці, разом з друзями. Порівняно невелика кількість учнів (20%) присвячує вільний час музиці, живопису, читанню книг, відвідуванню музеїв, театрів, концертів. Таким чином, школярі віддають перевагу безцільному проведенню вільного часу. Проведене опитування засвідчило низький рівень обізнаності учнів про можливості проведення дозвілля з користю, невміння раціонально планувати свій вільний час.

Практика роботи з підлітками в школі показує, що відсутність культури дозвілля досить часто є наслідком неуспішності, відсутності навичок самоорганізації, несформованої системи цінностей, невпевненості у своїх силах. Проте, виникнувши як вторинне явище, ці порушення драматизують соціальну ситуацію розвитку підлітків і нерідко формують ситуацію

відторгнення від шкільного життя в цілому, тобто виступають перешкодою на шляху повноцінної соціалізації. Для вирішення зазначених проблем потрібне соціально-педагогічне відновлення дозвіллевої діяльності учнів, наповнення її цікавим і водночас розвивальним змістом.

Ефективним засобом організації змістовного дозвілля і водночас формування моральних ціннісних орієнтацій учнів школи, на наш погляд, може стати *інтерактивний театр*. Його особливістю є розігрування дітьми вистав, створених за мотивами написаних ними ж казок. Такий театр емоційно розкріпає дітей, розвиває їх уяву і фантазію, сприяє розвитку комунікативних умінь. Театралізована діяльність є найприроднішим видом дитячої творчості, оскільки саме інтерактивні методи спілкування дозволяють пов'язати художню творчість з особистими переживаннями, життєво важливі моральні проблеми з набуттям умінь їх правильного вирішення. Участь у роботі інтерактивного театру може сприяти формуванню ціннісних орієнтацій школярів, набуттю ними вмій соціальної адаптації, розвитку таких якостей, як працелюбність, чуйність, щирість, справедливість, чесність, відповідальність, доброта, прагнення до самовдосконалення, товариськість.

Вибір інтерактивного театру як технології організації змістовного дозвілля школярів пов'язаний з його багатофункціональністю:

- перша група функцій пов'язана з засвоєнням дітьми моральних цінностей, формуванням моральних установок, світосприйняття;

- друга група функцій спрямована на розвиток здібностей та інтересів дітей, з активною творчою діяльністю (увага, уява, фантазія, пам'ять, зв'язне мовлення, культура емоцій);

- третя група функцій реалізує потребу дітей у спілкуванні (відкритість, щирість, емоційність, комунікабельність);

- четверта група функцій забезпечує можливість відновлення фізичних і духовних сил дитини (психофізичні вправи, рухливі ігри, забави).

Мета проекту: розширити сферу дозвіллевої самореалізації учнів загальноосвітньої школи №11 м. Вінниці шляхом організації інтерактивного театру «Контакт».

Завдання проекту :

- визначити та проаналізувати можливості творчої самореалізації у сфері дозвілля учнів загальноосвітньої школи №11 м. Вінниці;

- організувати з учнями 9 класу Вінницької загальноосвітньої школи №11 інтерактивний театр «Контакт» з метою забезпечення їх змістовного дозвілля і корекції морально-ціннісних орієнтацій;

- підготувати силами учасників інтерактивного театру вісім вистав-інсценізацій казок, з якими виступити перед учнями загальноосвітньої школи №11 м. Вінниці та вихованцями Вінницького центру соціальної реабілітації дітей-інвалідів «Промінь».

Тривалість проекту: вересень 2011 – лютий 2012.

Віковий склад цільової аудиторії проекту: діти віком 13-14 років – учні 9 класу загальноосвітньої школи №11 м. Вінниці.

Програма реалізації проекту.

Проект реалізовувався у три етапи:

1. Підготовчий.

1.1. Створення творчої групи для роботи над проектом.

1.2. Вивчення особливостей організації дозвілля учнів у загальноосвітній школі №11 м. Вінниці.

1.3. Створення інтерактивного театру та розподіл функцій між учнями.

2. Основний.

2.1. Організація написання дітьми казок та їх оформлення у вигляді окремих книг.

2.2. Постановка вистав інтерактивного театру на теми створених авторських казок.

2.3. Організація виступів інтерактивного театру перед учнями загальноосвітньої школи №11 м. Вінниці та вихованцями Вінницького центру соціальної реабілітації дітей-інвалідів «Промінь».

3. Підсумковий.

3.1. Рефлексія учасниками театру досвіду підготовки та проведення вистав на казкову тематику.

3.2. Проведення у Вінницькому державному педагогічному університеті ім. М.Коцюбинського круглого столу з проблем організації дозвілля дітей за участю виконавців проекту, педагогів загальноосвітньої школи №11 м. Вінниці та Вінницького центру соціальної реабілітації дітей-інвалідів «Промінь».

Відповідно до етапів технології організації дозвілля засобами інтерактивного театру розкриємо соціально-педагогічний потенціал кожного виду діяльності дітей.

1. Створення казки як ефективний засіб збагачення морального досвіду дітей.

Моральні почуття не закладені генетично або природою, їх потрібно виховувати, адже саме вони є основою формування моральної особистості. Аристотель стверджував, що не стільки розум, скільки «вірний націлений рух є початком добрих діянь». Платон вказував, що спосіб життя людини визначає характер її моральної свідомості.

Конфуцій моральні й духовні прагнення вважав ідентичними. Головним для нього було милосердя, співчуття, любов до людей.

На глибоке переконання К. Ушинського, «ні слова, ні думки, ні навіть вчинки не виражають так чітко і точно нас самих і наше ставлення до світу, як наші почуття, у них чути характер не окремої думки, не окремого рішення, а весь зміст душі нашої та її будову».

Софія Русова акцентувала увагу на тому, що в школі дітям дають достатньо матеріалу для розумової праці, але замало енергії для почуттів. Подолати таку диспропорцію, на думку, відомого вітчизняного педагога,

можна за допомогою казки. Діти зазвичай щиро співчують біді і нещастю, радіють перемогам і успіхам казкових героїв. Це викликає перше почуття симпатії – початок альтруїзму, перше свідоме враження про правду й неправду. Тут вперше прокидається дитяча увага до людей, співчуття до їх долі, зростає глибока сердечна любов до усього вбогого, до краси й добра.

Важливе місце відводив казці у своїй педагогічній системі Василь Сухомлинський. На його думку, казка – активне естетичне мистецтво, яке захоплює усі сфери духовного життя дитини: розум, мислення, почуття, уяву, волю. Казковий жанр розвиває мислення дітей, сприяє створенню інтелектуальної атмосфери в дитячому колективі. Вона оволодіває почуттями учнів, тому що через казку діти пізнають світ не тільки розумом, але й серцем. «Діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена в яскравих образах. Казка - благородне і нічим не замінне джерело виховання любові до Вітчизни», - стверджував педагог.

Сучасними дослідниками ведеться пошук шляхів виховання моральних почуттів дітей засобами казки. У працях англійського педагога П. Еббса зазначається, що базою будь-якої художньої діяльності є два джерела: біологічне й культурологічне. Якщо дитина складає казки, танцює, співає, малює, то її внутрішній життєвий світ збагачується через культурологічні форми, що накопичувалися раніше. Автор рекомендує стимулювати фантазію дітей, складаючи разом з ними казки, міфи, легенди.

Наведемо приклади казок, складених учнями 9 класу загальноосвітньої школи №11 м. Вінниці (див. додаток А).

Узагальнимо виховний потенціал діяльності дітей зі створення казок:

1. Складаючи казку, дитина має можливість обрати її героями тих, хто викликає її захоплення або, навпаки, є неприємним, лякає. Має можливість вести розповідь на зрозумілій і доступній їй мові.

2. Кожна дитина свідомо і підсвідомо прагне наслідувати когось. Таким чином вона вчиться життя, отримує нові навички. Створюючи казкове оповідання, дитина узагальнює для себе і однолітків в одних образах – риси героїв для наслідування, в інших – антигероїчні якості.

3. Завдяки створенню казок дитині не потрібно переживати конкретні неприємні життєві ситуації, не треба слухати нотацій, адже вона накопичує моральний досвід завдяки переживанню моральних почуттів: герої її казок впадають у відчай, борються, радіють, пишаються перемогами.

4. Створена дитиною казка є результатом роздумів про життя, тобто це водночас і пізнання, і співставлення, і порівняння, і узагальнення морального досвіду. Водночас, описуючи цей моральний досвід, дитина перебуває у «зоні безпеки», адже вона є автором, спостерігачем, а не головним героєм, коли він зазнає невдачі.

5. Твір зміцнює впевненість дитини в собі, адже це її власна творчість, по-перше; по-друге, вона сама створила труднощі і вирішила їх у казці, по-третє, їх розв'язання – проекція власних бажань дитини, які таким

чином реалізуються. Створена казка втілює надію, є підтримкою і допомогою для дитини.

6. Казка, яку написала дитина, є матеріалом для ширих і глибоких розмов з нею, створює можливість діалогу на складні теми. Природність такого спілкування дає можливість уникнути неприємного «допиту», під час якого дорослий намагається з'ясувати мотивацію дитини.

7. Досить часто дитина не може розповісти про свої сумніви чи переживання, тому що соромиться, або не може знайти потрібні слова для того щоб описати свої почуття. Казка дає можливість висловити все це в образній формі.

8. Створення казки породжує відчуття самостійності. Адже створена казка – дитяча власність, її досягнення, результат певних зусиль. Її можна читати, розповідати, драматизувати.

9. Казка, створена дитиною, може відкрити для дорослого таємні куточки внутрішнього світу дитини, об'єднати всіх навколо вирішення спільних життєвих проблем.

Наведемо приклади прийомів роботи з казкою, які використовувалися нами з метою формування у дітей моральних ціннісних орієнтацій:

– *цілеспрямоване спостереження*: соціальний педагог разом з дітьми обговорює, якими засобами автор казки (інша дитина) створив відповідне враження (характер героя, опис його вчинків, гумор, особливі мовленнєві засоби);

– *словесне малювання*: діти уточнюють характер героїв казки, її «інтер'єр», як це впливає на розуміння вчинків персонажів;

– *малювання ілюстрацій*: діти створювали малюнки-ілюстрації до саморобних книжечок з казками;

– *підбір музичного супроводу*: обговорювався характер музики, його відповідність змісту казки, особливостям якостей героїв твору;

– *порівняння*: актуалізувався читацький, а також життєвий досвід дітей - Чи нагадує вчинок героя казки ваші дії? Що спільного? Що відмінного?

– *експерименти з художніми образами казки*: герой казки устами свого автора звертається до слухачів з питаннями або проханнями про допомогу; герой казки (інша дитина) переноситься у сучасні умови життя; пропозиції до слухачів придумати інше закінчення і пояснити його моральний зміст;

– *найсмійніший епізод, найсумніший епізод*: діти пригадують і пояснюють, чому той чи інший епізод авторської казки викликає саме такі почуття.

В.О. Сухомлинський підкреслював, що «казка – це активна естетична творчість, що захоплює всі сфери духовного життя дитини, її розум, почуття, уяву, волю. Вона починається вже у розповіді, вищий її етап - інсценізація».

2. Інтерактивний театр як технологія організації культурного дозвілля.

Інтерактивний театр у нашому проекті виступає засобом організації дозвілля та формування моральних цінностей дітей, розвитку їх творчих

здібностей. Засновником цієї техніки є творець народного театру Бразилії Аугусто Боаль. Головною темою його спектаклів була ситуація пригноблення та насильства, сам театр так і називався – «Театр знедолених». Суть вистави полягала у спільному з глядачами пошуку шляхів вирішення проблеми чи виходу зі складної життєвої ситуації. Сутність адаптованої нами техніки інтерактивного театру полягає в наступному. Протягом 15-20 хвилин відбувається інсценізація казки, створеної одним із учасників групи. Казки присвячені тим чи іншим моральним проблемам. Метафорична мова казки легко розпізнається дітьми, оскільки казки проявляють ті ситуації, які трапляються з людьми, дітьми у школі, у транспорті, в міжособистісному спілкуванні з друзями та дорослими. Нічого вигаданого чи фантастичного в них немає, вони відповідають реаліям життя, і найчастіше образною мовою переповідають дитячий особистий досвід, пережиті історії.

У фінальній частині вистави яскрава за своїм змістом мізансцена переривається «стоп-кадром», і глядачам пропонується змінити ситуацію так, щоб з героями казки не трапилися неприємності. Варіантом такого «стоп-кадру» є бесіда, яку продумує дитина заздалегідь (дитина працює під керівництвом педагога). Це дуже важлива частина вистави, оскільки під час обговорення пропозицій дітей, відповідей на запитання усвідомлюється сутність певного морального явища, відбувається оцінювання проявів якостей особистості, які у конкретному вчинку чи випадку мали позитивні чи негативні наслідки з позицій суспільних норм поведінки. Успішне розв'язання моральної проблеми дозволяє зробити дітям відповідні моральні узагальнення, засвоїти норми і правила поведінки.

Після закінчення інтерактивної дії, коли у фіналі казки діти бачать підтвердження тому вирішенню проблеми, яке вони винайшли у процесі діалогу, знову відбувається розмова або анкетування з подальшим обговоренням.

Підготовка вистави

Підготовка пов'язана з написанням авторських казок, їх удосконаленням після читання й обговорення. На стадії підготовки відбуваються репетиції, працюють декоратори, «технарі», костюмери. Ведучі розробляють сценарій морально-етичних бесід, якими буде супроводжуватися вистава.

Взявши за основу класифікацію ігрових позицій, розроблену А.Г. Гогоберідзе та С. Г. Машевським, ми зробили спробу дати характеристики дітям залежно від їх індивідуальних здібностей і можливостей, що виявляються у роботі інтерактивного театру:

1. Діти-режисери. Мають гарну пам'ять, уяву, ерудити, володіють здатністю швидко бачити можливості постановки літературного тексту на сцені (прогностичні та комбінаторні вміння). Цілеспрямовані, мають гарні організаторські здібності (розподіляють ролі, визначають мізансцени, керують розвитком подій, регламентують діяльність інших).

2. Діти-актори. Наділені комунікативними якостями, легко взаємодіють з іншими, вільно володіють вербальними і невербальними засобами виразності, готові до імпровізації, емоційні, легко оволодівають вмінням працювати з ігровими атрибутами, здатні до самоконтролю.

3. Діти-сценаристи. Мають розвинуту уяву, фантазію, чутливі, емоційні, але, як інтроверти, люблять ігри з словами, чутливі до нюансів у словах, легко висловлюють свою думку у письмовій формі, схильні до довготривалої роботи з текстом, не прагнуть публічності.

4. Діти-глядачі. Мають добре розвинуті рефлексивні здібності, їм легше «брати участь» із залу. Спостережливі, мають стійку увагу, здатні до співпереживання, люблять аналізувати, обговорювати виконання ролей, розвиток сюжетної лінії, власні враження.

5. Діти-декоратори. Наділені здатністю образно інтерпретувати літературну основу, що виявляється у вмінні працювати з папером, тканиною, деревом тощо. Добре відчують колір, форму, розуміють задум у цілому, але прагнуть до особистої участі через створення декорацій, ігрових атрибутів, реквізиту.

6. Діти-технарі. Мають бажання працювати з технікою, що забезпечує освітлення та світлові ефекти, музичне оформлення, відеосупровід. Відчуючи свою компетентність у цих питаннях, виступають першими порадиниками «режисерів».

7. Діти-костюмери. Люблять мати справу з тканинами, іншим реквізитом. Мають своєрідне бачення кольору, форми. Турботливі, метушливі, чутливі, з образним мисленням, але без бажання публічного виступу.

8. Діти-ведучі. Люблять бути в центрі уваги, керувати всім процесом. Вдумливі, логічні, ерудовані. Водночас «перевтілюватися» не люблять (мають недостатню пластичність фізичну і пластичність уяви). Комунікабельні, мають ораторські здібності та вміння, легко орієнтуються у подіях, фактах, людях.

Фази вистави

Увазі глядачів пропонується 15-20 хвилинна інсценізація, що закінчується стоп-кадром. Фінальна сцена не завершена, глядачам пропонується прогнозувати подальший розвиток подій. Спочатку діти-ведучі обговорюють проблему разом з глядачами, відбувається обмін почуттями. Після реалізації цього етапу може розпочатися дискусія. Така дискусія може мати як звичайну форму (традиційну), так і набувати вигляду заміни глядачами ролей акторів. Таким чином глядачі намагаються запропонувати ідеальний, з їх точки зору, варіант вирішення ситуації. Такий варіант вистави можливий, коли вона ставиться для старших підлітків або ж старшокласників. Якщо це молодші підлітки або діти з особливими потребами, ведучі підтримують морально-етичну бесіду за допомогою питань та ораторських прийомів, підготовлених заздалегідь.

Важливо на всіх фазах вистави психологічно і емоційно підтримувати акторів, ведучих і глядачів. Особливу увагу ми звертали на реакцію глядачів, які не виходили і не презентували своїх поглядів, але дискутували між собою, навіть заважаючи дії. Це є важливим елементом інтерактивної техніки, оскільки свідчить про те, наскільки глибоко проблема торкається глядачів, як вони її відчують.

Така фаза вистави зазвичай триває 30-40 хвилин, її тривалість залежить від того, наскільки цікаві варіанти рішення проблем.

Фаза зворотного зв'язку.

Зазвичай береться інтерв'ю у глядачів про виставу, про казку, про висновки, які вони зробили. Ми практикували обговорення підсумків вистави з акторами та авторами казок. Важливими аспектами такого обговорення є виявлення успішних і неуспішних «ходів» ведучого, зазначаються «відкриття» глядачів.

Алгоритм заняття

1. Ігри-розминки (імітаційні ігри) на зняття м'язової напруги, розвиток міміки, пластичної виразності (Додаток Б).

Мета: оволодіння власним мімічним потенціалом, моторне закріплення психоемоційного досвіду, відпрацювання механізмів самореалізації, навчання адекватному виразу власних почуттів, розвиток координації і виразності рухів.

2. Вправи на артикуляцію, розвиток мовлення (Додаток В).

Мета: активізація словникового запасу дітей, удосконалення звукової культури мовлення (дикція), покращення таких якісних характеристик усного мовлення, як виразність, інтонація, темп, сила голосу.

3. Бесіда:

- розширення кругозору з театрального мистецтва;
- обговорення морального змісту авторської казки;
- підготовка ведучих: формулювання запитань, пошук аргументів, ілюстрованих матеріалів.

ілюстрованих матеріалів.

4. Репетиція вистави.

Міні-вистава має на меті змусити дітей замислитися над певними моральними дилемами, виховувати в собі відповідальність за свої вчинки, поведінку. І умовах інтерактивного театру діти можуть підвищувати власну самооцінку, розвинути комунікативні вміння, оскільки така діяльність передбачає активність, взаємодію, коли дитина виступає не тільки спостерігачем, але й діячем, що створює можливість переносу знань і досвіду діяльності з уявної ситуації у реальність.

Під час інсценізації казки діти мають можливість брати на себе певні ролі і в ігрових умовах відтворювати стосунки, що характеризують людське суспільство. Через образи і дії діти вчаться виражати свої почуття та емоції. Ролі наповнені соціальним змістом і слугують засобом усвідомлення моральної сутності людських стосунків.

Універсальність інтерактивного театру як технології організації дозвілля полягає у можливості мовленнєвого, зокрема комунікативного розвитку дитини. Оскільки театралізована діяльність передбачає самовираження і самореалізацію дитини, соціальний педагог створює умови для того, щоб кожен публічно, не соромлячись інших, висловив свої емоції, почуття, бажання, погляди.

Синтетичний характер інтерактивної театральної діяльності дозволяє успішно вирішувати соціально-педагогічні завдання: формування ціннісних орієнтацій, розвиток творчого потенціалу кожної дитини, всіх сфер її особистості.

Результати проекту:

– розширено сферу дозвіллевої самореалізації учнів загальноосвітньої школи №11 м. Вінниці шляхом організації інтерактивного театру «Контакт»;

– створено і передано у Вінницький центр соціальної реабілітації дітей-інвалідів «Промінь» бібліотечку авторських учнівських казок;

– поставлено 8 вистав інтерактивного театру на теми учнівських авторських казок, які продемонстровані учням загальноосвітньої школи №11 м. Вінниці та вихованцям Вінницького центру соціальної реабілітації дітей-інвалідів «Промінь»;

– проведено круглий стіл з соціально-педагогічних проблем організації дозвілля дітей за участю студентів Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського, педагогів загальноосвітньої школи №11 м. Вінниці та Вінницького центру соціальної реабілітації дітей-інвалідів «Промінь»;

– підготовлено статтю з проблем організації дозвілля учнів загальноосвітніх шкіл засобами інтерактивного театру.

Ресурси проекту:

Кадрові: викладачі кафедри педагогіки і студенти-волонтери Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського; соціальний педагог загальноосвітньої школи №11 м. Вінниці, вихователі Вінницького центру соціальної реабілітації дітей-інвалідів «Промінь».

Матеріальні: приміщення загальноосвітньої школи №11 м. Вінниці, матеріали для створення книг казок (папір, ручки, фломастери, ножиці, кольоровий картон), театральних декорацій і костюмів, музичний центр.

Фінансові: кошти батьків.

Інформаційні: літературні джерела бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського.

Форма презентації результатів проекту: мультимедійна презентація, книги дитячих казок, відеозаписи вистав інтерактивного театру, проведення круглого столу, фотоматеріали (додаток Г), довідка про впровадження (додаток Д).

Приклади казок, складених учнями 9 класу загальноосвітньої школи №11 м. Вінниці

Казка про вірність

Посперечались якось собака, кішка і кінь, хто з них людині вірніше служить. Собака сказав:

- Споконвіків нас, собак, найвірнішими вважають. Хто хазяйський будинок вдень і вночі охороняє? Хто хазяїнові на зустріч першим кидається? А скільки історій і легенд про собачу вірність написано! Недарма говорять, що собака – кращий друг людини.

Кішка нявкнула:

- Може, ти і друг людини, але занадто вже клопітно з тобою! І їси багато, і вигулювати тебе по кілька разів на день потрібно. А ось ми, кішки... Без нас у будинку немає затишку і тепла. Ми – найвірніші охоронці домашнього вогнища. Раніш люди, перш ніж у новий будинок переселятися, спочатку нас впускали, а потім вже самі входили. Адже якщо кішка першою в будинок можна зміни в погоді визначати. І лікувати ми вміємо. Покладе нас людина на хворе місце, ми зігріємо її своєю пухнастою шерстю, - дивишся, і здорова людина!

Тут кінь копитом ударив і голосно заперечив:

- Не хвастайтеся, усю вашу вірність не порівняти з моєю, найвірнішою і справжньою кінською відданістю. Де ми тільки не служили людині: і возили людей, і поля переорювали, і з поля бою поранених відвозили. Скільки поем люди про нашу вірність склали! Раніш у кожної людини свій вірний князь був, з яким вона ніколи не розлучалась.

Але от повернувся хазяїн. Він був сумний. Його найкращий і вірний друг у цей день помер. Хазяїн познайомився з ним під час війни. Тоді його друг врятував йому життя. Побачивши в дворі свого старого коня, хазяїн згадав, як його померлий друг, ризикуючи життям, на цьому коні вивіз його, важко пораненого, з поля бою. Туга за другом болем вп'ялася в серце хазяїн. Він охнув і опустився на ослін. Кінь рвонувся йому назустріч, уважно подивився в його довірливі очі і довірливо ткнувся йому в плече. Хазяїн ласкаво погладив коня і згадав свого друга.

Собака поклав голову хазяїнові на коліна і жалібно заскиглив, а кішка стрибнула йому на плече і намагалися зігріти його своєю пухнастою шерстю.

Хазяїн мовив, посміхаючись їм крізь сльози:

- Ах ви, мої милі і вірні друзі. Як добре, що ви завжди зі мною!

Він погладив їх, і біль у його серці став стихати. У цей момент собака, кішка і кінь зовсім забули про свою суперечку. Усі вони відчували себе найвірнішими друзями людини.

Сусіди

Жили-були два сусіди. Прийшла зима, випав сніг. Перший сусід рановранці вийшов з лопатою для того, аби розгрібати сніг перед будинком. Поки розчищав доріжку, подивився як там справи у сусіда. А в останнього – акуратно втоптана доріжка аж до самого будинку.

Наступного ранку знову випав сніг. Перший сусід встав на півгодини раніше, взявся до роботи, дивиться – а у сусіда вже прокладена доріжка.

На третій день снігу намело як за перші два дні разом. Встав ще раніше перший сусід, вийшов наводити порядок... а у сусіда – доріжка вже є рівнесечка-рівнесечка – просто чудова!

Того ж дня вони зустрілися на вулиці, поговорили про се, про те, тут перший сусід ненароком запитує:

Послухай, сусіде, а коли ти встигаєш сніг перед будинком прибирати?

Другий сусід здивувався спочатку такому запитанню, а потім засміявся і відповів:

Та я його ніколи не прибираю, це до мене друзі ходять!

Казка про красу

Настя і Марія знайомі ще з дитинства. Їх дружба була завжди щирою та вірною. Проте, дівчати були зовсім різними. І взагалі, незрозуміло, що ж їх поєднує?

Настя – завжди красива: волосся кожного разу зібране по-іншому, природа подарувала їй найкращі риси обличчя, вигляд у неї завжди свіжий та охайний.

Марія ж була зовсім простою: зачіскою слугував кожного дня звичайний хвостик, одяг не був вражаючим, проте завжди доглянутим та чистим.

На таку красуню як Настя усі одразу звертали увагу, а Марія залишалася в тіні по другової краси ніким не поміченою. Проте дівчата завжди були разом.

В життєвий успіх Марії практично ніхто не вірив, її обговорювали, з її простоти насміхалися. Насправді ж, для цього були причини...

Дівчинка жила з батьком, адже її матір померла ще коли маляті ледь виповнилося 2 роки, тому нікому було заплітати її волосся щоранку. Марійка практично увесь свій вільний час віддавала для того, щоб допомогти батькові по господарству. Батько навчав доньку віддавати усі свої сили на працю, аби збудувати для себе щасливе майбутнє. На противагу Марії, її подруга, Настя, не переймалася фізичною працею, оскільки краса була для неї понад усе.

Минали роки, а з роками до обох дівчат прийшли гості – зморшки та сиве волосся... Настя мала квітчасту блузку та кольорову спідницю, а Марія дивилася на онуків та правнуків, які привезли чимало цінних подарунків.

Плакала Настя, тому що діти відщуралися, тому що постаріла і змарніла... Усміхалася Марія, а разом з нею посміхались її зморшки, сиве волосся, роботящі руки, зігнутий стан. Обличчя Марії було щасливим, і не проміняє вона зовнішньої краси та красу життя у старості.

Ігри-розминки на зняття м'язової напруги, розвиток миміки, пластичної виразності

Пройти, як ходять... малюк, який тільки почав ходити; лев; артист балету; канатоходець; турист з важким рюкзаком; закохана кішка; іноземець у чужій країні; грабіжник; пінгвін з яйцем; веселий песик; гордий півень; квочка, що загубила курчат.

Сісти так, як сідає... мавпа; бджола на квітку; космонавт у скафандрі; Буратіно, якого покарали; один з трьох Товстунів; пристрасний болільник; дуже втомлена людина; президент.

Уявіть ситуацію:

Вокзал, плутанина, потяги приходять і відходять. Зараз за сигналом ви покажете дії людини, яка, запізнившись і ускочивши у вагон, через деякий час дізнається, що потяг йде у зворотному напрямку.

Ось вже п'яту годину ви шукаєте вільне місце у залі очікування, нарешті ви його знайшли.

Ви поспішаєте до вагону. У руках валіза, сітка з яблуками, за плечима рюкзак. Раптом сітка рветься, яблука падають. Ваші дії.

Ви повернулися додому і раптом виявили, що валізка не ваша.

Ви вийшли з вагону, потяг пішов. Раптом з'ясовується, що це не ваша станція, а потягу не буде цілий тиждень.

Казки-скоромовки для вдосконалення артикуляції

Зустрілися у лісочку, при зеленому горбочку друзі – та веселі звірятка: тетерук та тетеручка, жінка його; чапля з черепахою та журавлик. Свою мову почали скоромовками вони.

Розпочав був тетерук ось історію таку:

- Я прохав свою тетерку: «Кидай просо, бери терку»!

А тетерка на таке:

- Не хитри! Сам бруньки на терці три.

- Та я стер, тетерко, три, та ще тричі по три, тепер ти потри.

А тетерка відповіла:

- Милий, терти – це твоє діло так що мене не займай, а працювати починай.

На кінець тетерук промовив так:

- Ось таке життя моє, любі друзі, нелегке!!!

Далі мову повела черепашка про такий момент із існування, про чаплине частування:

- Часто бачу, через річку, через брід ходить чапля на обід, носить добрих жабенят для маленьких чаплянят. А я в той час так захворіла, навіть з панцира не виглядала. Часто, часто чхала...

Чапля ось таке сказала:

- Як побачила, що черепашка занедужала, я так затужила, затужила, розпочала лікувати, чаєм теплим напувати, чаєм напувати та кашею з маслом годувати.

Черепашка не здержалась:

- Вилікувала мене, допомогла, моя чапля дорога!
Журавлик, видко було, що стомився із промовою не забарився:
- Я журавлик, щипаю собі щавлик, купіть мені горщик, я зварю вам борщик.

- Принесли горщик, зварив журавлик борщик, довго звірі смакували, аж поки все не поз'їдали. Додому друзі розбрелися та про нову зустріч домовилися.

Скоро, скоро мовить Ганка скоромовки-спотиканки, слово в слово слова ловко, скоро мовить анекдоти-скоромовки. Якось Яків сіяв мак, так-сяк, абияк. Виріс ярий Яків мак, та щось коле, як їжак. Ішов хлопець із базару, по колоді через воду. Тальки став він на колоду, та знов – бовть у воду. Викис, вимок, виліз, висох, став на колоду, та знов – бовть у воду. Якось ми сміялися над тим: ліз Мартин через тин, за яким великий млин. Вдома всім сказав Мартин, що не меле зараз млин, бо втомився дуже він. А як місили тісто в місті, усе місто стало в тісті. Весело ще було так, як пік біля кіп картоплю Прокіп. Прийшов Прокіп, наляв окріп. Йде Гаврило – ще не зварилось, прийшов Денис – наляв сім мис. Прийшов Тарас – з'їв сам все враз. А виявилось, що від солі у прокопа і соні всі супи солоні.

А щоб розсмішити вдвічі більше, розкажу що коїлось і лісі. Бук бундючивсь перед дубом, тряс над дубом бурим чубом, дуб пригнув до чуба бука – буде букові наука. В лісі лиса лось зустрів, лис до лося засвистів. Лось злякався і од лиса дременував скоріш до лісу. Одного разу горобець, сів на хлівець, а як вийшов стрілець, то утік горобець. І сміялися всі, як сидів горобець на сосні, заснув і упав уві сні. Якби не упав уві сні, сидів би він іще на сосні. У ставку гусаком стоять гусенятка й гуска, гусенята плюскотань, а гуска носом плюска. А в той час бурі бобри брід перебрели, забули бобри забрати торби. Бегемот роззявив рот: булку просить бегемот.

Соціальний проект «Фокус на дитину»
(Кам'янець-Подільська ЗОШ №17 I-III ступенів)

Мета проекту «Фокус на дитину»: попередження виникнення негативних явищ у сімейному середовищі засобами інформаційного впливу/

Завдання:

1. Пошук нових форм та методів відбору актуальної інформації щодо стосунків батьків та дітей.
2. Створення прикладів негативної поведінки батьків та демонстрація їх за допомогою фото.
3. Створення альтернативних моделей поведінки батьків та демонстрація їх за допомогою фото.
4. Активна співпраця з освітніми установами щодо пошуку ефективних форм взаємодії з дорослими
5. Всебічне інформування цільової аудиторії через соціальні мережі, організацію зустрічей відкритого спілкування.

Характеристика проекту:

За кінцевим результатом: практико-орієнтований

За характером запланованих змін: інноваційний

За особливостями фінансування: змішаний (бюджетний, спонсорський)

За масштабом реалізації: мультипроект

За кількістю учасників: колективний (груповий)

За тривалістю: довготривалий

За територіальною ознакою: місцевий

За видами: некомерційний

За характером і сферою діяльності: соціальний

Термін реалізації: 2016-2017 р.

Бенефіціарії (цільові групи) проекту: діти, молодь, сім'ї, які виховують дітей 324 учні 5-11 класів, уявивши себе фотографами глянцевого журналу, намалювали нам дитячі проблеми так, як вони їх бачать.

Ми поділили їх на групи і отримали **теми** для світлин нашого проекту:

- *фізичне та психологічне насилля в родині;*
- *сімейні сварки, пияцтво батьків;*
- *батьки і телефон;*
- *паління в сім'ї;*
- *шкільні проблеми у стосунках з учителями;*
- *перевтома учнів через навчальні навантаження;*
- *шкільна тривожність;*
- *невиправдані батьківські очікування.*

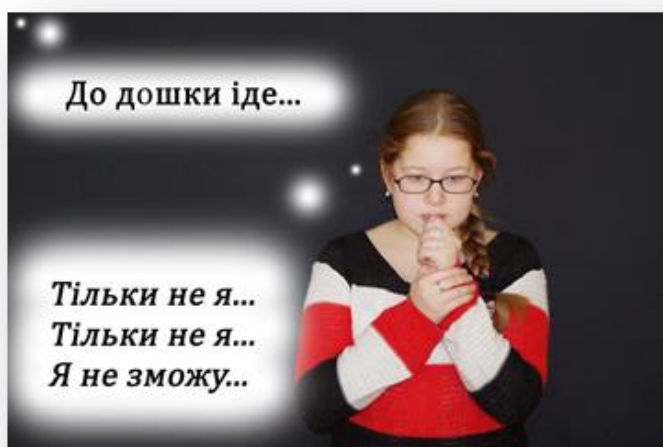
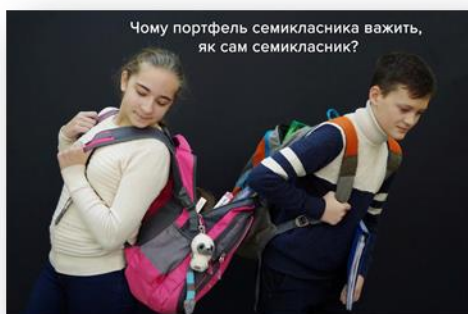
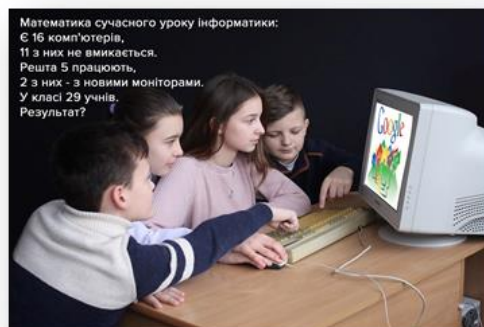

ФОКУС

На

ДИТИНУ

Консультації із спеціалістами зі створення соціальних проєктів та соціальної реклами, викладачами Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, викладачами кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, допомогли змінити концепцію проєкту. І наші світлини впевнено назвали якісною соціальною рекламою відповідального батьківства

Очікувані результати:

- Зменшення негативних явищ у сімейному середовищі дитини
- Пропаганда сімейної моделі «співпраці» між батьками та дітьми
- Висвітлення батьківсько-дитячих проблем у ЗМІ.